МИОДРАГ АЛ. ПУРКОВИЋ

КНЕЗ И ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

МИОДРАГ АЛ. ПУРКОВИЋ

КНЕЗ И ДЕСПОТ
СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

БЕОГРАД 1978.

МИОДРАГ АЛ. ПУРКОВИЋ

КНЕЗ И ДЕСПОТ
СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

БЕОГРАД 1978.

ПРЕДГОВОР

У научној заоставштини покојног Миодрага Ал. Пурковића нађен је довршени рукопис омање књиге о Стефану Лазаревићу. Тим занимљивим списом завршава се и заокружује научни опус Пурковићев, стваран под врло тешким условима, а започет пре пола века једним кратким текстом о Стефану Лазаревићу. Вероватно у томе не треба видети пуку игру случаја, већ дубоку Пурковићеву приврженост трагичној и привлачној личности Лазаревог наследника. Научно интересовање Пурковићево било је великим својим делом везано за личности српског средњег века. Личностима је углавном посвећен био и његов рад на историји српске цркве. Историчар са биографским преокупацијама тешко може наћи тему која би била захвалнија од животног пута кнеза и деспота Стефана Лазаревића. Епоха у којој је живео заокупља пажњу својим преломним карактером, животни пут пун драматичних промена побуђује занимање историчарево, а особена изворна подлога нуди му извесне погодности, какве нема код других средњовековних личности. Уз ретко садржајно, али на многим местима тешко разумљиво Житије, које је написао Константин Филозоф, савремени биограф деспота Стефана има на располагању већи број повеља и писама, података у делима страних писаца, докумената у архивима у Дубровнику и Венецији итд. Управо је овако пространа изворна подлога*

* М. Ал. Пурковић, Стефан Лазаревић (1389—1427), Грађанин 32 (1927) 56.

омогућила Миодрагу Пурковићу да ову студију, припреману очигледно у току дужег времена, постави шире него своје раније радове. Иначе ово Пурковићево дело има све одлике његових одраније познатих расправа: чист рад на анализи извора, брижљиво утврђивање појединости, постепено напредовање корак по корак у реконструкцији већих целина. И овде као и у ранијим радовима Пурковић се чврсто држи извора и не упушта се у хипотезе и слободне комбинације. Он остаје непосредно везан за изворе и у избору тематике: истраживање и излагање резултата усредсређени су на живот његовог јунака и његову најближу околину. Збивања општијег карактера, чак и кад увелико утичу на положај Србије, остају изван његовог видног поља. Необухваћени остају и процеси и промене у привреди, друштву и државној организацији Србије почетком XV века. Стицајем околности необјављену архивску грађу покојни Пурковић није могао користити за ово своје дело. То се осећа нарочито у приказивању веома сложених односа деспота Стефана са Венецијом у последњим годинама његове владавине.

У сваком случају Пурковићева књига Кнез и деспот Стефан Лазаревић, која излази пред читаоце у оном облику који јој је сâм аутор дао за живота, представљаће користан прилог српској историјској науци оним што садржи у себи. Понешто од онога што њоме није обухваћено читалац ће наћи у другим радовима историчара, понешто ће бити допуњено радом генерација које тек долазе. Историјска наука се развија и напредује кроз дискусију која не престаје, и у тој дискусији историчари ће се још дуго враћати ономе што је на страницама које следе Миодраг Пурковић рекао о кнезу и деспоту Стефану Лазаревићу.

Београд, октобра 1977.

Сима М. ЋИРКОВИЋ

КНЕЗ И ДЕСПОТ

СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ,
фреска у манастиру Манасији, XV век

Два команданта кнеза Лазара, Цреп Вукославић и Витомир, потукла су турску војску на Дубравници код Параћина, у крају који се у Средњем веку звао Петрус. Та борба, запамћена као „Црепов бој“, када Цреп „разби“, „уби“ Турке, била је на сам Божић 1380.[1] Неколико година доцније (1386), султан Мурат „исходи“ на кнеза Лазара и освоји Ниш. Али код Плочника, у Топлици, наишавши на снажан српски отпор, Мурат „побеже“, „врати се“.[2]

Ова два неуспела похода на Србију и нешто доцније, око 24. августа[3] 1388, тежак турски пораз код Билеће, нагнали су Мурата да се озбиљније спреми за борбу. Изгледа да је припремање почело и на српској страни. Дубровачко Велико веће одлучило је, 9. фебруара 1389, да се сестрићу кнеза Лазара, Стефану Мусићу, да војна опрема.[4] Српске припреме изазвале су сумњу код мађарског краља Сигисмунда, који је помишљао да би кнез Лазар војском коју спрема могао да нападне Мађарску. Са Сигисмундовог гледишта, таква бојазан не би морала да буде неоснована. Кад је оно после смрти краља Лајоша Великог и доласка за краља Лајошеве кћери Марије широм земље плануло незадовољство, у борбу против Мађара ушли су и краљ Твртко и кнез Лазар. Том

---

[1] РЛ бр. 589; Љуб. Стојановић, *Цреӣ и Виӣомир*. Зборник у част Богдана Поповића (1929), 356—7; Ђорђе Сп. Радојичић, *Цреӣов бој 1380*. Трибина (Нови Сад), бр. 115 од 25. новембра 1962.

[2] РЛ бр. 591.

[3] Раније се узимало да је битка била 27. августа. Међутим, Дубровчани су већ 26. августа одлучили да јаве Сигисмунду новост о Турцима — Сима Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе* (1964), 158.

[4] Михаило Ј. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Реӣублике II* (1964), 504.

приликом мађарска војска, којом су командовали Никола Гара и Стефан Корота, заробила је доста „неверних и шизматичких Босанаца и Рашана“.[5] Можда је управо у овом рату „превелики град Београд“ био разрушен и запустео, какав је изгледао још двадесет година доцније, кад га је краљ Сигисмунд уступио деспоту Стефану.[6]

Циљ српских припрема имао је да испита мађарски палатин Никола Гара. Имао је да однесе писмо „племенитом мужу“ војводи Вуку Бранковићу[7] и да се на лицу места упозна са стварним стањем. Гара је и раније посредовао да се Лазар обавеже да и према Сигисмунду буде у истом односу као што је био према Лајошу Великом.[8] Како је Сигисмундово писмо Гари за одлазак у Србију писано 7. јула, сва је вероватноћа да је већ тих дана у Мађарску стигао глас о догађајима и да Гара више није имао потребе да иде.

Турске трупе почеле су да пристижу на Косово почетком јуна. Пун стрепње, неки Божидар обавештавао је Пећког епископа како је султан пао на Ситницу.[9] А војвода Влатко Хранотић, као да му је застао дах у грудима, једва је стигао да пошаље Вуку Бранковићу само ово неколико речи: Да знаш да се скупише Турци на Владову крај Мораве.[10] Босанску војску, која мора да је стигла после усиљеног марша,[11] довео је у помоћ билећки победник војвода Влатко Вуковић.[12]

---

5 Fejer, CD X_1, 418.

6 Гласник XLII, 272. Да је кнез Лазар „заузео београдску тврђаву, па ју је порушио до темеља“: Мавро Орбин. *Краљевство Словена*. Изд. Српске књижевне задруге (1968), 94.

7 Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum* br. 87; A. Huber, *Die Gefangennehmung der Königinen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds gegen die napolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde*. Archiv für Österreichische Geschichte 66 (1885), 528.

8 Ferdo Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV st.* Starine 39 (1938), 279.

9 Đorđe Sp. Radojičić, *Antologija stare srpske književnosti* (1960), 114.

10 Исто 116.

11 Влатко Вуковић био је 6. и 7. маја још у Дубровнику: Динић, *Одлуке већа II*, 509, 552.

12 У италијанском преводу Дукиног излагања помиње се да је босанском војском командовао Влатко Влађевић. Код Рогатице, у селу Лађевини, која се раније звала Влађевина, налази се Влађевићев стећак.

Битка између Срба и Турака на Косову заметнута је у освитак Видовдана 1389. Уз све напоре науке, још не знамо ток битке. Оно мало извора, на основу којих би требало да створимо слику, помућено је предањем. Највероватније у почетку битке, племић Милош успео је да се пробије до султановог шатора. По гласу који је дошао у Фиренцу, Милош се са још једанаест племића био заверио да убије Мурата. У Фиренци се било чуло како су се завереници пробили кроз турске редове и обруч ланцима повезаних камила. Милош је задао Мурату смртоносне ране. Глас да је на султана извршен атентат и да је султан на умору, заталасао је турску војску и унео у њу забуну и пометњу. Само огромна присебност и невероватна брзина сналажења Муратовог сина Бајазита, коме је остао надимак *Муња* (Илдерим), прекинули су панику међу Турцима, ред је брзо поврађен и Турци су снажно ударили. Кнез Лазар је допао ропства и погубљен. Пред подне битка је била завршена.

Још пре него што ће с Турцима да укрсте копља, Срби су сумњичили једни друге да ће преврнути вером и издати у одсудном часу. Један од оних у чију се исправност и оданост није веровало био је и властелин Милош, кога „облагаше завидљивци своме господину и осумњичише га као неверна“.[13] Онај високо национални и полетни говор кнеза Лазара уочи Косовске битке[14] учинио је да су људи дали од себе све што је било могуће.

Пошто је Влађевић Вуковићев савременик, код Дуке је лако могла да настане замена личности. И ја мислим да „немамо никаквих јачих разлога да отклањамо већ усвојено гледиште да је на челу босанског одреда стајао Влатко Вуковић“. — Михаило Динић, *Дукин преводилац о боју на Косову*. Зборник радова Византолошког института VIII_2 (1964), 58—9.

13 Гласник XLII, 261.

14 Летопис Матице српске 117 (1875), 112; Глас 136 (1929), 89—90. Нешто друкчијим речима овај говор донео је и Орбин, *Краљевство Словена*, 98—100. Помишљало се (Никола Радојчић, *Српска историја Мавра Орбинија* (1950), 35—60) да је говор Орбин писао у духу хуманиста. Иако састав може да буде излив реторике истинског васпитаника хуманиста, не сме се губити из вида да се говор налази у ранијим српским изворима и да је својим пламеном загрејао и Ђорђа Бранковића и Јована Рајића.

Извори не дају јасну слику о исходу Косовске битке. Грађа коју имамо пред собом збуњује нас и крећемо се између два супротна тврђења: да је Косовска битка тежак српски пораз и да је победа.

Из свог двора у Сутјесци, краљ Твртко јавио је 1. августа 1389. Трогирској општини како су на Косову победили хришћани.[15] Из одговора Фирентинске општине на данас изгубљено писмо краља Твртка, види се да је краљ Твртко и у Фиренцу писао о хришћанској победи. Уз поклич: „Срећна краљевино Босно!“, у одговору који је писао 20. октобра 1389. општински канцелар Колучо Салутати, Фиренца је честитала Твртку ову „преславну победу“.[16]

Твртко сигурно није намерно обмањивао ни Фиренцу ни Трогир. У неке европске градове стигао је глас да су на Косову победили хришћани или да — на основу магловитих обавештења — није могло да се зна стварно стање. Кратко време после Косовске битке, Филип Мезиер завршавао је у Паризу свој велики алегорични састав *Сањарење сӣароī хаџије* (Songe du vieil Pèlerin). У тај мах стигао је и у француску престоницу глас о хришћанској победи на Косову, па је тако и Мезиер забележио.[17] У Венецији уопште није било јасно како је битка завршена. Знало се једино да је Мурат погинуо. Поводом смрти овог свог „изванредног пријатеља“, Сенат је одлучио, 28. јула 1389, да по нарочитом посланику изјави саучешће. Посланик је имао да каже како се о Муратовом боју с Лазарем по њиховом граду „говори свашта“, али да се право стање не зна. Још више од месец дана после битке, у Венецији се чак није знало ни ко је наследио Мурата. Посланик је понео

---

15 Fejer, CD X_1, 566—7. У писму је забележен као датум битке 20. јуни.

16 Fejer, CD X_1, 567—9. Латински текст и српски превод овог писма објавио је и В. В. Макушев, *Прилози к срӣској исӣорији*. Гласник XXXII (1871), 173—7.

17 N. Jorga, *Philippe de Mézières et la croisade au XIV siècle*. Paris (1896). 468 н. 2. На ову Мезиерову белешку осврнуо се Михаило Динић, *Два савременика о боју на Косову*. Глас 184 (1940), 137. Посебну анализу овог Мезиеровог састава дала је Dora M. Bell, *Etude sur le Songe du vieil pèlerin de Philippe de Mézières*. Genève 1955.

писма за оба Муратова сина, с тим да преда писмо намењено оном који буде цар.[18] Ученом Грку Димитрију Кидону учинило се да је битком на Косову турска снага ослабљена.[19]

Оних првих дана после битке, ни у Турској није било јасно ко је победник. Сви су били под утиском ретког догађаја: погинула су оба владара. Само неколико дана после битке на Косову, на турском земљишту био је московски митрополит Пимен с неколико својих пратилаца. Ђакон Игњатије, који је описао путовање, забележио је како их је престрашило кад су сазнали о погибији двојице владара, па су гледали да што пре напусте турско земљиште.[20]

Збуњеност о правом стању, један дубровачки писац забележио је овим речима: А победа није била ни турска ни босанска.[21]

Срби су битку на Косову схватили као свој пораз. Ово „изшствие иноплеменик на християне“ донело је „побеждение земљи отачаства“, како се доцније сећао Стефан Лазаревић у једном тексту, у коме наведене појединости нису у међусобном складу.[22] И после Косовске битке, Србијом је крстарила турска војска. У целој српској земљи није било места, понављам речи Константина Филозофа,[23] „где се није чуо

---

18 Listine IV (1874), 269—70. Кад је 6. марта 1390. изабран Франческо Квирини да оде као млетачки посланик Бајазиту, имао је опет да изјави саучешће поводом Муратове смрти: F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie I* (1958), 768.

19 Сима Ћирковић, *Димиӣрије Кидон о Косовском боју*. Зборник радова Византолошког института 13 (1971), 213—219.

20 *Itinéraires russes en Orient*. Traduits pour la Société de l'Orient Latin par B. de Khitrovo I_1. Genève (1889), 137; Ђорђе Сп. Радојичић, *Савремене весӣи о Косовској биӣци код рускоī ӣуӣоӣисца ђакона Иīњаӣија*. Старинар XII (1937), 52—53. Игњатијев путопис издао је и С. В. Арсенов, Православни палестински зборник књига IV, свеска 3. Немачки превод: R. Salomon, *Beiträge zur russischen Geschichte* (1907), 241—70.

21 S. Nodilo, *Li annali della nobilissima republica di Ragusa* (1883), 48.

22 Никола Радојчић, *Закон о рудницима десиоӣа Сӣефана Лазаревића* (1962), 37. Издато у Некудиму 29. јануара 1412. тринаестог индикта. За ту годину индикт је пети. Помиње се да је Стефан добио ослобођење од Бајазита, који од краја јула 1402. није био више султан. Сасвим је нетачно да је Стефану за одлазак султану дао благослов патријарх Спиридон, који је умро 11. августа 1389.

23 Гласник XLII, 261.

тужни глас ридања и вапај, који се не може ни са чиме упоредити“. Турци су неке у робље одводили, друге немилосрдно мучили, треће убијали. На све стране ширили су се: жалост, беда, плач и вапај. Као пчеле разлетели су се исмаилћани по својој српској земљи и није било зла које нису учинили.[24] „Турци једнако ратују“, забележио је један тадањи сведок.[25] Напуштајући Србију, Бајазит је одвео много робља.[26] С пролећа 1390. Тимурташ је заузео кратовске[27] руднике. Настало је стање на које ће још после четрдесет година да се вајка Константин Филозоф.[28]

Недаћама које су долазиле од Турака, придружио се страх да Србе могу да нападну и „западни суседи“ (Мађари).[29] Заиста, тумачећи да су му Срби били „супарници“ и „побуњеници“, у позну јесен 1389. краљ Сигисмунд је лично повео војску. Дошао је до Гружe, у којој је новембра освојио градове Борач и Честин,[30] али се већ у децембру вратио.

После изгубљене битке, размимоилажења међу људима су знатно већа. Они којима су догађаји дали за право, истичу како су исправно гледали на ствари и како су догађаји узели управо онакав ток како су они предвиђали. Временом за косовски пораз предање је узело на око Вука Бранковића и жигосало га као издајника. Тог вековима одржаваног уверења ми смо се ослободили. Вук је остао турски противник и с Турцима се измирио тек три године после Косовске битке.[31]

---

[24] Гласник XI (1859) 112; Летопис Матице српске 117 (1875), 115—6.
[25] Д. Вуксан, *Ейиской Марко*. Ловћенски одјек I, 2—3 (1925), 94.
[26] Laonici Chalcocondylae (Bonnae 1843), 76—77.
[27] Hammer I, 217; Zinkeisen I, 271. Новаковић је помишљао (СТ 254) да уместо Кратова „треба без сумње читати Ново Брдо или Копаоник“.
[28] Гласник XLII, 263.
[29] Исто 262.
[30] Fejer, CD X_1, 516; Starine XXXIX, 146; Elemér Mályusz, *Zsigmond kori oklevéltare I* (1951), 146—7. О овим догађајима: Вељан А. Трпковић, *Турско-уіарски односи до 1402*. Историјски гласник 1—2 (1959), 101—2.
[31] ЗСп, 459—60. Своје саопштење како је с Турцима „сложио“ мир и „расписао“ своју област у погледу разреза данка Турцима, Вук је дао на Ваведење 1392. Вук је хиландарском старцу Гервасију обећао да ће за хиландарске метохе да плаћа Турцима сто унчи. Та Вукова обавеза је у ствари од 21. новембра 1392. Мир с Турцима Вук је, према томе, склопио раније.

Једна похвала кнезу Лазару била је надахнута веровањем
да је на Косову била српска победа. То се показало као велика
варка. Невоље су тек долазиле. Турским крстарењем кроз
земљу придружио се и мађарски напад. А уз све то у земљи
струји незадовољство. Преко својих посланика, кнегиња
Милица распитивала се у Дубровнику да ли тамо може наћи
прибежишта ако буде допала невоље. Веће умољених одлу-
чило је (12. октобра 1389) да обавести кнегињу да своје благо
може да пошаље, а и сама да дође у Дубровник. Велико веће
овластило је кнеза и Мало веће да обдари посланике „госпође
кнегиње, супруге покојног господина кнеза Лазара“.[32] У про-
леће идуће године страх је захватио и Вука Бранковића. И
он је питао дубровачку Владу да ли би у њиховом граду
било места за њега, жену, његову децу и његове „верне“.
У свом одговору, писаном на летњег св. Николу 1390, дубро-
вачка Влада обавестила је Вука да га прима на неограничено
време и дала му је реч да њега и његову породицу ником
неће издати, нити му учинити „ниједног лукавства“. Из
дубровачког одговора лепо се види како се Вук прибојавао
да опасност по њега може да дође с више страна. Дубровчани
су обећали Вуку да га приме „ако ли би дошло до тогај времена . . . тер не узможе господин Влк држати земљу српску, ну га иждену Угри или Турци или тко ини“.[33] Дубровчани су се обавезали Вуку и његовој породици да их неће дати „никоме на свету“. Буде ли се десило да због овог гостопримства буду имали тешкоћа и запрети им опасност, Дубровчани ће онда све њих отпратити „куда рече господин Вук“. Дубровчани су још обећали Вуку да може у Дубровнику „створити цркву по својој вољи“. Више година доцније, Јела Баошићка молила је неколико пута Дубровчане да јој дозволе да подигне православну цркву, и то не у граду, него ван града. Дубровчани су јој одлучно одбили молбу.

Кад су у дубровачком одговору изрично поменути Турци и Мађари да могу да „иждену“ Вука, кога онда треба подра-

---

[32] Динић, *Одлуке већа II*, 518, 533.
[33] ПП I, 140—3.

зумевати под „неко други" („тко ини"), ко би могао да протера Вука? То нису Византинци. То сигурно није краљ Твртко. Свакако не и Ђурађ Страцимировић Баошић. Под „неко други" најпре треба подразумевати Лазаревиће. Од њих је Вук зазирао. Незадовољника против Лазаревића било је више. Једног ко се изневерио знамо по имену. Био је то Обрад Драгојлалић, или Драгослалић, чији се деда био забаштинио у ибарском селу Кукњу. Због невере, кнез Стефан одузео је Обраду баштину и дао је у пронију неком властелину. Обрадову цркву св. Богородице у Кукњу, села Кукањ и Шипачно и неке засеоке, Стефан је дао Хиландару, како је то и сам Обрад неку годину раније желео и тај су његов прилог потврдили кнез Лазар и патријарх Спиридон.[34]

У току ових невоља, стигли су Бајазитови посланици с његовим захтевом да му се Миличина кћи Оливера пошаље за жену. Да би било „спасено христоименито стадо од вукова који су га клали", споразумно с патријархом и сабором, испуњен је Бајазитов захтев.[35] Оливера је у овај мах била шипарица од неких четрнаест година. Оливеру је отпратио (1390) Бајазиту брат Стефан. Овом приликом Стефан се обавезао Бајазиту да ће он, брат му Вук или неко од српске властеле долазити сваке године султану. Од тих дана потиче велика Бајазитова наклоност према Стефану.[36] Није јасно да ли је већ тада, или неком другом приликом, Стефан успео да ослободи „сију земљу и градове отачаства ми у великаго амира Пајазита".[37]

Убрзо су се Срби и Турци нашли на заједничком послу и Стефан је помагао Турцима у њиховом рату против Маџара. У августу 1390. Срби и Турци ратовали су по Браничеву против Маџара. То би упућивало на закључак да је мир после Косовске битке био склопљен већ у првој половини 1390.[38] Стефан је Турцима пружио помоћ на дужој линији

34 ЗСп, 458—9, 775—6.
35 Гласник XLII, 263.
36 На истом месту.
37 Н. Радојчић, *Закон о рудницима* 37. В. стр. 13 нап. 22.
38 Трпковић, Нав. дело, 101—2.

КНЕЗ ЛАЗАР И КНЕГИЊА МИЛИЦА
СА СИНОВИМА СТЕФАНОМ И ВУКОМ,
фреска у Раваници, око 1385. године

КНЕЗ ЛАЗАР,
фреска из ктиторске композиције у Раваници

КНЕГИЊА МИЛИЦА,
фреска из ктиторске композиције у Раваници

СТЕФАН, СИН КНЕЗА ЛАЗАРА,
фреска из ктиторске композиције у Раваници

ВУК, СИН КНЕЗА ЛАЗАРА,
фреска из ктиторске композиције у Раваници

СТЕФАН, СИН КНЕЗА ЛАЗАРА,
фреска из ктиторске композиције у Раваници

ВУК, СИН КНЕЗА ЛАЗАРА,
фреска из ктиторске композиције у Раваници

ЦРКВА СВЕТОГ СТЕФАНА — ЛАЗАРИЦА У КРУШЕВЦУ

ДЕСПОТ СТЕФАН,
фреска у манастиру Каленићу, 1407. година

СТЕФАН И ВУК, синови кнеза Лазара, фреска у манастиру Руденици, 1408.

— од Браничева до Шапца. Под командом северинског бана Николе Перењиа, Мађари су нападали Србе и Турке по Браничеву, а мађарски бан Стефан Лошонц бранио је једно савско острво од српских напада. Почетком новембра 1390. Сигисмунд је лично био у Србији.[39]

Такве су, овако овлаш оцртане, биле прилике кад је Стефан постао наследник српског престола.

* * *

Стефаново порекло по оцу не може да се прати далеко у прошлост. Отац Прибац био је логотет (канцелар) цара Душана. Већ за Прибчевог оца нема снажнијих потврда да се звао Хребељан.[40] Стефанова мајка Милица имала је угледније порекло. По родословима, била је потомак Немањиног сина Вукана. Вуканов син Дмитар, доцнији калуђер Давид, имао је сина Вратислава, Вратислав сина Вратка, а Вратко кћер Милицу.

Кнегиња Милица била је жена изузетних способности. Они који су је знали и видели на делу, писали су о њој с пуно дивљења. У једној похвали коју је написао Данило, можда доцнији патријарх Данило III, за Милицу је речено да је била „благоразумна, мужеумна, милостива, штедра, помирљива и свакним добрим обичајима испуњена".[41] Мудрошћу и оштроумљем Милица је превазилазила многе, оцено је Григорије Цамблак.[42] Лепотом жена, а саветима Одисеј, забележио је Константин Филозоф,[43] очевидно по ономе што је слушао од Стефана и других који су је знали. Била је „достојна славе и

[39] Сигисмунд је 31. октобра 1390. био у Сремској Митровици (in Sancto Demetrio) — Elemér Varju, *Oklevéltár a Tomaji nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez II* (1908), 429—30.

[40] Као сина Прибца Хребељановића кнеза Лазара помиње Орбин, *Краљевсшво Словена*, 93.

[41] Летопис Матице српске 117 (1875), 113; Глас 136 (1929), 95.

[42] Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония² (1931), 434—5.

[43] Гласник XLII, 263—4.

СТЕФАН И ВУК, синови кнеза Лазара, фреска у манастиру Руденици, 1408.

— од Браничева до Шапца. Под командом северинског бана Николе Перења, Мађари су нападали Србе и Турке по Браничеву, а мађарски бан Стефан Лошонц бранио је једно савско острво од српских напада. Почетком новембра 1390. Сигисмунд је лично био у Србији.[39]

Такве су, овако овлаш оцртане, биле прилике кад је Стефан постао наследник српског престола.

* * *

Стефаново порекло по оцу не може да се прати далеко у прошлост. Отац Прибац био је логотет (канцелар) цара Душана. Већ за Припчевог оца нема снажнијих потврда да се звао Хребељан.[40] Стефанова мајка Милица имала је угледније порекло. По родословима, била је потомак Немањиног сина Вукана. Вуканов син Дмитар, доцнији калуђер Давид, имао је сина Вратислава, Вратислав сина Вратка, а Вратко кћер Милицу.

Кнегиња Милица била је жена изузетних способности. Они који су је знали и видели на делу, писали су о њој с пуно дивљења. У једној похвали коју је написао Данило, можда доцнији патријарх Данило III, за Милицу је речено да је била „благоразумна, мужеумна, милостива, штедра, помирљива и сваким добрим обичајима испуњена".[41] Мудрошћу и оштроумљем Милица је превазилазила многе, оценио је Григорије Цамблак.[42] Лепотом жена, а саветима Одисеј, забележио је Константин Филозоф,[43] очевидно по ономе што је слушао од Стефана и других који су је знали. Била је „достојна славе и

---

[39] Сигисмунд је 31. октобра 1390. био у Сремској Митровици (in Sancto Demetrio) — Elemér Varju, *Oklevéltár a Tomaji nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez II* (1908), 429—30.

[40] Као сина Припца Хребељановића кнеза Лазара помиње Орбин, *Краљевство Словена*, 93.

[41] Летопис Матице српске 117 (1875), 113; Глас 136 (1929), 95.

[42] Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония[2] (1931), 434—5.

[43] Гласник XLII, 263—4.

велемудра мати која је превазилазила многе изабране мајке". Поред свих лепих врлина, Милица се сналазила и у политичким стварима, у којима се и човек тешко сналази, како рече Константин Филозоф. Њена мудрост памтила се још дванаест година после њене смрти.[44]

У оном периоду који је српски народни певач назвао временом у коме „цареви се отимљу о царство", кнез Лазар, рођен око 1329. у Прилепцу код Новог Брда, истакао се с највише државотворног смисла.

После Косовске битке, Милица је водила три или четири године државне послове. Кад је Стефан постао пунолетан, Милица се закалуђерила 1393.[45] и намеравала да се повуче из световног живота. Показало се да њена жеља да мирно живи као монахиња Јевгенија неће моћи да се оствари. Она је и даље била стуб. Иако калуђерица, она је за Дубровчане била: „госпођа кнегиња Милица", „госпођа покојног кнеза Лазара", „госпођа кнегиња Рашке", „кнегиња Славоније", „госпођа новобрдска кнегиња".[46]

*
* *

После четири кћери које су се рађале једна за другом, Милица је родила, 1373. или 1374,[47] сина Стефана.

---

44 NE, 160.

45 Миодраг Ал. Пурковић, *Кад се йокалуђерила кнеіиња Милица?* Јужни преглед XIII (1939), 332—6. Скоро истовремено кад и ја, другим доказима, дошао је до истог закључка и Ђорђе Сп. Радојичић, *Избор йатријарха Данила III и канонизација кнеза Лазара*. Гласник Скопског научног друштва XXI (1940), 38—40.

46 NE, 59—61, 66 н. 5, 68, 75, 85—86.

47 Иларион Руварац (*О кнезу Лазару*, 1888, 7) претпостављао је да је Стефан рођен око 1370. Тако су узимали и Новаковић (СТ 245) и Јиречек (*Историја Срба I*, 327). Ђорђе Стричевић (*Хронолоіија раних сйоменика Моравске школе*. Старинар 5/6, 1956, 117—120) предложио је 1377. или 1378. као годину Стефановог рођења. Ту годину прихватио је Сима Ћирковић (СТ 457 и *Eneiklopedija Jugoslavije V*, 1962, 500). Михаилу Динићу (*Година рођења Сшефана Лазаревића*. Прилози XXX, 1964, 243—6) учинило се да је за ту годину нашао нов доказ. Велико веће у Дубровнику одлучило је 24. јула 1385. да пошаље посланство кнезу

О Стефановом раном детињству не знамо ништа. Посматрајући једном као дете неку цркву коју је његов отац био подигао (Раваницу или Лазарицу), Стефан је рекао: „Подићи ћу већу и лепшу"![48] Ове речи искупио је подизањем Ресаве. У младости Стефан је био „руковођен од благочестивих".[49] Ко су били ти „благочестиви" који су дали прве основе његовом васпитању? Мајка у првом реду. Она је, можда, нешто и писала.[50] Помишља се да је један Стефанов учитељ могао да буде и Данило, игуман манастира Дренче, можда доцнији патријарх Данило III, који се бавио књижевношћу.[51] У набрајању оних који су васпитно деловали на младог Стефана, нипошто не сме да се превиди монахиња Јефимија. Јефимијина љубав према књижевности позната је још из оних њених срећних дана кад је као деспотица Јелена живела у Серу. После мужевљеве погибије на Марици, Јефимија, по оцу Миличина рођака, живела је у кући кнеза Лазара. Уз њу је растао Стефан.

Константин Филозоф казује како је Стефан од детињства водио жестоке борбе и показивао храброст. Пролазећи „кроз огањ и воду", Стефан се рашчуо широм света и „од мале српске војске највећи глас и име по васељени стече".[52] У

Лазару и Вуку Бранковићу. Посланици су, међутим, отишли тек 12. децембра 1386. Код кнеза Лазара у Крушевцу били су 9. јануара 1387, а код Вука Бранковића у Приштини 20. јануара. На посебном листу били су пописани поклони који се носе Лазару и Вуку и назначене појединачно цене. Између осталога, посланици су као поклон носили и комад челина „за дечка од осам година" (Динић, *Одлуке већа II*, 580). Динић је помишљао да би тај дечко од осам година био Стефан, па је тако дошао на 1377. као годину Стефановог рођења. Тај дечко коме се носи поклон могао је да буде и Вук Лазаревић и Лазар син Вука Бранковића. Мало је вероватно да је Стефан у бој на Ровине пошао са осамнаест година, а да се са деветнаест година онако храбро борио код Никопоља. Ја помишљам да је кнез Лазар 1374. дозидао припрату уз цркву св. Богородице у Хиландару као срећан отац, коме се родио дуго очекивани син.

Да је Стефан рођен 1374/5: В. Ћоровић, *Прошлосш Крушевца*. Братство 27 (1933), 93.

48 Гласник XLII, 264.

49 На истом месту.

50 Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела сшаре срйске књижевносши* (1963), 199—200.

51 Исто 187.

52 Гласник XLII, 248.

ратној, „и просто у свакој вештини", Стефан је, каже Константин, био ненадмашан. Врло брзо у свакој ствари које би се прихватио, показао би се бољи од својих учитеља. Господ га је обдарио лепотом, говорничким способностима и интелигенцијом.[53] С пуно дивљења писали су му (1422) Дубровчани: „Господине, Бог ви (Вас) је прославил на лицу земље и поставил ви велика и силна господара и начестил (обдарио) ви висоцем (високим) и великокраснем разумом, од којега велика светлоћа и луче (зраци) ако (као) слнчане по всем свету просветљено јест пред царими и кралми и господама землнеми Ваш велики разум и правда."[54] Неки Доситеј, који је 1416. преписивао у поткриљу планине Прозрака, недалеко од Љубостиње, упоређивао је Стефана с разним личностима. По милостињама и прилозима, Стефан је био нови Кир. По слаткоречивости други Манасија. По љубоучитељству раван премудром Соломону. У тражењу и изналажењу нових списа — био је раван Птоломеју.[55]

Стефан је био велики књигољубац. Позивао је светогорске калуђере да дођу у Србију и преписују. Нису само Београд и Ресава били места у којима се радило на књижевности. По Стефановој жељи неки Радич преписао је (1408) триод. У Лештјанској пустињи код Параћина јеромонах Јован преписао је (1412) панегирик.[56] Знамо више писаца из Стефановог времена, али нам није познат обим њиховог рада, јер они радови који су до нас дошли нису њихов целокупни рад. У време Стефана Лазаревића радили су: епископ Марко,[57] Григорије Цамблак, Григорије Хиландарац, Гаврило Хиландарац, Давид, три калуђера из Раванице, Данилац Левооки, Антоније Рафаил са Лепанта, Јефрем, дијак Андрија.[58] Један преписи-

---

[53] Исто 264—5.

[54] ПП I, 226—7.

[55] ЗН I, бр. 224. Ђорђе Сп. Радојичић, „О књизи Птоломеја": *Књижевна збивања и стварања код Срба у Средњем веку и у турско доба* (1967), 284—91.

[56] ЗН I, бр. 217.

[57] Ђорђе Сп. Радојичић, *Стари српски књижевници* (1942), 89—104.

[58] Одломке текстова и податке о писцима донео је Ђорђе Сп. Радојичић, *Antologija stare srpske književnosti* (1960), 109—189, 327—43;

вач био је и монах Јевсевије, властелин и по оцу и по мајци. Његов дед по оцу био је севастократор, а мајка је долазила из куће Растислалића из Браничева. Јевсевије је пао у Бајазитово ропство, а кад се ослободио ропства, добегао је на Св. Гору и покалуђерио се.[59] Онај инок из манастира св. Богородице на реци Дајши у Браничеву, у чијем је рукопису израдио уметнички високо цењене минијатуре Радослав,[60] дошао је са Св. Горе на позив деспота Стефана.[61] Тај монах из Дајше свакако је исти онај Доситеј — Мојсије, познат по другом раду.[62] У Стефаново време рађен је чувени Минхенски псалтир.[63]

За Стефановим примером полазили су и други. Војвода Радослав Михаљевић поручио је за своју цркву у Радешину (Радошин код Свилајнца) осам књига, које су биле писане у Београду.[64] Ресава је остала у сећању као место где су настали „добри изводи . . . од старих преводника ресавских". Биће да оно много хваљено „ресавско писание" пре значи писање него сликање.[65]

Исти, *Творци и дела старе српске књижевности* (1963), 183—250. Јефремов текст који садржи молепствија о Стефану Лазаревићу издао је Владимир Мошин, Прилози XXVIII (1962), 219—234.

[59] ЗН III бр. 6107.

[60] Постоји мишљење да је Радослав сликар минијатура у јеванђељу које се налази у Публичној библиотеци у Лењинграду, у коме је опширан Доситејев запис, један од сликара цркве у Каленићу: Војислав Ј. Ђурић, *Сликар Радослав и фреске Каленића.* Зограф 2 (1967), 22—29; Милан Кашанин, *Ресава деспота Стефана.* Зограф 3 (1969), 9.

[61] ЗН I бр. 250.

[62] Да у Доситеју — Мојсију и калуђеру из Дајше треба видети исто лице закључили су независно један од другог Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске књижевности*, 233—237 и Владимир Ћоровић у раду *Доситеј Мојсије*, објављеном четврт века после његове трагичне смрти у Зборнику Матице српске за књижевност и језик XII/2 (1964), 197—204.

[63] Додатак бр. I.

[64] ЗН I бр. 244.

[65] РЛ бр. 22. Ту је набројано како се нигде не налазе: патос призренске цркве (мозаик на поду св. Арханђела код Призрена), Дечанска црква, Пећка припрата, бањско злато и ресавское писание. Схваћено је да под „писание" треба разумети живопис: Л. Мирковић, *Манастир Манасија* (1928), 56; В. Р. Петковић, *Уметност у Србији за владе деспота Стефана Лазаревића.* Братство 17 (1928), 2—3; Војислав Ј. Ђурић, *Солунско порекло ресавског живописа.* Зборник радова Византолошког института VI (1960), 112 н. 2; Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске*

Најзначајнији књижевник овог доба, чије му је најглавније дело настало десетак година после Стефанове смрти, био је Константин из Костенца, познат под надимком Филозоф.[66] Он је читао класичне грчке историчаре, чије у прелозоф писима из византијског периода.[67] Читање грчких писаца утицало је на њега до те мере, да је он по образовању и васпитању био више Грк него Словен.[68] Поред историје и филозофије, Константина је занимала и географија и космографија.[69] Путујући у Јерусалим и на Св. Гору, упознао је земље

књижевности, 197—8, где му се чинило да је вероватније да под „писание“ треба подразумевати живопис. Много година раније (*Мањи прилози*, Богословље II, 1927, 312—3) Радојчић је прикупио више примера који јасно показују да под изразом „писание“ треба разумети писање.

[66] О Константину Филозофу постоји велика литература. Наводим најглавнију: В. Ягичъ, *Разсужденія южнославянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ*. Изслѣдования по русскому языку I (1885—1895), 366 и д.; М. Георгијевић, *Књижевност за владе деспота Стефана Лазаревића*. Програм Српске велике гимназије карловачке 1900; Полихроній Сырку, *Очерки из исторіи литературныхъ сношеній болгаръ и сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ*. Санктпетербургъ (1901), LXXX—CLX; С. Розановъ, *Житіе сербскаго деспота Стефана Лазаревича и русскій хронографъ*. Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности 11 (1906), 62—97; Andra Gavrilović, *O imenu Resave Manasije, zadužbine despota Stefana Lazarevica*. Rad 84 (1910), 236—40; Љ. Стојановић, *Књижевност за време деспота Стевана*. Српски књижевни гласник 21 (1927), 592—5; Ю. Трифуновъ, *Животъ и дейност на Константина Костенецки*. Списание на българската Академия на науките и изкуствата 66 (1943), 223—92; E. Turdeanu, *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains* (1947), 100 и д.; K. M. Kujew, *Konstantin Kostenecki w literaturze bulgarskiej i serbskiej* (Biblioteka Studium Slowienskiego 5, 1950); И. Дуйчевъ, *За книжевното творчество на Константин Костенски*. Извѣстия на Институтъ за българската литература II, 1954; В. Сл. Киселков, *Проуки и очерти на старобългарската литература* (1956), 266—303; Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске књижевности* на неким местима; Б. Ангелов, *Из старата българска, руска и сръбска литература* 2 (1967), 162 и д.; Ivan Dujčev, *Rapports littéraires entre les Byzantins, les Bulgares et les Serbes aux XIVe et XVe siècle*. Моравска школа и њено доба (1972), 94 и д. Житије деспота Стевана од Константина Филозофа темељно је проучио St. Stanojević, *Die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle*. Archiv für slavische Philologie 18 (1896), 409—72.

[67] Растислав Марић, *Трагови грчких историчара у делима Константина Филозофа*. Глас 160 (1946), 1—33, с освртом на ранију литературу; Ив. Дуйчев, Константин Филозоф и „Предсказанията на мъдрите Елини“. Зборник радова Византолошког института 4 (1956), 149—55.

[68] Јагић, Наведени рад, 372.

[69] Никола Радојчић, *О четири рајске реке*. Прилози 30 (1954), 71—75.

и људе. То му је дало могућности да у српску историографију унесе нов тон, који би с више уздржаности требало назвати „хуманистичким“.[70]

Рођен око 1390, Константин је провео неколико година у бугарском манастиру Бачкову и 1411. или 1412. дошао у Србију. Неко време провео је код патријарха. Ишао је у Јерусалим, на Св. Гору, у Цариград. У Београду је био „учитељ српски“. Тих дана његовог учитељевања у Београду настао је (1423/4) његов језички спис *Сказание о писменех*. У овом спису сачуван је и понеки податак о културним приликама тога времена.

Најбоље Константиново дело је Живот деспота Стефана Лазаревића, писано између 1433. и 1439.[71] и ван Србије.[72] Ово је најбоља стара српска биографија, крцата драгоценим историјским подацима. Начином излагања она уноси преокрет. Оно скоро хагиографско обележје ранијих српских био-

[70] Драгољуб Павловић, *Елементи хуманизма у српској књижевности XV века*. Прилози 29 (1963), 5—16.

[71] Јов. Радонић, *Споразум у Тати 1426. и српско-угарски односи од XIII—XVI века*. Глас 187 (1941), 166—7 н. 20, показао је да је дело писано после 1433. Радојичић (*Творци и дела*, 223) узимао је као горњу границу писања август 1439, кад је Смедерево пало под Турке, што Константин не помиње. Али, Константин не помиње ни зидање Смедерева, ни удају Ђурђевих кћери Катакузине и Маре, ни смрт краља Сигисмунда. Горњу границу писања показује помен шаха Рукха, за кога Константин каже да *сада* влада у Персији (Гласник XLII, 278). Зах Рукх владао је до 1447: Persy Sykes, *A history of Persia*[3] II London (1958), 137. Сасвим незнатно скраћује ову границу то што се у родослову који је саставио Константин Ђурђев син Лазар не помиње као деспот, а Лазар је постао деспот 1446. — Ђорђе Сп. Радојичић, *Књижевна збивања и стварања код Срба у Средњем веку и у турско доба*. Нови Сад (1967), 174.

[72] Неће бити тачно да је Константин остао у Београду до 1431, а још мање да је 1431. долазио у Београд патријарх Никон — Киселков, Нав. д. 274. Нема потврде да је Константин прво дошао у Смедерево, па онда отишао у област деспота Угљеше, где је писао *Житије* и да је умро у Бугарској — Киселков, Нав. д. 275—7 и Трифоновъ, Нав. д. 276 и д. У један мах Радојичић је помишљао (*Antologija stare srpske književnosti*, 339) да је „странствовање“ које помиње Константин било „можда у Смедереву“. Убрзо је (*Творци и дела*, 242) одустао од тог мишљења. Чинило му се да је Константин живео и писао на неком имању Ђурђа Бранковића у данашњој Војводини. То је поновио и у некрологу о Николи Радојчићу: Зборник Матице српске за друштвене науке 39 (1964), 178. Широко је поље нагађања где је Константин могао да пише Стефаново житије.

графија, где су текстови претрпани цитатима Св. писма оба завета, код Константина једва видимо. Али, при свестраном испитивању, морамо да зажалимо што има доста празнина и што се осећају трагови писања у туђини, кад писац није могао да проверава ствари у разговорима с људима. За Константинове савременике било је довољно да се помене само име, а не и презиме неког лица. Тада нико није био у недоумици на кога се то односи. Тако је понекад и Константин поступао,[73] због чега данас жалимо. Константин је датуме свео на најмању меру. На извесним местима испретурао је ред догађаја.[74] Понекад је Константин толико нејасан да нас је гурнуо у нагађања, која можда никад нећемо моћи да заменимо сигурним знањем.[75] Тежак, сувопаран, нејасан, запетљан, Константин, у пуном смислу речи, мучи свог читаоца. С каквим се само уживањем чита смрт Стефана Немање у опису његовог сина Саве! Слаткоречивог Теодосија човек не испушта лако из руке. Опис напада Каталонаца на Св. Гору или битке на Велбужду још по имену непознатог настављача Данила II, посластица су књижевних сладокусаца. По обиљу података Константин је дивно откриће. По стилу — болно разочарење!

О Стефану Константин је писао топло, с дивљењем, полетно. Разумљиво. У тешком тренутку Стефан га је избавио

[73] Николи Зојићу и Новаку Белоцрквићу дао је и име и презиме. А на истом месту онога ко је открио заверу поменуо је само по имену: Михаило. Војводи Михаилу, који је 1413. ратовао против Мусе, као ни Богдану, који је те исте године учествовао у рату, не даје презимена. Не знамо презиме ни дипломати Витку. Оновременом герилцу Новаку дао је само надимак: Караљук. Храброг браниоца Сталаћа који је (1413) у кули изгорео не помиње ни именом, иако се дивио његовој античкој храбрости.

[74] Побуну Николе Зојића и Новака Белоцрквића пре битке на Ровинама; турски поход, са Стефаном (1398) на Босну пре битке код Никопоља; добијање Београда пре битке код Ангоре.

[75] На пример: да ли је Стефан био рањен у Ангорској бици; којим је путем у новембру 1402. Стефан идући из Зете изишао на Косово — преко Пећи или преко Жиче; да ли је кнегиња Милица, после Вуковог плаховитог одласка Сулејману, измирила Стефана с Вуком, или Стефана са Сулејманом.

од „рикајуштег лава“, примио га је, омогућио му је да путује и да ради на науци.

Деспот Стефан није само прихватао књижевнике, него се и лично бавио књижевношћу,[76] имао библиотеку.[77] Веома се интересовао грчком књижевношћу и „многа писания преведе от грчских писании“. Сматрало се да је жив књижевни рад у Ресави дао манастиру име Манасија. Манасија је био византијски писац вероватно из прве половине 12. в. који је написао у стиху хронику од створења света до 1081.[78] Новије је мишљење да је име Манасија дало утврђење око цркве. Са својих једанаест кула, то је била права тврђава. У Француској постоји Tour de Manassès de Garlande.[79]

Љубав према књизи, којом се — по речима једног његовог савременика — Стефанова душа опила, створила је неколико Стефанових књижевних радова, чији је потпун списак тешко дати. Врло је вероватно да је он саставио похвалу на каменом стубу на Косову.[80] Није искључено да је његов састав *Надгробно ридање*, очевидно плач за оцем. Састављен поводом преноса тела кнеза Лазара из Приштине у Раваницу, овај текст, некада својина доместига (старешина певнице) Братана, сачуван је у препису из 18 в.[81] Стефанов је састав и *Слово љубве (Реч о љубави)*. У неколико повеља (изгубљеној повељи за град Београд, повељи за Хиландар 1404/5, повељи за Милешеву, повељи за Тисмену и Водицу 1405/6, повељи за Ватопед 1417) и у запису уз Рударски закон за Ново Брдо (1412), остало је неколико аутобиографских зачетака, тако ретких у старој српској књижевности, који нам спомињу јаде који су се извијали из Стефанове душе. У повељи за Хиландар

[76] Радојичић, *Творци и дела*, 183—214.

[77] ЗН I бр. 242, 243. Није сасвим јасно да ли је Константин Филозоф на једном месту (Јагић, Нав. д. 421) мислио на Стефанову личну библиотеку.

[78] Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*² (1897), 376—80.

[79] Светозар Радојчић, *Старо српско сликарство* (1966), 196.

[80] Радојичић, *Творци и дела*, 166.

[81] Радојичић, *Непознато књижевно дело из 1389*. Политика 26. јули 1964, стр. 18.

Стефан каже како је од младих ноктију и од младићког узраста западао у многа тешка искушења, остављан чак да умре, о чему су сведоци небесне стихије, мал' те не сва васељена. Бог га је од свега избавио. И још га избавља. Упирао је очи из тамних облака у сунчеве светле зраке. Отварала су се склоништа велике Божје благости и он је починуо и смирио се. Растурали су се тешки мутни облаци и засијало му је сунце. Наступило је благопријатно време, дошао је дан спасења и сад су за њега настали ново небо и нова земља.[82] У повељи за Милешеву, којом је овом манастиру даровао пет села у Моравицама, Стефан је захваљивао св. Симеону Мироточивом и св. Сави, чијим је молитвама много пута био спасен на мору и на суву, у ратовима и у разним невољама, и од налета непријатеља. Ти светитељи вратили су му јадну душу са „врата смртних", те му је по други пут враћен живот.[83] У повељи манастиру Ватопеду захваљивао је Богородици, својој помоћници и заштитници у многим бедама и напастима.[84]

Стефан је био врло леп човек. Међу племићима на мађарском сабору блистао је као месец посред звезда.[85] Ту лепоту, уз истинољубивост, правичност и мирољубивост, забележио је и Немац Виндеке.[86] Од више Стефанових фреско портрета, данас, на жалост, ниједан није добро очуван. Најранији портре потиче из Стефановог детињства, кад је имао шест или седам година. Налази се на западном зиду манастирске цркве Раванице, северно од врата.[87] Можда се портре Стефана Лазаревића налази и у задужбинској цркви Николе Зојића у Рамаћи код Страгара.[88] Идући, по времену

[82] Fr. Miklosich, *Monumenta serbica* (1858), 332.
[83] ЗСп 607.
[84] Michel Lascaris, *Actes serbes de Vatopėdi*. Byzantinoslavica 6 (1935/6), 179—80.
[85] Гласник XLII, 311.
[86] Dr Wilh. Altmann, *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*. Berlin (1893), 21.
[87] Светозар Радојчић, *Портрети српских владара у Средњем веку*. Скопље (1934), 65.
[88] Бранка Кнежевић, *Црква у селу Рамаћи*. Зборник за ликовне уметности IV, Изд. Матице српске, Нови Сад (1968), 154.

постанка, Стефанов портрет налази се на западном зиду припрате у Љубостињи. Сасвим је уништен, „виде се само лепе велике сасвим плаве очи и куштрава коса".[89] За љубостињске портрете речено је да су „врло далеко од реалистичког портрета".[90] И на портрету на западном зиду цркве у Копорину лице је сасвим уништено. Ктитори Вукашин и жена му Вукосава, о којима још не знамо ништа ближе,[91] подигли су, негде између 1402. и 1408,[92] Руденицу код Александровца у Жупи. У Руденици, на западном зиду цркве, до врата која воде у припрату, насликана су браћа Стефан и Вук. Стефан обема рукама држи модел Руденице и насликан је као „млад, крупан плав човек".[93] У припрати цркве у Каленићу[94] налази се такође портре деспота Стефана. „Коса му је риђа, кратка, брада му је ретка, бркови се једва распознају".[95] Време зидања и живописања Каленића још није сигурно утврђено. С обзиром да Стефан на каленићком портрету „изгледа још млад", помишља се да је живопис из 1407.[96] Биће да је црква сликана

[89] Радојчић, *Портрети*, 67.
[90] Радојчић, *Портрети*, 68.
[91] У време живописања Руденице Вукосава је била удовица. На њеном портрету види се бела марама која јој пада на плећа: Л. Мирковић, *Руденица*. Прилози 11 (1931), 106.
[92] Мирковић (Нав. дело 91) мислио је да се може одговорити „тачно на месеце" када је живописана Руденица. Пошао је од чињенице да је Стефанов брат Вук био кнез „од половине 1409. до 11. јулија 1410. године", па је у то време стављао сликање Руденице. Међутим, у натпису који сам Мирковић доноси три пута, Вук се не ословљава као кнез, него као *господин*. Закључак је, према томе, управо супротан: оно што је Мирковић узео као границу пре које није настао руденички живопис, у ствари је време *после кога није* црква живописана. У рано пролеће 1409. између браће већ је почео рат, а у лето 1410. Вук је изгубио главу. Очевидно за брата побуњеника не би било места уз брата који га је онолико преклињао да се уразуми. Околност што се на Вуковом руденичком портрету види брада „једва приметна, као да ниче" (Мирковић, Нав. рад 110) још више упућује на раније датирање руденичког живописа, на време око 1405.
[93] Радојчић, *Портрети*, 68.
[94] О Каленићу: Влад. Р. Петковић и арх. Жарко Татић, *Манастир Каленић*. Вршац 1926; П. Поповић, Прилози 10 (1930), 230—2; В. Р. Петковић и Ж. Татић, *Старо Нагоричино — Псача — Каленић* 1933; Б. Живковић, *Каленић* 1960; Светозар Радојчић, *Каленић* 1964.
[95] Радојчић, *Портрети*, 69.
[96] Петковић — Татић, Нав. дело, 6, 65.

нешто доцније.[97] Каленић су подигли протодохијар (старешина подрумара), вероватније протовестијар,[98] Богдан са женом Милицом и братом Петром.[99] Не можемо тачније да утврдимо ко су те личности.[100]

На западном зиду цркве у Ресави, одмах до врата која воде у припрату, сликан је деспот Стефан у натприродној величини (2.45). На свитку који држи у руци, исписана је

---

[97] Да је Каленић зидан 1413—1417: Ђ(урађ) Б(ошковић), *Средњевековне цркве и манастири у централној Србији*. Археолошки институт САН 3 (1956), 120. „. . . живопис Каленића је морао бити . . . довршен до 1417—1418." — Гордана Бабић, *Друштвени положај ктитора у Деспотовини*. Моравска школа и њено доба (1972), 147.

Ако би се утврдило да је Каленић живописан око 1412. било би временски ближе кад су настале Радославове минијатуре и нагађања В. Ђурића (*Сликар Радослав и фреске Каленића*, Зограф 2, 1967, 27) да пред собом имамо истог сликара још вероватнија. У то време преписивач Доситеј био је још у околини Љубостиње и могао је да тражи да му Радослав ради минијатуре. Иако је Доситејев запис из 1428, минијатуре су могле да буду рађене раније. Не мора да значи да су Доситеј и Радослав заједно били у млавском Благовештењу, где је Радослав „делио . . . у једно време судбину с иноком из Даљше" (Ђурић, Нав. рад 27). За могућу ближу везу између Радослава и Доситеја можда није на одмет имати у виду да је у Каленићу сачувано име монаха Доситеја: Р. Љубинковић, *Каленић*. Археолошки споменици налазишта у Србији II, Централна Србија (1956), 123, сл. 75 и 76. Ђ. Радојичић, *Antologija stare srpske književnosti*, 341, сматра да се инок из Даљше вратио на Св. Гору. О Радослововим минијатурама: S. Radojčić, *Stare srpske minijature* (1950), 37—38; Исти, *Мајстори старог српског сликарства* (1955), 46—47; Исти, *Старо српско сликарство* (1966), 187.

[98] Гордана Бабић, *Друштвени положај ктитора у Деспотовини*. Моравска школа и њено доба (1972), 146.

[99] ЗН III бр. 5130.

[100] Ктитор Каленића није логотет Богдан (ПП I 240). Могао би да буде Богдан кога Лазаревићи зову „својим човеком": ПП I 195. На повељи коју је деспот Ђурађ Бранковић издао у Некудиму 13. децембра 1428. Дубровчанима помиње се као сведок и „протовистијар" Богдан. ЗСп 236.

Петар Бољадиновић, двородржица и ћефалија, помиње се као сведок на потврди коју је 30. јануара 1399. монахиња Јевгенија са синовима издала у Крушевцу Марину Лебровићу: ПП I 189. Руднички ћефалија Петар био је сведок на Миличиној повељи од 23. маја 1402. о измиреним обавезама истог Марина Лебровића: ПП I 195. Челник Петар помиње се 12. септембра 1405. на разрешници рачуна Вукше Мишетића: ПП I 198. Можда је то онај војвода Петар на кога су се 15. јуна 1417. Дубровчани горко жалили што је у Новом Брду свезао два дубровачка трговца и одузео им имања, иако је била у питању међусобна свађа Дубровчана, о чему је имао да расправља искључиво дубровачки суд: ПП I 219—22. Упор. и Сима Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*. Историски часопис 6 (1956), 139—151.

ктиторова молба св. Тројици. Деспотово лице је дугуљасто, коса црвенкастожута. „Црте лица су правилне, танке, свакако јако идеализоване".[101] Стефанова дуга коса иде иза ушију. На мало мршавом лицу виде се плаве очи, танке обрве и танак правилан нос. Црвенкастожута брада је кратка, у облику клина, бркови се једва назиру. „Цео лик је питом, благ, отмен".[102] Деспотова доња хаљина је тамноцрвене боје, са златним медаљонима. Деспот у десној руци држи крст са две пречаге, а у левој модел цркве. Испод модела цркве из Стефанове руке спушта се развијен свитак с натписом.[103] Претпоставља се да је у Ресави био још који Стефанов портре, на пример више гроба, као што је то случај у Љубостињи.[104]

Изгледа да је Стефанов портре био и у цркви св. Николе у Горњој Шаторњи. Тамо су се некада виделi трагови портрета,[105] али се доцније портре не помиње.[106] Ову цркву подигао је 1425 „верни властелин господину деспоту" Никола Дореновић.[107] Из доцнијег су времена Стефанов портре у Хопову (1576)[108] и у цркви св. Николе у Ораховици код Пакраца (можда из 1594).[109]

---

[101] Радојчић, *Портрети*, 70—71. По Мирковићу (*Манасија* 49) ово би био „највернији портре деспота Стефана".

[102] Мирковић, *Манасија*, 49

[103] Исто 49—50.

[104] Радојчић, *Портрети*, 71.

[105] В. Р. Петковић, *Манастири у Шумадији*. Браство 26 (1932), 48. Црква у Горњој Шаторњи није Придворица.

[106] Не помиње га Радојчић. В. Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа* (1950), 220, каже како у цркви није сачуван првобитни живопис. Траг овог Стефановог портрета не помиње ни екипа која је обишла цркву: *Средњевековне цркве и манастири у централној Србији*. Археолошки споменици и налазишта у Србији II (1956), 152—3.

[107] Снимак ктиторског натписа: П. Поповић — С. Смирнов у Гласнику Скопског научног друштва 12 (1933), 259.

[108] Јован Ковачевић, *Средњевековна ношња балканских Словена* (1953), 8.

[109] Рад. М. Грујић, *Старине манастира Ораховице у Славонији*. Старинар 14 (1939), 32; Владимир Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа* (1950), 229; Сретен Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије* 1557—1614. Нови Сад (1965), 191.

Портретима Стефана Лазаревића посветио је чланак В. Р. Петковић, *Ликови деспота Стевана Лазаревића*. Богословље 2 (1927), 177—80.

Стефан је био врло храбар човек. Голобради Баварац Јохан Шилтбергер обрео се у Сигисмундовој војсци у боју код Никопоља. Том приликом пао је у турско ропство. Само младост на коју се Бајазит сажалио, спасла му је живот. Много година доцније, сећајући се Никопољске битке, Шилтбергеру је изишао пред очи тренутак кад је, усред страшног окршаја, Стефан јурнуо на заставу краља Сигисмунда и оборио је.[110] На бојном пољу код Ангоре, Стефан је својом храброшћу задивио све, па је и самом Тимуру пао у очи. Исто јунаштво и велику ратну вештину показао је Стефан и четири месеца после Ангоре, у боју на Трипољу. Пред собом је имао знатно надмоћније Турке, међу њима и очевице његовог јунаштва на ангорском бојишту. Видећи га сад неочекивано пред собом, Турци су га показивали један другом и говорили: „Гле, гле Лазарева сина"! Сазнање да га имају пред собом као противника, било је довољно да нагну у бекство.[111]

Уз храброст и физичку лепоту, ишла је и лепота душе. Дугогодишњи закупац Стефанових царина, Дубровчанин Мароје Цинцуловић, завештао је на самрти сто и пет литара сребра деспоту Стефану. Стефан се, „видевши нејакост његове (Маројеве) госпође и његове деце и његових осталих", одрекао овог поклона и вратио га је (9. септембра 1423) Маројевој деци.[112] Било је тренутака кад је Стефан могао да буде оштар и суров. Али и тренутака кад је био осетљив и нежан. Кад је оно брат Вук силовито притиснуо (1409), Стефан је необично много душевно патио. А једног дана, кад се сетио како су по његовој наредби побуњеницима у Сребрници биле одсечене руке, Стефан је јецао и дуго није могао да се смири.[113]

---

[110] Karl Friedrich Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asia und Afrika von 1394 bis 1427*. München (1859), 53—54.

[111] Гласник XLII 281.

[112] ПП I 231—2.

[113] Гласник XLII 317.

Оливерин одлазак у Бајазитов харем и измирење с Турцима нису донели жељно и неопходно смирење земљи. Косово ће остати полазни датум којим ће Срби обележавати почетак свог робовања Турцима. Кнегиња Милица и Стефан, тако је забележио стари српски писац Давид,[114] постали су подручници убици кнеза Лазара. Милица и Стефан су „као виноград били брани и то не једном у години, него сваког дана и часа".[115] Још петнаестак година после Косовске битке, вајкаће се деспот Стефан у данас изгубљеној повељи за Београд, како је био потлачен „исманлском народу". Сматраће да је Божјом милошћу био ослобођен од Турака тек када „дође цар Персијанаца и Татара", који је поразио турску силу код Ангоре.[116]

Када је, марта 1391. умро краљ Твртко I и на престо дошао Дабиша, краљ Сигисмунд је окренуо пажњу Босни. У више махова мађарске веће и мање јединице долазиле су у Босну. Неке походе водио је и сам Сигисмунд. Али, кад би запали у босанске врлети, и он и његови команданти јасно су увиђали да тамо нема трајног успеха за Мађаре.

На Богојављење 1392. Турци су освојили Скопље. Намесник у Скопљу постао је Јигит-паша (Пашаит), син Исак-бега. У области Вука Бранковића јављају се турски чиновници. У Звечану помиње се турски кефалија Фериз. Турски кефалија помиње се и на Глухавици код Новог Пазара.

Пред опасношћу од Турака, Ђура Страцимировић Баошић тражио је помоћ од антипапе Бонифација IX. Нудио је (1391), ако би умро без брачног или ванбрачног сина, да га наследи Римска црква.[117] Годину дана доцније, Ђура је предао Турцима градове Скадар и Дриваст и на гласу пристаниште Св. Срђ на Бојани. И у Зету су дошли турски чиновници. Командант Скадра постао је Шахин, исти онај турски коман-

---

[114] Споменик III (1890), 96.

[115] И. Ивановъ, Български старини изъ Македония[2] (1931), 436.

[116] Гласник XLII, 272.

[117] A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II* (1860), 165—6.

дант кога је око 24. августа 1388. био страшно потукао код Билеће војвода Влатко Вуковић. Ђура Страцимировић повратио је изгубљене крајеве, али само на кратко време. Већ 1396. предао је Млечанима: Скадар, Дриваст, Св. Срђ и област између Бојане и Дрима.[118]

Видећи да се дуже неће моћи одупирати Турцима, почетком јесени[119] 1392. Вук Бранковић измирио се с њима.

Турско-мађарске борбе водиле су се и 1391. и 1392. Крајем маја 1392. војску против Турака и Срба повео је краљ Сигисмунд лично. Дунав је прешао код ушћа Мораве и Турке гонио по Браничеву до града Ждрела (Izzdril) у теснацу Млаве.[120] У лето 1392. Мачва се помиње као мађарски банат.[121]

Сигисмунд је рођен 14. фебруара 1386. Био је син Карла IV и његове четврте жене Јелисавете, кћери померанског херцега Богослава. Јелисавета је била унука пољског краља Казимира Великог. Неколико година пре Сигисмундовог рођења, Карло IV пренео је у Праг мошти бургундског мученика св. Сигисмунда, по коме је Карлов син и понео име.[122] Још млад, Сигисмунд је био жељан ратних подухвата и великих политичких успеха. Иако незнатни, мађарски успеси против Турака соколили су људе. Свима је годило да верују да турска сила неће бити још дуга века. Турски вазал, бугарски цар Јован Шишман, почео је да преговара са Сигисмундом. На ове преговоре одговорио је султан Бајазит, који је лично повео војску. У јулу 1393. Турци су на јуриш освојили Трново и Шишман је своје неверство платио животом.[123]

---

118 Јиречек, *Историја I*, 333—4.

119 В. н. 31.

120 Сигисмунд се у Браничеву помиње од 9. јула до 9. августа: Thallóczy—Aldasy, 33; Malyusz I, 279.

121 Радонић, *Споразум у Тати.* Глас 187 (1941), 139, сматрао је да је Мачва и после 1392. „био сасвим сигуран посед угарски као и раније".

122 Огромну, данас умногоме застарелу, студију о Сигисмунду написао је Dr Joseph Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigismund's I—IV* (1838—1845); Horvath Aschbach, *Zsigmond király és kora* (Budapest székesfővaros várostörteneti monographiai 8) Budapest 1937.

123 Н. С. Державин, *История Болгарии II* (1946), 151, узимао је да је Шишман погубљен 1395. У једном турском документу из Топкатсараја,

ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ,
фреска у Манасији

МАНАСИЈА — РЕСАВА

МАНАСИЈА, источна страна

УНУТРАШЊОСТ МАНАСИЈЕ

ДЕСПОТ СТЕФАН,
фреска у Копорину

Као да Шишманова одрубљена глава није јасно показивала како се поступа с онима који се изневере, позвао је Бајазит, у зиму 1393/4 г.[124] у Сер своје вазале: византијског цара Манојла, Манојловог брата деспота Теодора, кнеза Стефана Лазаревића и Константина Драгаша.[125] Сматрао је да треба да их подсети шта значи верност. Бајазит као да је смерао да приликом овог састанка у Серу погуби још неког присутног вазала, али је одустао од тога.

*
*　*

Неке личности у Србији нису се слагале с политиком коју је после Косовске битке морала да прихвати кнегиња Милица. Један од првих незадовољника био је Вук Бранковић.

у Истамбулу, помиње се Бајазитова борба с Мирчом на реци Arkhis. Борба је трајала недељу дана. Склопивши с Мирчом мир, Бајазит је прешао реку Арђеш, освојио Никопољ, заробио Шишмана, одвео га у Пловдив и тамо погубио. — H. Inalcik, *An Ottoman document on Bayezid I's expedition into Hungary and Walachia*. Actes du X Congrès international des études byzantines (Istanbul 1957), 220—2.

Биће тачније да је Трново освојено 1393. и да је Шишман тада погубљен: Јеречек, *Историја I*, 331,

[124] Данас се скоро сви историчари слажу да је састанак у Серу био преко зиме 1393/4: Михаило Ласкарис, *Византиске принцезе у средњевековној Србији* (1926), 122; R. Loenertz, *Pour l'histoire de Péloponèse au XIV siècle*. Etudes byzantines I (1943), 174; V. Laurent, *Un act grec inédit du despote serbe Constantin Dragas*. Revue des études byzantines 5 (1947), 180 н. 2. Георгије Острогорски, *Историја Византије* (1950), 509. Једино је D. A. Zakyntinos, *Le despotat grec de Morée I* (1932), 154, писао да је серски састанак био почетком 1394. „или тачније око месеца маја".

Некада се веровало како су Константин Драгаш и цар Манојло на овом састанку уговорили да се Константинова кћи Јелена уда за Манојла. Данас се зна да су се Манојло и Јелена венчали 10. фебруара 1392: R. J. Loenertz, *Les recueils des lettres de Demetrius Cydones*. Studi e testi 131 (1947), 121; P. Schreiner, *Hochzeit und Krönung Kaiser Manuels II in Jahre 1392*. Byzantinische Zeitschrift 60 (1967), 79—85.

[125] Није се само Јован звао Драгаш, него и Константин, како се види из повеље цариградског патријарха Антонија из јуна 1393. Породично име је, дакле, Драгаш. Презиме Драгашевић употребљавано је у тзв. Бугарској хроници (Archiv für slav. Phil. XIII, 1891, 530).

Име Дејановићи изворно се не помиње. Оно је дато у литератури: Георгије Острогорски, *Господин Константин Драгаш*. Зборник Филозофског факултета VII/1 (1963), 288-9.

Уместо да се прими ново стање, Вуку се чинило да треба ратовати. Можда је један од оних који се нису мирили с новим стањем био и Обрад Драгојлалић из Ибра, који је због своје невере кнезу изгубио очевину. У данима кад је на престолу момче које је тек нагарила наусница и у чије име земљом влада женска глава — свакојаки прохтеви могу да се јаве.

Вуку је било потребно прилично времена да увиди да се за рат с Турцима тражи јача снага. Кад му је то постало јасно — измирио се с Турцима. Али и после склопљеног мира, Бајазит као да је сумњао у Вукову исправност. Био је склон да у њему види клетвеника који ће га првом приликом изневерити. На састанку Бајазитових вазала у Серу, у зиму 1393/4, Вука Бранковића нема. Да ли из овога сме ишта, и шта, да се закључи? Да је Вук с Бајазитом склопио друкчији мир и да није био турски вазал? То сигурно није био случај. Било би чудно и необично да су и кнез Стефан, и краљ Марко, и Константин Драгаш турски вазали, а само да Вук није. Или да се претпостави да се Вук пркосно оглушио о Бајазитов позив и одбио да дође у Сер? За такав став морао је да очекује последице. Или је већ пре серског састанка Вук изгубио своју власт? За то нема јачих потврда. За убедљиво објашњење зашто је Вук изостао с овог састанка, смета што се на састанку не помиње ни краљ Марко, за кога сасвим сигурно знамо да је био турски вазал.

Вук је увиђао да за њега долазе црни дани. Бојазан је наишла још онда кад му се било учинило да га опасност вреба са сваке стране и кад се у Дубровнику распитивао да ли за њега и његове има тамо уточишта. Мислећи да би му у Дубровнику било најсигурније, кад до невоље буде дошло, Вук је по свом верном челнику Смилу послао новац и драгоцености у Дубровник.[126] И у Млецима тражио је пријатељске наклоности, па су га Млечани примили (9. априла 1394) за свог грађанина.[127]

[126] ПП I, 142 и д.
[127] Listine IV, 326—7.

Вука нема на серском састанку. Није ни, као Стефан Лазаревић, краљ Марко и Константин Драгаш, пошао уз Турке против влашког војводе Мирче, па да на Ровинама изнесе главу као кнез Стефан, или да изгуби живот као краљ Марко и Константин. Вук није пошао уз Турке ни на Никопољ, као његов шурак Стефан. По томе је сасвим природно било закључити да Вук „није владао после 1394".[128] Морао је пре тога да буде лишен власти. Збачен је „ако не пред битку с Мирчом, а оно наскоро после ње".[129] Данас се зна да битка на Ровинама није била 10. октобра 1394, него 17. маја 1395.[130]

Неке чињенице упућују на закључак да је Вук изгубио власт пре или 1394.[131] Између 1. септембра 1394. и 31. августа 1395. Лазаревићи су обдарили манастир св. Пантелејмона на Св. Гори. Лазаревићима су се придружили и други дародавци. Војвода Новак и његова жена Видосава приложили су овој атонској обитељи своју цркву св. Јована Претече у селу Црколезу, а војвода Лука своју цркву св. Богородице у Драгобиљу.[132] Оба су ова места у околини Пећи. Али прилоге не потврђује Вук Бранковић, него Лазаревићи, што би говорило да област око Пећи није у Вуковој власти.

Једном повељом монахиња Јевгенија са синовима дарује Василијевом пиргу на мору, на Св. Гори, село Ливочу на

[128] Љуб. Ковачевић, *Вук Бранковић*. Годишњица X (1888), 242—3.

[129] Исто 245.

[130] Ђорђе Сп. Радојчић, *Једна глава из „Живота Стефана Лазаревића" од Константина Филозофа*. Хришћански живот 6 (1927), 138—144. Исти, *Листина манастира Петре*. Богословље 2 (1927), 293—300; Мих. J. Динић, *Хроника сенденискої калуђера као извор за бојеве на Косову и Ровинама*. Прилози 17 (1937), 51—66; Миодраг Ал. Пурковић, *Још о години битке на Ровинама*. Гласник Скопског научног друштва 21 (1940), 167. Да је краљ Марко погинуо на Ровинама 1394, а Константин Драгаш у некој другој бици 1395: Д-р Димитър Крънцалов, *Влашкият княз Мирчо и Добруџа*. Годишник на Софийския университет 42 (1946), 51. Како Константин Филозоф изричио каже да у овој бици „погибоше краљ Марко и Константин", а за Константина је забележен као датум смрти 17. мај, остаје као исправно да је битка на Ровинама била 17. маја 1395.

[131] Да је Вук владао „до краја 1395, а можда и до краја 1396" узимао је Ђорђе Сп. Радојичић, *Избор патријарха Данила III и канонизација Кнеза Лазара*. Гласник Скопског научног друштва 21 (1940), 72—73

[132] ЗСп 519, бр. XXXI, XXXII.

Бинчи Морави.[133] Повеља је била раније датирана: 1394—1402. У повељи се помиње хиландарски игуман Григорије. Како је већ у јануару 1394. хиландарски игуман био Теодосије,[134] поменута повеља морала је да буде издата пре јануара 1394. Како се у повељи кнегиња помиње под монашким именом Јевгенија, повеља је издата после августа 1392, кад се Милица помиње још под својим световним именом. Ту повељу пиргу св. Василија можемо скоро сасвим сигурно да датирамо 1393. годином.[135]

Из ове повеље сазнајемо како су се хиландарски игуман Григорије и изасланици Световасилијевског пирга пожалили Лазаревићима да су повређене међе села Ливоче. Лазаревићи су послали челника Вука са сведоцима „да им одтешу међе". И међа села Ливоче је одређена. Изасланици су се пожалили како су и међе села Коњуха код Липљана биле повређене. Да извиди спор, и тачно утврди коњушке међе, Лазаревићи су послали приштинског ћефалију Бранка. Бранко је узео по два сведока из села: Граханице (вероватно Грачанице), Ливадије, Сврчина и Липљана. Ових осам сведока („стариника") имали су да укажу на границе сеоског атара и у повељу је унето „куде поведоше међу".

---

133 ЗСп 489—90.

134 Владимир Ал. Мошин и Миодраг Ал. Пурковић, *Хиландарски иīумани Средњеīа века*. Скопље (1940), 86.

135 Чинило ми се (*Хиландарски иīумани Средњеīа века*, 85—86) да сам довољно убедљиво образложио зашто предлажем 1393. годину за датирање повеље о којој је реч. Ђорђе Стричевић, *Хронолоīија раних сӣоменика Моравске школе*. Старинар 5/6 (1956), 118, поводом мог „хипотетичног нагађања" препоручивао је „пуну обазривост" у погледу датирања за које сам се ја залагао. Стричевић је тражио доказе да су игуман Теодосије из 1394. и 1398. исто лице, а да се Теодосијев наследник, игуман Атанасије, који се помиње у мају 1399. „задржао на овом положају до 1402". Стричевићева опрезност иде за тим да у Теодосију из 1394. и Теодосију из 1398. не морамо да видимо исто лице. Другим речима, могли бисмо да претпоставимо да је између 1394. и 1398. био игуман Григорије (било исти из 1393, било други истог имена).

Сматрао сам, а и данас сматрам, да би било одвише натегнуто узимати да су Теодосије из 1394. и Теодосије из 1398. два лица.

Мих. J. Динић, *Обласӣ Бранковића*. Прилози 26 (1960), 16, превидео је да сам расправљао о датуму ове повеље.

Кад се калуђери из атонског пирга св. Василија обраћају Лазаревићима да реше спорове, и кад Лазаревићи шаљу приштинског ћефалију ради утврђивања међа неких села на Косову — значи да се у овом тренутку у том крају Вук Бранковић ништа не пита и да Приштина није у његовој власти.[136] Нешто доцније, ради расправљања о трговини у Митровици, Дубровчани су послали, 12. децембра 1396, своје посланике кнегињи Милици, а не Вуку.[137]

Кад Лазаревићи уговарају како да их збрине манастир Пантелејмон, у случају да настану по њих тешки дани, предвиђају — између осталог — да се може десити да Стефан и Вук „буду напустили земљу, као што се то многој господи дешава".[138] Тешко да су се Лазаревићи у овом часу присећали давно минулих дана, рецимо оних када је краљ Радослав „изишао" пред братом Владиславом. Или како је краљ Урош скончао у изгнанству. Или да су мислили на прогонство Милутиновог сина Стефана (Дечанског). Или на изгнанство Драгутиновог сина Владислава, који је умро у туђој земљи. Лазаревићима је несумњиво лебдео пред очима неки много свежији пример, можда браће краља Марка или — понајпре — њиховог зета Вука Бранковића. Стога је врло вероватно да је Вукова власт престала раније и да је Бајазит оставио само мало земље Вуковој жени и деци, највероватније у Дреници, језгру баштине Бранковића.[139]

---

136 Дубровчани су 10. јануара 1396. потврдили „славному и велможному господину Влку" како су по челнику Смилу примили Вуков депозит: ПП I, 145—6. Из ословљавања не мора да се закључи да је Вук у власти. У марту 1396. у Глухавици је већ био турски кадија: Динић, *Обласӣ Бранковића*, 15.

137 NE 62.

138 ЗСп 524 бр. XII.

139 Разна нагађања о времену кад је престала Вукова власт прикупио је Мих. J. Динић, *Обласӣ Бранковића*, 14—16. Закључивао је да су Турци напали Вука 1396, али да је још у лето те године у Вуковој власти био западни део његове области. Бајазит је у више махова тражио од Дубровчана депозит Вука Бранковића, али га они нису дали, што су доцније поносно истицали: NE 212. Бранковићи су подигли Вуков депозит 1401. и 1402: Динић, наведени рад 19—20.

Вук је умро 6. октобра 1397,[140] још неразјашњено да ли природном смрћу.

*

* *

У пролеће 1395. кренуо је Бајазит против влашког војводе Мирче Старог.[141] Као Бајазитови вазали пошли су у овај бој: Стефан Лазаревић, краљ Марко и Константин Драгаш. Огорчен и тужан због великих турских успеха и хришћанских страдања, краљ Марко рекао је свом несрећном пријатељу и сапатнику Константину: „Молим Бога да помогне хришћанима, па макар ја први погинуо у овом рату"![142] Бог је услишио обе Маркове молитве. У боју на Ровинама (17. маја 1395) Марко је погинуо, а Турци нису однели победу. Тачно место битке није утврђено. У неким турским изворима помиње се као место битке река Арђеш. У српским народним песмама остао је помен о Урвини планини.[143]

*

* *

Краљ Сигисмунд сматрао је да може да скупи довољно војске по Европи, да поведе крсташки рат против Турака и

---

140 Датум Вукове смрти потпуно доказан: Динић, нав. рад 29.

141 Мирча I (1386—1418) у румунској историографији зове се Мирча Стари (Mircea cel Batrân). О њему застарела монографија: Dimitrie Bolintineanu, *Viaţa lui Vlad Ţepeş Vodă şi Mircea Vodă celŭ Batrânu*. Bucaresci (1870), 67—111. Новија расправа: P. P. Panaitescu, *Mircea cel Batrân*. Case Scoletor 1944? (Предговор датиран новембра 1943).

142 Гласник XLII, 269—70.

143 На румунском rovină значи: мочвар, бара, понор, бездан: К. Јиречек, *Прилоі за оцену скоро йронађене Буіарске хронике*. Зборник Константина Јиречека I (1959), 404 н. 40. Василъ Н. Златарски, *Добруџа* (1918), 58, узимао је да су Ровине данашње село Ровинари у округу Горџ. Да су Ровине, које нису исто што и Ровинари, око Куртеа де Арђеш: *Dictionar enciklopedie Romana* 4 (1966), 260; J. Barker, *Manuel II Paleologus*. New Brunswick (1969), 127 н. 8.

Битка је била највероватније у околини Крајове: N. Jorga, *Histoire des Roumains III* (1937), 355.

Литература о Ровинама: Крънџаловъ, Нав. дело 52 н. 1.

да једном заустави турска надирања. Сигисмундов министар финансија Никола Кањижаји отишао је да подстакне француске витезове. Други Сигисмундов изасланик молио је противпапу Бонифација IX да подигне западне хришћане у крсташки рат. Сигисмунд је позвао у рат: свога брата, краља Венцела, немачке витезове, велике мајсторе витешких редова у Пруској и на Родосу.[144] Мислио је да у рат може да пође већ у мају 1396.[145]

Из ових дана Сигисмундових припремања рата потичу и дубровачка интересовања о стању у Србији. Не види се јасно о чему су се интересовали. Намеру да пошаљу посланство у Србију „госпођи кнегињи", одложили су у Већу умољених (9. марта 1396). Тек после више од месец дана узели су опет о томе да већају. Опет су оклевали. Најпре су одлучили да одложе „за идући четвртак", онда су (15. априла) одложили да одлуче „у среду". Кад је дошао и тај дан — понова су одложили. Тек је 20. априла коначно одлучено да се кнегињи Милици пошаље посланство и поклон до пет стотина дуката.[146] Два месеца доцније (26. јуна) обавестили су Дубровчани свога посланика Франа Васиљевића, који је био у Приштини, да одмах оде кнегињи Милици, али да јој не носи никакав поклон. Месец дана доцније (28. јула) одлучено је у Већу умољених да било Васиљевић, било друга два посланика оду Кнегињи и да се обавесте о новостима, за које се сазнало у Дубровнику.[147] Који су то догађаји толико привлачили дубровачку пажњу? Мање је вероватно да су желели што више да сазнају о Стефановом спремању у рат против Сигисмунда. Пре ће бити да је Вук Бранковић почео да ради нешто. Кад Фран Васиљевић из Приштине има да иде у Крушевац, да се код калуђерице Јевгеније распитује за новости, значи да Вука нема у Приштини. Дубоко у јесен (12. новембра)

---

144 Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigismund's I*, 95—6.

145 F. Thiriet, *Regestes I* br. 900.

146 NE 59—60.

147 Исто 61.

намеравало је Мало веће да пошаље писмо „госпођи кнегињи Милици", али је две недеље доцније (25. новембра) Веће умољених зауставило курира који је имао да однесе писмо у Ново Брдо.[148]

*

* *

Зборно место крсташке војске, чија се снага ценила на шездесет хиљада, било је Будим. У тој војсци било је људи из Енглеске, Француске, Бургундије, Немачке. Али то ни по чему није личило на дисциплиновану војску. Била је то руља која је кренула у авантуре и пљачку. Крећући се од Будима на доњи ток Дунава, војска је опљачкала Србију,[149] прошла кроз Ђердап, лако освојила Оршаву и Видин.[150] Сигисмунд је с војском пао под Никопољ (Νικόπολις, Nicopolis ad Istrum, турски: Никбили, Никбули), на десној обали Дунава, преко пута Турну Магурел.

Док се крсташка војска кретала према Никопољу, Турци су били, и с мора и са сува, снажно притисли Цариград. Очекивали су да ће глад опсађене Цариграђане приморати на предају. Али, кад су им пали у руке писмо цара Манојла краљу Сигисмунду и извештај херцега Галеаца, Турци су измерили да је важније зауставити крсташку војску, него опседати Цариград. Дигли су опсаду и кренули у Једрене, где је спремљена турска војска бројно надмоћнија од крсташке. Прошавши кроз Шипка кланац, турска војска избила је код Никопоља.

---

148 NE 59, 62.

149 M. Iohannis de Thwrocz, Chronica Hungarorum: I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum I* (1746), 32; Antonii Bonfinii, *Das aller mechtingsten königreichs inn Ungarn wahrhaftige Chronik*. Basel (1545) CCLXXII.

150 Сигисмунд је био 13. и 15. августа под Оршавом, 18. августа код Новог града, а 28. августа под Видином: Tivadar Ortvay, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*. Pozsony (1896), 266. 268: Mályusz, Нав. дело I, 497—8.

У понедељак 25. септембра 1396. крсташка и турска војска судариле су се код Никопоља.[151] Горећи од жеље да што пре заметну бој и поберу славу, Французи су први улетели у окршај. Због те пренагљености, хришћанска војска није могла правилно да се развије за борбу. Неочекиваним и наглим налетом, Французи су починили чуда с турском војском. Али су се тиме удаљили од главнине, остали без ослонца и изгубили везу. Француски почетни успеси охрабрили су људе. Поверовали су да су Турци већ потучени. На бојном пољу видело се мало Турака, па се закључило да су битку прихватили с недовољним снагама. Док су Французи вијали Турке по бојишту, испод једног брежуљка изишао је на чистину Бајазит с јаничарима и спахијама. До тог тренутка сакривени од ока, они су за крсташку војску били велико изненађење. Због знатне удаљености своје коњице, хришћанска пешадија остала је беспомоћна и осуђена на пропаст. Турска војска брзо је потукла француску коњицу. Оно што није изгинуло, допало је ропства. Адмирал Жан де Виен лежао је мртав, држећи у руци заставу с Богородичиним ликом. Преплашени коњи вриштали су и јурили по бојишту без јахача. Хришћанске борце захватило је очајање и за тили час све се распрсло у бекство. Збуњени краљ Сигисмунд није знао шта да ради. Озбиљност положаја схватили су неки племићи, у првом реду Херман гроф Цељски и Никола Гара. Преклињали су Сигисмунда да бежи док још има наде на спас. Сигисмунд се упутио ка Дунаву. Неколико турских стрела зафијукало је око главе краља бегунца. Сигисмунд је срећно стигао до брода и одмах кренуо низ Дунав. По бојном пољу лежали су људи и коњи, а многи који су очекивали да ће их Дунав спасти — подавили су се.

---

151 Поред описа у појединим историјама Турске, о бици код Никопоља: Aschbach, Нав. дело, 96—111; J. Delaville le Roulx, *La France en Orient au XIVe siècle*. (1886), 270 и д. Фердинанд пл. Шишић, *Битка код Никопоља*. Гласник Земаљског музеја 8 (1896), 39—55; Aziz Suryal Atiya, *The crusade of Nicopolis*, London 1934, где су докази (стр. 149—151) да је битка била 25. септембра; R. Rosetti, *Notes on the battle of Nicopolis*. The Slavonic Review 15 (1937), 629—38.

Као турски вазал, у ову битку морао је да пође и кнез Стефан Лазаревић. У одсудном часу, кад је изгледало да је победа на хришћанској страни, ушао је у борбу кнез Стефан с пет хиљада српских оклопника. Стефан се устремио право на Сигисмундову заставу и оборио је.[152]

Сигисмунду је требало да помогну и Млечани, који су имали да дођу Дунавом. Међутим, млетачки адмирал Томазо Мочениго задржао се дуже у борбама с Турцима. С прилично бродова које је узео с Родоса, Хиоса и Лезбоса, Мочениго је кренуо кроз Црно море. Кад се са својом флотом појавио на ушћу Дунава, било је већ доцкан. Задоцнели витез видео је бродић који је носио потученог Сигисмунда, уз кога су били острогонски архиепископ Јован и Јованов брат Стефан Кањижаји.[153] Мочениго је прихватио и одвео Сигисмунда у Цариград,[154] одакле је Сигисмунд, после подужег времена, преко Сплита и Дубровника, стигао у Мађарску. Сасвим је могуће да су се она распитивања кнегиње Милице у Дубровнику у јесен 1396. односила на Сигисмунда. Питала је, можда, по Бајазитовој жељи. У Малом већу изабрана су, 12. новембра, три лица која су имала да спреме и поднесу Већу текст одговора, који би се послао „госпођи кнегињи Милици" и скадарском капетану.[155] Дубровчани су се распитивали о Сигисмунду на све стране. Да би се обавестили, Дубровчани су послали два курира у Ђаково. Ако ту не би сазнали ништа, један је имао да се врати, а други да иде у Илок, па чак и у Будим, да би ма шта сазнао о Сигисмунду. Једног свог човека послали су Дубровчани у Рудник,[156] а другог у Ново Брдо с истим задатком: да се сазна Сигисмундова судбина. Убрзо се у Дубровнику сазнало да је краљ

---

152 Neumann, *Reisen des Johannes Schiltberger*, 53—54.
153 О породици Кањижаји (Kanizsayi): Ferdo *Šišić, Nekoliko isprava iz početka XV st*. Starine 39 (1938), 153. О личностима уз Сигисмунда после повлачења из битке: Delaville le Roulx, нав. дело, 280—1.
154 Listine IV, 399; VII, 210; Dr Wilhelm Heyd, *Geschichte des Levantelhandels im Mittelalter II* 1879), 262; Delaville le Roulx, Нав. дело 287.
155 NE 59.
156 На истом месту.

Сигисмунд у Сплиту, па су одредили Матолина Припчевића да оде с галијом по Сигисмунда. Сигисмунд је дошао у Дубровник, где је провео Божић 1396. и 29. децембра отпутовао за Мађарску.[157]

Само три дана после битке код Никопоља, кренуо је Бајазит на Мађарску, разорио је Земун, становнике из Сремске Митровице преселио и многе људе, жене и децу одвео у робље.[158]

Кратко време пре Стефановог одласка у овај рат, жалили су се Дубровчани на Стефанову „жестоку заповед" да дубровачки трговци морају у року од три дана да напусте Србију. Дубровчани су писали Милици и њеним синовима, 30. јула 1396, како је немогуће да се то изврши у тако кратком року. Чинило им се да је „неки зал" човек наговорио Лазаревиће на овакву одлуку. Подсећали су да је Дубровник био, и да ће вазда бити, отворена кућа за Лазаревиће, а Дубровчани њихови срдачни пријатељи.[159] Убрзо после Никопољске битке, Јевгенија и Стефан измолили су у „Великаго господара" (султана Бајазита) милост за слободно кретање дубровачких трговаца по Србији, на чему су Дубровчани срдачно захвалили (13. новембра 1396) Лазаревићима.[160]

*
* *

Помишљајући на тешке дане, кад би могли да изгубе султанову милост и своју власт, Лазаревићи су припремали обезбеђења. Милица се распитивала у Дубровнику да ли може да рачуна на гостопримство, ако би дошло какво зло.

---

157 Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku* (1939), 154—6.
158 Гласник XLII 271; Neumann, Нав. дело, 57. Новаковић (СТ 350—1) је узимао да је ово било 1397/8. Јиречек (Зборник Константина Јиречека I, 453) је показао да је ово било 1396, одмах после битке код Никопоља. Константин Филозоф (Гласник XLII, 271) омашком је писао како су Мађари у време Стефановог одсуства ради ратовања код Никопоља, упали у Србију чак до Крагујевца. Константин је свакако мислио на мађарски упад 1389: Stanojević, Archiv für slav. Phil. XVIII, 418 н. 2, 427.
159 ПП I, 181—2.
160 Исто 182.

Дубровачки госпари одговорили су старом срдачношћу: Дубровник је у свако доба кућа Лазаревића, као што је раније био цара Душана, кнеза Лазара и друге господе.[161]

У Дубровнику Милица је тражила склоништа. Са светогорским манастиром Пантелејмоном склопила је уговор о обезбеђењу. Рачунала је да би неки светопантелејмоновски метох могао пре и брже да прихвати и обезбеди невољнике. Јевгенија је са синовима Стефаном и Вуком приложила 1394/5. св. Пантелејмону: трг Копориће с Јелашцима и села: Остраће, Лешак, Стржине, Јелашницу, Сварчу, Дучино, Прецрешњу, Парцанову Прецрешњу, Међујане и Гаћице. У Дубравници приложили су село Богослава Бргбале, у Дубочици села: Мирошевце, Вину, Товрљанце, у Белици село Трнаву више Добрање. Из Болвана приложили су по пет стотина крупица соли годишње и два човека — Дoју Балушевића и Рашу Рађевића. У Сталаћу приложили су Стајка, а у Крушевцу кућу и човека Радослава Бугарина. У Прокупљу манастир св. Пателејмона добио је кућу Вукоте Богдашевића са свом баштином, виноград и два човека — Радослава и Добромира. У Лесковцу манастир је добио кућу и два човека — Костадина и Дражуја. У Новом Брду добио је манастир кућу Мартина Врље и Дафину с мужем. У Холгошти Лазаревићи су приложили цркву св. Богородице и два села — Подградије и Кални дол.[162] Нешто доцније, у име манастира св. Пантелејмона, обавезао се игуман Никодим да издржава пет Миличиних кћери ако им се „прилучи убожство" (останy удовице) и оба Миличина сина „ако се прилучи време и обубожа господин кнез Стефан и господин Влк и испаду од свога господства, како то и мнозем господам прилучает се". Овом приликом Лазаревићи су у манастиру св. Пантелејмона купили двадесет адрфата.[163]

---

[161] Исто 180.
[162] ЗСп 517—20.
[163] ЗСп 521—6. Рад. М. Грујић, *Свешоїорски азили за срйске владаре и властелу йосле Косовске бишке*. Гласник Скопског научног друштва 11 (1932), 65—95 = *Руска власшелинсшва йо Србији у XIV и XV веку*. Историски часопис 5 (1955), 53—76.

Богатим прилозима Лазаревића св. Пантелејмону придружили су се и други. Војвода Никола са женом Видосавом, рођаком Лазаревића, приложио је светопантелемоновском манастиру село Сребрницу (данас село Рамаћа код Страгара) с црквом св. Николе. Војвода Михаило приложио је Хлапову пољану (Лапово?). Војвода Новак са женом Видосавом, даровао је цркву св. Јована у селу Црколезу и село Бисерку у Топлици. Војвода Лука дао је цркву св. Богородице у Драгобиљу. Властелин Лука приложио је своје село Винарце (код Лесковца). Властелин Југа даровао је села Горино и Седларце у Дубочици (код Лесковца). Богдан Радујевић приложио је село Дубово у некадањем Подгору код Пећи.

Да ли је Вук Бранковић ишта предузимао да се врати на власт? Дубровчани су били забринути и почетком јесени 1396. А 6. октобра 1397. забранили су трговину са Србијом. Били су спремни да обнове трговину ако би им за петнаест дана из Србије стигли повољни гласови. Како добри гласови нису стизали, Дубровчани су 23. октобра оснажили ранију забрану с тим да важи док се не буде сазнало стварно стање.[164] Тачно оног дана кад су Дубровчани први пут одлучили да прекину трговинске односе са Србијом, умро је Вук Бранковић. Остала је забелешка како је Вуков брат, из мирског живота Радоња, као калуђер Роман, а као великосхимник Герасим, однео Вуково тело на Св. Гору.

Неку Вукову акцију не треба искључивати. Дубровачка жеља да своје трговце поштеде у немирној средини, најпре упућује на мисао да је мир могао да усталаса Вук Бранковић.

Кратко време пре ових дубровачких брига за своје трговце, неко од Лазаревића био је болестан. На њихово тражење да им пошаљу лекара, Дубровчани су им одговорили, 12.

Адрфат је грчки израз аделфат (τὸ ἀδελφᾶτον). Познати су и изрази: *комаш* и *мершиї*; Мирјана Живојиновић, *Аделфаши у Византији и средњевековној Србији*. Зборник радова Византолошког института XI (1968), 241—66. У једној повељи краља Милутина Хиландару (ЗСп 485) објашњено је шта је комат. То је: хлеб, вино, масло, сочиво, одећа, обућа и све остало што се буде давало манастирској братији.
[164] NE 69.

августа 1397, како су њихови лекари стари, једва иду по граду, па нема ни помена да могу да се крену на далеки пут. По уговору с Општином, лекари су обавезни да лече само болеснике у граду и Влада не може да нареди лекару да иде ван града.[165]

*

* *

Током 1397. у Босни су избиле борбе између два претендента на престо — Твртка II и Остоје. Остоја је затражио турску помоћ. У децембру 1397. говорило се како се на Босну спрема турска војска.[166] Већ јануара 1398.[167] јача турска сила, под командом Махмут-паше, била је у Босни. С овом турском војском морао је да пође и кнез Стефан. Неочекивано, ударила је незапамћена хладноћа. Од мраза пуцали су, у буквалном смислу речи, дрво и камен, а огромни сметови затрпали су путеве.[168] У цичи зими турска војска претрпела је огромне губитке. За пораз окривљен је кнез Стефан.

Стефан је лако могао да се одбрани да није била његова кривица што је стегла зима. Теже је било бранити се од сумњичења да је ступио у пријатељске везе с Мађарима. Он, турски вазал, у јеку рата води преговоре с Мађарима! Сумњичење није било без основа. Стефан је, по једном доцнијем сведочанству, „по савету неких“ пристао „да буде друг с Угрима“.[169]

---

165 ПП I 183.

166 В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 356—7.

167 РЛ бр. 195, 303, 599; Р. Новаковић, *Никољски летопис*. Зборник Филозофског факултета Београдског универзитета 3 (1955), 167. У летописима је погрешно забележена 6905. (1396/7) као година похода. Отуда је и Новаковић (СТ 291—2, 343—4) ставио поход у ту годину. Мало веће решавало је 5. јануара 1398. о одбрани Стона, а крајем јануара Дубровник је на Стон послао и посаду. Плашећи се Турака, Ђура Страцимировић хтео је да пошаље своју жену Јелу у Дубровник. У једном запису из јануара 1398. каже се како Pasayt cum magna quantitate Turchorum et Sclauorum intrauit Bossnam. Зборник К. Јиречека I, 453.

168 Гласник XLII 270; „Позебоше Турци на Босне“: РЛ бр. 599а; Ћоровић, *Хисторија Босне*, 357 н. 2.

169 Гласник XLII 267.

Сматрајући да ће ова веза с Мађарима довести у питање Стефанов положај и код султана и у земљи, неки племићи похитали су да убрзају Стефанов пад. Планула је побуна „неких великаша које отац његов од почетка покори под своје ноге“. Ови великаши желели су да се ослободе Стефанове власти и да буду потчињени непосредно султану.

Буна је избила „по свој прилици у првој четвртини 1398. г.“[170] Монахиња Јефимија[171] и, доцније, Константин Филозоф[172] кажу да је буна била *велька*. Коловођи буне били су: Никола Зојић и Новак Белоцрковић, или Белоцрквић „са другима некима“.[173] Зојић и Белоцрквић спадали су у оне које је некада кнез Лазар потчинио. Сад им се учинило да је дошао тренутак кад могу да буду независни. Можда управо на ове побуњенике циља монахиња Јефимија кад на покрову за ћивот кнеза Лазара исписује прекорне речи упућене онима који једу хлеб Лазареве деце, а сад „подигоше на њих велику буну“.[174]

Да се завера кује, Стефан је сазнао од неког себи вернога Михаила,[175] коме једини извор за овај догађај, Константин

---

170 Љуб. Ковачевић, *Десйот Сйеван Лазаревић за време йурских међусобица*. Отаџбина II/4 (1880), 290. Константин погрешно ставља буну у време пре битке на Ровинама. Дубровчани су тражили 1. октобра 1397. Зојићево посредовање код Турака: ПП I, 252.

171 ЗН I бр. 198.

172 Гласник XLII 266.

173 На истом месту. У ову заверу не треба уплитати Обрада Драгојлалића (Отаџбина II/4, 289), који се изневерио Стефану раније.

174 ЗН I бр. 198.

175 Гласник XLII 266. Ово је једно од оних нејасних места код Константина. Он каже: Тѣмъ же и ходатаѥ посилаху се, отъ ихъ же ѥдинъ беше Михаилъ именемь, благородьнъ и вѣрьнъ сы прѣсновь поминаѥмоу и во очи обрѣте се на нь клевештоуштимь и ковьвьздвижоуштимь. Ово место ништа није јасније ни у преводу Л. Мирковића (*Сйаре срйске биоірафије XV и XVII века*. Српска књижевна задруга књ. 265, 1936, 64): И послаше гласнике од којих један беше по имену Михаило, увек будући благородан и веран Стефану и нашао се очи у очи са онима који су на њега клеветали и буну подизали. Ковачевић је схватио (Отаџбина II/4, 290) „да је целу ствар издао Стевану неки благородник Михаило“. Новаковић (СТ 345) је схватио да је Стефан послао Михаила Бајазиту, сматрајући да у Михаилу има себи верног човека, а Михаило је код Бајазита оклеветао Стефана. Ст. Станојевић (Archiv für slav. Phil. XVIII, 420) није коментарисао ово место. Браун (Maximilan Braun, *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen*,

Филозоф не даје ни титулу ни презиме. Две или три године пре ове буне атонском манастиру св. Пантелејмона приложио је војвода Михаљ Хлапову пољану (Лапово) и половину брода на Морави.[176] Тај војвода Михаљ имао је своја имања у Морави. Његов син је врло вероватно Радослав Михаљевић, ктитор храма св. Богородице у Радешину код Свилајнца. Не само по имену, јер је забележен као Михаљ, него по баштини везаној за Поморавље, тај дародавац св. Пантелејмону није Михаило који је одао Зојићеву заверу.[177] Није искључено[178] да је то војвода Михаило који се 1413. помиње у време Стефанове борбе против Мусе.[179] Сачуван је један позни састав, али заснован на старијој грађи. Ту се као ктитор манастира Вољавче код Страгара спомиње Михаило Кончиновић, рођењем и васпитањем из Сребрнице (мисли се: рудничке). Судећи по архитектури, Вољавча је подигнута крајем 14. или почетком 15. в. Црква је посвећена св. арханђелу Михаилу. Значи да је ктитор посветио цркву светитељу чије име носи. Такви су примери познати у старој српској држави.[180] Вољавча је сасвим близу средњевековне Сребрнице и Острвице, где је био Никола Зојић и где је било жариште побуне против Стефана. Тако би било јасније што је Михаило сазнао за заверу. Можда га је Зојић чак и позвао у коло.[181]

Slavo-orientalia I, 1956, 8) не види се како је схватио Михаилову улогу. Ни С. Ћирковић, који је објашњавао Новаковићева излагања, није зауставио пажњу на месту где је реч о Михаилу.

176 ЗСп 519 бр. XXX.

177 Тако је већ мислила Гордана Бабић, *Друштвени положај ктитора у Деспотовини*. Моравска школа и њено доба. Београд (1972), 145.

178 Јиречек (*Историја Срба II*, 383) уздржао се да у војводи Михаилу из 1394/5. и 1413. види исто лице.

179 Гласник XLII 308.

180 Миодраг Ал. Пурковић, *Светитељски култови у старој српској држави према храмовном посвећивању*. Посебни отисак из Богословља (1939), 5.

181 Мисао да је Михаило Кончиновић могао да буде исто лице с Михаилом који је знао за заверу против кнеза Стефана заступао је *Р*(адивоје) *Љ*(убинковић), *Средњевековне цркве и манастири у централној Србији*. Археолошки споменици и налазишта у Србији II, Централна Србија. Археолошки институт САН књ. 3 (1956), 125 и д. Исти, *Оснивање манастира Вољавче и властелинство манастира Ђурђевих ступова код Новог Пазара*. Старинар 15/16 (1966), 11—13.

МАНАСТИР РАВАНИЦА,
задужбина кнеза Лазара, XIV век

Један од најглавнијих побуњеника био је Никола Зојић. Био је војвода, а његова њена Видосава (тада се говорило Видослава) рођака кнеза Лазара или кнегиње Милице. Николина баштина била је у Сребрници, познатом средњовековном месту, у коме је доцније био и сабор, на коме је Стефан одредио сестрића Ђурђа за свог наследника.[182] У тој средњовековној Сребрници под Рудником била је и Зојићева црква св. Николе, коју је — непуне три године пре побуне — приложио руском манастиру св. Пантелејмона на Атону.[183] Стара рудничка Сребрница је данашње село Рамаћа код Страгара, где и данас постоји та црква. У тој цркви откривени су портрети ктитора. Из доста оштећеног живописа издваја се добро очуван пcртре уз који није сачуван натпис, те је отуда загонетан.[184] Најприродније би било видети у овом женском портрету ктиторову жену Видосаву. Међутим, ова жена има круну. То би упућивало да у њој треба видети владарку. Испод круне ове жене спушта се бели вео, „који јој пада на рамена". Бели вео је знак удовиштва. Значи да је та жена у време сликања цркве била удовица. Ктиторка Видосава у време сликања цркве није била удовица. Закалуђерила се кад и муж, 1398. Треба показати мање уздржавања да се у овом портрету види кнегиња Милица само због тога што око главе ове жене нема нимба, јер "сликање ликова легитимних владара без нимба представљало би у оно време изузетак."[185] Прими ли се да је женски портре кнегиња Милица, значило би да је црква у Рамаћи сликана не „вероватно око 1395"[186]

---

[182] Мислећи да је у питању босанска Сребрница, Грујић је (Гласник Скопског научног друштва XI, 69 = Историски часопис V, 65) Николу назвао „подринским" војводом. Да је сабор на коме је Стефан одредио за наследника Ђурђа био у рудничкој, а не у босанској, Сребрници, помишљао је већ Р. Љубинковић (Археолошки институт САН 3 (1956), 175). Више потврда да је сабор био у Сребрници под Рудником навео је М. J. Динић, *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни II* (1962), 20.

[183] ЗСп 519 бр. XXIX.

[184] Драга Михаиловић, *Црква у Рамаћи — нови споменик Моравске школе*. Саопштење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС 1 (1956), 147—55.

[185] Исто 150, 155.

[186] Светозар Радојчић, *Старо српско сликарство* (1966), 195.

него који месец после битке на Косову, у току Миличиног „плачевног лета“, прве године њеног удовишта.[187] То би се више слагало и с датумом када су Никола и Видосава поклонили, свакако већ завршену, цркву св. Пантелејмону.

Кад је завера откривена, Зојић је одбегао у оближњи град Остврицу. Главу је спасао захваљујући само родбинским везама с Лазаревићима. Са женом и четири кћери Зојић се покалуђерио и ту му се губи сваки даљи траг.

Други главни побуњеник био је Новак Белоцрквић, или Белоцрковић из Топлице.[188] Он се 1394/5. помиње као војвода. Своју побуну против кнеза платио је главом.

За Николу Зојића може се претпоставити да је буну дигао као сразмерно млад човек. Кад је завера осујећена, ниједна од његове четири кћери није била удата. Закалуђериле су се, још младе, с оцем и мајком. Али Новак Белоцрквић ушао је у заверу као старији човек. Још у време цара Душана, више од четрдесет година пре побуне, имао је поменуту цркву у Црколезу.[189]

*

*   *

Да брани оптуженог сина, кренула је, крајем априла или почетком маја 1398, султану у Сер мајка калуђерица Јевгенија. С њом је пошла и њена рођака монахиња Јефимија. Они који су Милицу знали и гледали је на делу, дивили су се њеним

[187] Ја сам тако писао у свом чланку *Загонетни портре у цркви св. Николе у Рамаћи*. Зборник Удружења српских писаца и уметника у иностранству I (Лондон 1973), 51—52. Да загонетни портре жене с круном и белим велом представља Видосаву Зојићку заступа Бранка Кнежевић, *Црква у селу Рамаћи*. Зборник за ликовне уметности IV, Издање Матице српске Нови Сад (1968), 154. То би био јединствен случај да жена која није удовица носи бео вео.

[188] Р. Грујић (Гласник Скопског научног друштва XI, 70 = Историски часопис V, 65) погрешно је сматрао да је Новак био „хвостански“ војвода. У расправи *Стара српска војска* (1893), 62, Стојан Новаковић је за Новака рекао: „као да је из Топлице“. Можда и Новаково презиме упућује на Топлицу. Данашња Куршумлија звала се у Средњем веку Беле цркве, Basilica alba, Bieliezerque: Јиречек, *Историја Срба I*, 149 н. 12. За Новаково село Бисерку изрично се каже да је у Топлици: ЗСп 519 бр. XXXVI.

[189] ЗСп 519 бр. XXXI.

способностима и одлучности и истицали су како је у тешким тренуцима била „мушко“. Али сад, кад је имала да се састане с Бајазитом, ту енергичну жену спопао је велики страх. Неће бити да је њу ухватила трема што има да разговара с Бајазитом. Пре ће бити да је страх у мајчино срце унела зебња шта Бајазит смера да уради са Стефаном. Јефимија је умиривала и бодрила Милицу: „Не страхуј, кад нам се само дала прилика да га видимо!“[190]

Две монахиње успеле су да отклоне сумњу у Стефанову исправност. Оне су „разумно свршиле све своје потребе“ и успеле су да врате султаново старо поверење у Стефана. Кад је разговор био завршен, запитао је Бајазит српске калуђерице шта би желеле да им учини. Оне су затражиле да им да̂ мошти св. Петке Параскеве. Ова светица из Епивата живела је у 10. в. Њене мошти пренео је бугарски цар Јован II Асен (1218—1241) у храм св. Четрдесет мученика у Трнову. По томе се ова светица зове и св. Петка Трновска (Трнова Петка). После пада Трнова у турске руке, мошти св. Петке пренете су у Видин, а кад су Турци освојили Видин (1396), однели су мошти ове светитељке у Брусу. Кад је Бајазит чуо да Јевгенија и Јефимија траже од њега само „сухе кости“, насмејао се и дозволио им је да тело ове светитељке однесу у Србију.[191] У почетку тело св. Петке било је, изгледа, или у Љубостињи, или у Лазарици или у дворској капели у Крушевцу.[192] Кад је неку годину доцније Стефан добио Београд, може се помиш-

[190] Гласник XLII 266—7; Йорданъ Ивановъ, Нав. дело 435. Григорије Цамблак погрешно каже како су овом приликом с Јевгенијом и Јефимијом били и Стефан и Вук.

[191] Житије св. Петке: Гласник VIII (1856), 131—41; Гласник XXIV (1872), 166—9; Летопис Матице српске 115 (1873), 173—8; Starine IX (1877), 48—51; Ивановъ, Нав. дело 431—3. Њена правила: Гласник XXXI (1871), 320—47. Литература о св. Петки: Павле Поповић, *Преглед српске књижевности* (1919), 287, и Ивановъ, Нав. дело 421, 433.

[192] В. Сл. Киселков, *Проуки и очерти по старобългарска литература.* София (1956), помишљао је да је тело св. Петке било прво донето у Крушевац. Тако је мислио и Ђорђе Сп. Радојичић, *Григорије из Горњака.* Историски часопис III (1952), 100. Радојичић је доцније одустао од овог мишљења и чинило му се да ће пре бити да је тело пренето у Београд него у Крушевац: *Antologija stare srpske književnosti*, 149 н. 1. Пренос

љати да је тело св. Петке пренето у Београд. Под „град српски" који је украшен моштима св. Петке, највероватније је да треба разумети Београд. Израз да тело светице почива у „божанственој ти цркви" треба протумачити да је у Београду постојала црква св. Петке, о којој, иначе, нема помена.[193]

Сазнавши да се кнегиња Милица кренула на пут „Великом господару" и да није далеко од њих, светогорски прот Јеремија и старци Лавре св. Атанасија пошли су да се састану с кнегињом. Нашли су је у Доксому код Сера. На састанку с њоме покренули су лавриоти питање свог имања у Параћиновом броду. Некада су ово имање даровали манастиру св. Атанасија Зуб и Раденко. Не знајући стварно стање, Милица је ово добро дала духовнику Сисоју. Пошто је видела да се нехотично огрешила, Милица је вратила спорно имање лаври св. Атанасија. Усмено постигнути споразум, кнегиња је потврдила 1. августа 1398. у манастиру Жупањевцу.[194]

Миличин пут Бајазиту био је крајем априла или почетком маја 1398.[195] То је сасвим у складу с целокупним током догађаја. У јануару страдала је турска војска у Босни. Дошле су доставе и оптужбе о Стефановим везама са Сигисмундом, рецимо у фебруару или марту. Већ 4. маја говори се о Миличином одласку „Великом господару". Миличин боравак код Бајазита био је кратак. У Дубровнику се 23. маја знало

у Београд није могао да буде пре 1405. Остаје, према томе, да је тело прво донето у Крушевац. Пошто је тело било положено „у цркви у њиховом (Лазаревића) дому" (Ивановъ, Нав. дело 435) биће да је било у дворској капели.

[193] Под Цамблаковим изразом „божанственој ти цркви" мисли се свакако на цркву која носи име св. Петке. Константин не само што међу више цркава у Београду не помиње цркву св. Петке, него уопште не помиње ову светињу. Радојичић је мислио да је то била дворска капела и да је то „данашња црквица у београдском граду": *Књижевна збивања и стварања код Срба у Средњем веку и у турско доба*. Нови Сад (1967), 208.

[194] Д. Н. Анастасијевић, *Српски архив Лавре атонске*. Споменик СКА LVI (1922), 10—11.

[195] Киселков, Нав. дело, погрешно ставља ово путовање „крајем 1396" држећи се очевидно Цамблака (Периодическо списание I, 1881, 15), који опет погрешно везује ово путовање за време ускоро после Никопољске битке и пада цара Страцимира.

да се Милица вратила, поводом чега су Дубровчани изразили своју радост.[196] То изражавање радости речито говори да је ствар ради које је Милица била кренула султану била озбиљна и да је по Стефана могла зло да се сврши. Значи да је бојазан прошла и сасвим се добро слаже с оним страхом који је обузео кнегињу Милицу, кад је оно храбрила Јефимија.

* * *

Разговор само с Милицом Бајазиту није био довољан. Он је желео да се погледа очи у очи с главним кривцем и да са Стефаном утврди прави однос. Тренутак је био врло озбиљан. Из Бајазита је још кипео „неукротим гнев". Иако је мајка већ била припремила земљиште, Стефан ипак „трепташе и ужасаваше се", будући у недоумици како ће се свршити овај сусрет са султаном. Октобра 1398,[197] Стефан је, „још бојећи се" отишао Бајазиту. Имамо да захвалимо Константину Филозофу[198] што знамо, несумњиво према причању самога Стефана, разговор између Српског кнеза и Турског цара.

После завршеног обеда, Стефан није — као што је то био обичај на турском двору — напустио дворану. Остао је и почео је с Бајазитом разговор.[199] Место да други Бајазиту

[196] ПП I 185—6.

[197] Archiv für slav. Phil. XVIII, 421. Већ 30. новембра 1398. Дубровчани су знали да се Стефан вратио здраво од Великог господара: ПП I 188. Биће да се на ово путовање односи онај помен када се Стефан „одпраљаше господару" и тражио зајам у Дубровнику. Дубровчани су отписали Стефану и његовој мајци. Стефан је заборавио на тај одговор, па су Дубровчани морали да подсете Милицу како им је она потврдила да је примила њихов одговор — ПП I 192. Новаковић (СТ 346) није имао основа даставља Стефаново путовање Бајазиту „у лето 1398".

[198] Гласник XLII, 267—8.

[199] Било би занимљиво знати на коме је језику Бајазит говорио са Стефаном и нешто раније с Милицом. У одсудном тренутку на ангорском бојишту, Стефан је пришао Бајазиту и саветовао му да се спасава: Ducas, *Istoria Turco-bizantina*, ed. Vasile Grecu, (1958), 97. Није немогуће да је Бајазит знао српски. Могуће је да су разговарали на грчком. Стефан је одлично знао грчки и преводио је с тог језика. Бајазитова мајка Гилчичек (Gülçiçek) била је Гркиња — A. D. Alderson, *The structure of the Ottoman Dynasty*. Oxford (1956), 86.

достављају шта он ради, ево њега лично да султану све каже! Признао је да је почео пријатељство с Маџарима, али је увидео да му то неће донети користи. Зна да га за султана везује заклетва и ево га сад пред њим као покајника. „Мој живот пред Богом у твојој је руци, чини шта хоћеш!“, рекао је Стефан. Задивљен овом отвореношћу и искреношћу, Бајазит је видео пред собом младог човека који скоро оптужује самог себе. То није само јунак, чијој се храбрости у окршајима дивио, него човек од части, витез који не преза да говори истину. Тада је Султан говорио Стефану: „О, драги мој, шта си хтео да постигнеш с Маџарима? . . . Ко је од владара који су приклонили главу Маџарима ишта постигао у своме господству?“ Поменуо је поименично бугарске и друге цареве. Скренуо је пажњу Стефану да Турци представљају силу и да, ако Турци не би пошли на друге, други на њих сигурно неће. Онда му је рекао како га сматра „као најстаријег и најдражег сина“ и да ником не указује толику част као Стефану. Изгледа невероватно до које је мере Бајазит отворио срце пред Стефаном. Као да је видовито сагледао своју скору будућност. Почео је да стари,[200] рекао је Бајазит. У њега је доста синова.[201] После његове смрти устаће брат на брата. Сваки од његових синова гледаће да у Стефану нема непријатеља, ако већ не буде могао да има пријатеља. Тада ће за Стефана настати дани благостања. Не само што ће моћи да сачува своју земљу, него ће лако да осваја околне области. На крају, Бајазит је посаветовао Стефана да уништи оне који су се осилили и да их потчини сада, за Бајазитова живота, јер после Бајазитове смрти такви подухвати неће успети. Оне који су се осилили, Стефан би требало да уништи, а оне који су сада још незнатни, нека уздигне и „учини славнима“.

---

200 Чудно је како је Бајазит могао да каже да стари. Рођен је 1354, можда чак и 1360: *Islam Ansiklopedisi* 2 (1943), 369; *The Encyklopedia of Islam* (1960), 1117. У време овог разговора имао је највише четрдесет и четири године.

201 Бајазит је имао шест синова: Сулејмана, Мусу, Ису, Мехмеда, Казима и Јусуфа: Zinkeisen, Нав. дело I, 402.

Дубровчани су желели да сазнају шта су Бајазит и Стефан доконали, па су молили Стефанову мајку да им пише.[202]

*
* *

После отклоњених тешкоћа, настао је за Стефана период предаха. Значаја турских успеха и освајања не само што су били свесни први суседи, него је тај значај постао јасан и удаљенијим западним земљама. Француски маршал Бусико подстакао је византијског цара Манојла II Палеолога да крене на Запад и лично изложи стање.

Цар Манојло кренуо је из Цариграда 10. децембра 1399. Оставивши жену Ирину и два малолетна сина, Јована и Теодора, код брата на Мореји, Манојло је фебруара 1400. кренуо на Запад. Обишао је Венецију, Падову, Винченцу, Павију, Милано, Париз, Лондон.[203] Свуда су му указиване царске почасти, засипали су га срдачним дочецима. Овај несрећни цар с Истока будио је код западних хришћана саосећања и сажаљења. Али на томе се све и свршило. Војна снага није стигла.

Манојло је остао на Западу све до 1403. Бусико је, под командом Жана Шатоморана, оставио у Цариграду малу посаду. Стање у граду било је очајно. Куга је однела велики део становништва, у престоници је владала глад, у благајни није било новца, људе је захватила малодушност. Регент Јован VII,[204] кога је цар Манојло оставио да влада у његово име, био је спреман да преда Цариград Бајазиту. На Јованово гледање на турски проблем жалио се патријарх Матија Кијевском митрополиту. Забринути Млечани обавештавали

---

202 ПП I 188.

203 О овом Манојловом путу: А. Васильевъ, *Путешествие византийскаго императора Мануила II Палеолога по Западной Европѣ*. Журналъ Министарства народнога просвѣшния 39 (1912), 41—78, 260—304; Gustav Schlumberger, *Un empereur de Byzance à Paris et à Londre*, Byzance et croisades (1927), 87—147.

204 О Јовану VII: F. Dölger, *Johannes VII Kaiser der Rhomaer*. Byzantinische Zeitschrift 31 (1931), 21—36; John W. Barker, *John VII in Genoa*. Orientalia christiana periodica 28 (1962), 213—38.

су, у јулу 1400, свог баила у Цариграду, Ђеронима Контарена, да настоји да се Цариград одржи по сваку цену. У јуну 1402. очекивало се да Цариград сваког часа падне у турске руке.

*
* *

Олакшање од турског притиска није дошло, као што се очекивало, са Запада. Дошло је с Истока. Већ од јесени 1400,[205] у рат против Бајазита спремао се Тимур, један од највећих освајача света. Индија, Сирија, Персија, Месопотамија, Јужна Русија биле су у његовој власти. Освајањима превазишао је Александра Великог и Џингисхана. Његова војска остављала је за собом стравичну пустош и гробну тишину, које нису нарушавале ни лавеж паса, ни певање птица, ни крештање кокошију, ни плач деце.[206]

Тимур је рођен 8. априла 1336. у Кешу, данас Шахир и Себез (што ће рећи: Зелени град), недалеко од Самарканда у Туркестану. Пореклом је из једног турског племена из породице Барла. Име Тимур узето је из 67. главе Корана.[207] На арапском и персиском *шимур* значи гвоздени. У турском ова реч јавља се у облику *демир*, како је ушла и у српске текстове. Убод стреле у ногу при опсади града Систана био је толико несрећан да је Тимур остао трајно хром. То му је донело надимак *Ленк* (Хроми). На западу Тимур Ленк јавља се у облику Тамерлан. Тимур је био средњег раста, велике главе, висока чела, плећат, снажан и храбар. Последњих година живота вид је почео да му слаби. Умро је 18. фебруара 1406.[208]

---

205 Thiriet, Нав. дело II (1959) бр. 994.

206 Vasili Grecu, *Ducas Istoria Turco-bizantina* (1958), 100.

207 The Mulfuzat Timury, or autobiographical memoirs of the Moghul Emperor Timur, written in the Yagtay Turky language, turned into Persian by Abu Talib Hussiny and translated into English by Major Charles Stewart, London (1830), 21.

208 Поред онога што је написано у историјама Турске Хамера, Цинкајзена и Јорге, видети: Hermann Vambery, *Geschichte Bocharas I* (1872), 177—230; Delaville le Roulf, *La France en Orient au XIV siècle* (1886)

Као турски вазали, у ову борбу против Тимура пошли су: кнез Стефан, његов брат Вук и два њихова сестрића Гргур[209] и Ђурађ Бранковићи. Тако се, што каже Константин Филозоф, они „и нехотице заједно бораху уз Турке, јер друкчије не беше могуће". Да би имали покриће о свом исправном пословању, дубровачки закупци српских царина затражили су потврде да су измирили своје обавезе. Мароје Цинцуловић добио је разрешницу 15. марта 1402.[210] Разрешницу Марију

384; Harold Lamb, *Tamerlane, the Earth Shaker*, 1929; René Grousset, *L'empire des steppes* (1939), 496—534; Persy Sykes, *A history of Persia³ II* (1958), 118—35; Wilhelm Barthold, *Zwölf Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens Hildesheim* (1962), 209—47. О Тимуровим персијским биографијама: W. Barhold, *Turkestan down to the Mongol Invasion* (1958), 53—54; Antonio Pagliaro e Alessandro Bausani, *Storia della letteratura persiana*, Milano (1960), 828.

Врло много података о Тимуру и животу на његовом двору оставио је у свом дневнику један од тројице посланика које је, у мају 1403, послао Тимуру шпански краљ Хенрих III. Овај дневник издао је 1582. у Севиљи: Goncalo Argote di Molina, *Historia del gran Tamerlane, Itinerario y enarracion del viage y relacion de la embaxada que Goncales de Clavijo le hizo*. Најновије издање: Francisco Lopez Estrada, Embajada a Tamorlan. Madrid 1943.

Руски превод овог путописа издао је И. И. Срезневски, *Дневникъ йутешествія ко двору Тимура въ Самаркандъ*. Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности 28/1, 1881. Има и два енглеска превода: Clemets R. Markham, *Narative of the Embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timour at Samarkand*, London 1959; Guy le Strange, *Clavijo Embassy to Tamerlane*, London 1928.

Било је опште мишљење да је писац овог дневника Руј Гонзалез де Клавихо, члан посланства Тимуру. Данас се мисли да је дневник водио члан посланства доминиканац магистер теологије Alfonso Paez de Santamaria: S. Cirak, *Les cisternes de Constantinople visitée en 1403 par des Espagnoles*. Actes du XII Congrès international d'études byzantines 3 (1954), 27; Исти, *Tres monasterios de Constantinople visitados por Espanoles en el ann 1403*. Revue des études byzantines 21 (1961), 364—5.

Уз издање дневника, издавач Молина донео је у уводу и забелешку хроничара Гонцала Фернадезе из Овјета. У забелешци се каже да су се два шпанска посланика вратила од Тимура убрзо после битке код Ангоре. Са шпанским посланицима дошао је и Тимуров посланик, носећи шпанском краљу богате поклоне. Нарочито су падале у очи две лепе хришћанке, Ангелина и Марија, које је краљ Хенрих III (1390—1406) добио на поклон. Одушевљени хроничар забележио је како је Ангелина била једна од најлепших жена свога доба, па је, са своје лепоте, ушла у шпанске баладе. Марија се удала за Паја де Сото, једног од двојице посланика који су ове жене довели у Шпанију.

209 Омашком је објашњавао Лазар Мирковић, *Сшаре срйске биоірафије XV и XVII века* (Српска књижевна задруга књ. 265, 1936, 78), да је с Ђурђем био брат Лазар. Био је Гргур.

210 ПП I 194—5.

Лебровићу, издату 23. маја 1402, потписала је само кнегиња Милица.[211] То би најпре говорило да се Стефан увелико спремао да пође, ако није већ и кренуо. Има једно Стефаново писмо Дубровчанима, писано не види се где, маја или јуна 1402, којим је Стефан питао да ли би га Дубровчани примили за свога грађанина. Дубровчани су му у јуну одговорили да су једном већ примили за своје грађане кнеза Лазара и његову породицу. Моле Бога да Стефана и Вука ,,здравех носи", а кад се Стефан буде вратио — испуниће му жељу.[212] Млечани су 30. јула 1402, кад је Стефан био далеко у Малој Азији, обавестили Стефана да су га изабрали за свог грађанина. Узгред, Млечани су се пожалили како је њиховим интересима нанео велике штете Дубровчанин Марин Градић, који се бавио на Стефановом двору.[213]

Битка између Тимура и Бајазита забележена је у српским изворима као *Демиров б.ј.* Почела је у петак 28. јула[214] 1402. рано изјутра. Простор на коме се битка водила био је Чубук оваси, североисточно од Ангоре, античке Анкире, а данашње турске престонице Анкаре. У српским изворима забележено је ово место као Анкира, Ангур или Јангур.[215] У историји света ово је била судбоносна а Тимурова највећа и последња битка.[216] У Бајазитовој војсци, која је бројала око 85.000

---

[211] Исто 195. За ово писмо мисли се да је фалсификат: Ст. Станојевић, *Студије о српској дипломатици*, Глас 169 (1936), 22—23.

[212] ПП I 195—6.

[213] Listine IV 467.

[214] О разним датумима забележеним за Ангорску битку: Marie Mathilde Alexandrascu Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie*. Bucarest (1942), 116—9.

[215] Гласник XLII 274; РЛ бр. 604.

[216] Од српских извора о Ангорској бици говоре Константин Филозоф и летописи. Од византијских извора: Сфранцес (Бонско изд. 67), Халкокондил (Бонско изд. 158—60) и Дука (изд. Grecu 97). Од западних извора: Герардо Сагредо (Ludovicus Antonius Muratorius, *Rerum italicarum scriptores* 22 (1733, 795), сенденски калуђер (M. J. Belaguet, *Chronique du religieux de Saint Denys III* (1841), 47—51) и Монтреле (L. Douet d'Arcq, *La chronique d'Enguerand de Monstrelet I* (1857), 84—86). Шпански посланици који су били код Тимура тачно у време Ангорске битке само помињу да је Тимур потукао Бајазита: F. L. Estrada, *Embajada a Tamorlan* (1943), 3—4.

бораца,[217] био је Стефан Лазаревић с неких пет хиљада[218] тешких оклопника. Бајазит је с јаничарима био у средини. Стефан је, противно турском обичају, по коме су се европске трупе кад се боре на азијском земљишту налазиле на левом крилу, а кад би се битка водила на европском земљишту азијске су трупе биле на левом крилу[219] — налазио на десном крилу.[220]

Тимур је у први борбени ред истурио слонове. Изгледа да је било свега двадесет и шест слонова.[221] Бајазит је имао десет слонова.[222] На леђима слонова биле су каце, а у њима наоружани људи који су дејствовали с тог положаја.

У намери да својим десним крилом обухвати Бајазитово лево, Тимур је одмах снажно навалио. Тимуров успех осујетио

Од источњачких извора, о Ангорској бици пише Језд у својој историји о Тимуру. Ова историја давно је приступачна у француском и енглеском преводу: Petis de la Croix, *Histoire de Timur-bec connu sous le nom du Grand Tamerlan IV* (1723), 9—10; *The history of Timur bec known by the name of Tamerlan the Great II* (1723), 246 и д. Тимурову биографију на арапском написао је Ахмед ибн Арабшах, која се може читати у енглеском преводу: J. H. Sandres, *Tamerlan or Timur the Great Amir*, 1936.

Сем у историјама, о бици код Ангоре: Delaville le Roulx Нав. дело 393; Емерхалис, (превео Новица Б. Ракочевић) *Тамерланов поход на Анадолију и битка код Анкаре* (1937), 103—14; Gustav Roloff, *Die Schlacht bei Angora*. Historische Zeitschrift 161 (1940), 244—62; Alexandrescu Dersca, Нав. дело; J. Barker, *Manuel II Paleologus*. New Brunswick (1969), 2126 н. 20.

Библиографија у: Islam Ansiklopedisi II (1944), 391—2.

[217] Alexandrescu Dersca, Нав. дело, 68, 114—5. где цени да је Бајазитова војска бројала 20.000 људи, што је одвише мали број; Roloff, Нав. дело, 254.

[218] Константин Филозоф не помиње јачину српске војске. Каже само како је Бајазит затражио да Стефан доведе ,,колико је могуће": Гласник XLII 274. Пет хиљада српских бораца помиње Дука (изд. Grecu, 97). За овај број одлучила се и Alexandrescu Dersca, Нав. дело, 68 н. 2.

[219] Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches I*, 199.

[220] Zinkeisen, I, 369; Delaville le Roulx, Нав. дело 393. На десном крилу били су: Бајазитов син Сулејман, Фируз-бег, Тимурташ паша, Стефанов брат Вук, Гргур и Ђурађ Бранковић — Alexandrescu Dersca, Нав. дело, 73—74. Шерефедин Али Језд помиње да је на Бајазитовом десном крилу био командант Pesir Laus, брат Бајазитове жене. Његових 20.000 коњаника било је оклопљено од главе до пете и могле су само очи да се виде — Petis de la Croix, Нав. дело, француски текст стр. 9—10, енглески стр. 251. Језд је записао како је Бајазитов шурак погинуо у овом боју.

[221] L. Douet d'Arcq, *La chronique d'Enguerrand de Monstrelet I* (1857), 84; Roloff, Нав. дело, 258—9.

[222] Douet d'Arcq, Нав. дело, 85.

је кнез Стефан. Пошто је српска војска на више места пробила Тимурове редове и нанела му губитке, запретила је опасност да српска војска захвати Тимурове борце из позадине. Тимур је увео Татаре из другог реда. Сад је Бајазит, и поред резерве коју је и сам увео у борбу, морао да се повлачи. Тимур је притиснуо и Бајазитово десно крило, али је навалу опет зауставио Стефан. Тимур је онда увео у борбу и своју општу резерву и левим крилом кренуо у напад. Уз помоћ тимара из Анадолије, Стефан је са својим оклопницима одолевао и овом нападу. Битка је бивала све крвавија, а што је дан више растао настајала је све пакленија азијска врућина. Жега и жеђ морили су људе, умор је савлађивао, снага је издавала. Неочекивано дошла је Тимуру помоћ с противничке стране. Бајазитови малоазијски тимари издали су и пришли Тимуру. То је било одлучујуће и убрзало је да Бајазитова војска буде потучена.

Стефан се јуначки борио. Три пута је улазио у бој, секао противнике, можда је чак био и рањен.[223] Српски оклопници убијали су противнике мачевима и копљима. Али све је било узаман. Својом пожртвованошћу Стефан није могао да извојује Бајазиту победу. У одсудном тренутку, Стефан је пришао Бајазиту и предлагао му да напусти бојно поље, док још има наде да се срећно извуче.[224] У Ангорској бици изгинуло је доста српске војске, а Стефанов сестрић Гргур Бранковић допао је ропства.

Црне стреле летеле су као киша. Жедан, уморан, напетих живаца, свестан да губи битку, Бајазит је гледао како му јаничари падају мртви. Повукао се на ђувик Чатал. Једва је

[223] Гласник XLII 274. Да се Стефан храбро борио и многе својом руком исекао: Дука (изд. Grecu, 97). Стефаново јунаштво помиње и Ашик-паша Заде: Dr Richard F. Kreutel, *Vom Hirtenzelt bis Hohen Pforte III*, Graz (1959), 113. Казивање Константина Философа како је Стефан имао „окрвављену десницу" могло би да се протумачи и да је био рањен у десну руку и да му је рука била умрљана туђом крвљу. Говорећи о борби на Трипољу, Стефан — каже Константин — „крвављаше десницу своју" (Гласник XLII 281). Али овде је јасније да је Стефанова рука била крвава од туђе крви.

[224] Дука (изд. Grecu, 97).

издржао да прође дан. Кад се спустио мрак, с неколико верних пратилаца, нагнуо је у бекство. Неки Татари су га уочили и нагнали су се за њим. У оном лудом трку, Бајазитов дивни арапски коњ, коме је ушао камен у копито, спотакне се и Бајазит падне. Тиме је изгубио у времену. Гониоци су га стигли. Један доцнији извор помиње како су гониоци тада рекли: „Хајде, господине Бајазите, Тимур те зове!" Препланулог од сунца, исцрпљеног врућином и жеђу, неки извори кажу још и везаног, довели су Бајазита под Тимуров шатор. По речима Ахмед ибн Арабшаха,[225] у зору је сврака закрештала, увече буљина закукумавчила, а имам с минарета објавио пораз.

Видећи да нема више наде да Бајазит победи, Стефан је напустио бојно поље и упутио се у Брусу, што је доцније протумачено као Стефаново бекство из боја.[226]

Бајазит је био Тимуров заробљеник неких седам месеци. У почетку, Тимур је показао много сажаљења према свом побеђеном непријатељу и указао му је пуну почаст. Али, кад су неки Бајазитови људи покушали да помогну Бајазиту да се ослободи ропства, и то се открило, Тимур је наредио да се појача стража. Временом се исплела легенда како је Тимур затворио Бајазита у кавез.[227] У очајању, Бајазит се отровао 8. марта 1403. у Акшехеру у Анадолији.[228]

После завршене битке, послао је Тимур сина да опљачка Брусу. Бруса се предала без отпора. Тимуров син дотерао је две стотине камила натоварених свакојаким драгоценостима.

[225] J. H. Sanders, *Tamerlan or Timur the Great Amir* (1936), 184.

[226] Vincenzo Bratuti, *Chronica dell'origine e progressi della casa Ottomana*. Vienne (1649) 217.

[227] Hammer, Нав. дело, 317 и д. Alexandrescu Dersca, Нав. дело, 120—2.

[228] Сфранцес (Бонско изд. 85), Халкокондил (Бонско изд. 87) и Дука (изд. Grecu 111) помињу Бајазитово самоубиство. E. Denison Ross, *Tamerlan et Bajazed en* 1402. Actes du XX Congrès international des orientalists (Louvain, 1940), 323—4, препоручивао је обазривост у прихватању овог мишљења. Упор.: Dr Fuad Körpülu, *Yildirim Bayezidin esareti ve intihary hakkida*. Belleten (Ankara) 1/2, 1937, 591—603; *Yilderim Bayezid intihary meselesi*. Belleten VII/27, 1943, 591—99.

Тимуров син довео је оцу и Бајазитову жену. Та заробљеница, за коју се веровало да је заробљена на самом бојишту, била је Стефанова сестра Оливера.[229] Доцније је распрострањена прича, како је Тимур, да би мучио Бајазита, наредио да Оливера служи вино, полунага на очиглед Бајазита.[230] Ова легенда била је до те мере раширена да се чак говорило како се турски султани после Ангорске битке уопште нису венчавали,

---

[229] Да је Оливера била заробљена помињу Константин Филозоф (Гласник XLII 276) и Халкокондил (Бонско изд. 158). Сенденски калуђер (M. L. Bellaguet, *Chronique du religieux de St. Denys* 3 (1841), 47—51), прича како су око празника Свих светих (1. новембра) 1402. стигли у Париз хришћани ослобођени Тимуровог ропства. Ови људи причали су како је Тимур летос потукао Бајазита и како је Тимуров син у Бруси заробио Бајазитову жену. Да је Оливера била заробљена у Бруси: Richard Knolles, *The general History of the Turks*5 (1638), 221. Упор.: Alexandrescu Dersca, Нав. дело 82, 127 н. 1. Код Нолеса (стр. 207) и помен како је Оливера научила Бајазита да пије. Нолес помиње Стефана под именом Ђурађ, а битку ставља у 1397. годину (стр. 219—20). Нема помена како је Тимур приморао Оливеру да пређе на ислам. Да је Тимур заробио Оливеру помиње, с позивом на Јована Левенклавија, и Орбин, *Краљевсшво Словена*, 103.

Венецијански племић Марино Сануто донео је писмо које је 4. септембра 1402. писао у Цариграду командант брода Ђовани Корнаро. Корнаро каже да је глас о Тимуровој победи над Бајазитом „in Angonia" 26. јула стигао у Цариград 26. августа. И Корнаро помиње да је Тимур заробио Лазареву кћер. На основу података које му је дао Петро Лунго Кандиото, који је био у Бајазитовој војсци и, после битке „in Langora" добегао у Цариград, послао је Герардо Сагредо 12. октобра 1402. извештај Сенату. У том извештају помиње се у Бајазитовој војсци само један Лазарев син — Muratorius, Нав. дело 795.

О бици код Ангоре у Венецији се знало кратко време пре 22. септембра 1402: Thiriet, Нав. дело II бр. 1074.

[230] Chalcocondyles (Бонско изд.), 160. Ово помиње и Арабшах, али се не задржава искључиво на Оливери. Он каже како се окупило весело друштво. Разгрнуле су се завесе и Бајазит је видео како његове жене и наложнице служе вино — Sanders, Нав. дело 188. Језд помиње како је Тимур позвао најлепше жене на весеље и да се служило најбоље азијско вино: Petis de la Croix, Нав. дело, француски текст стр. 24, енглески стр. 260. У последњој четврти 16. века ову легенду како је Оливера, по Тимуровом наређењу, полунага служила госте донео је Теодор Спандуђино: F. Sansovino, *Dell'historia universale dell'origine et imperio de Turchi*. Venezia (1573), 50.

Из Спандуђина пренео је то Мавро Орбин (*Краљевсшво Словена*, 103), пишући како су Бајазитовој жени одсекли хаљине „све до пупка, тако да су јој се видели стидни делови, па да тако разноси јела званицама". Од Орбина узео је ову причу Јован Рајић, пишући како је Оливера служила пиће „до појаса обнаженна сушти" — И. Раичъ, *Исторія разныхъ славянскихъ народовъ III* (1794), 91.

само да би избегли могућно ново понижење.[231] После неког времена, Стефан је послао Тимуру свог посланика Аидина (са стране је написано: Радослав)[232] „ради неких уговора". Овом приликом Аидин је „са многом мудрошћу" довео Оливеру у Србију.[233]

*

* *

Са Стефаном извукли су се из ангорског окршаја брат му Вук и сестрић Ђурађ. Гргур је био заробљен, ускоро се ослободио, закалуђерио се и умро као монах Герасим 13. марта 1408.[234] Стефан је с Вуком и Ђурђем дошао у Цариград. Део српске војске пошао је с бојишта у Србију. У черноменским луговима, недалеко од Једрена, у крају где је 1371. била Маричка битка, ову војску дочекали су Турци. Командант турске војске био је Сарице (Сараже, како га зове Константин), исти онај који је на Косову заробио кнеза Лазара. Турци су ову српску војску побили.[235]

Кад је Стефан, с ореолом јунаштва, стигао у Цариград, у Манојлово име управљао је његов синовац Јован, доцнији цар Јован VII. Јованова жена Јевгенија била је кћи Ђеновљанина Франческа II Гатилузија, господара острва Митилене (Лезбоса). Јевгенија је проводаџирала Стефану да се ожени њеном сестром. Приликом овог свог боравка у Цариграду, Стефан је, у августу 1402, добио од Јована чин деспота, највећи после царског.[236] Од времена Јована Драгаша у Србији није било деспота, пошто је ову титулу могао да дâ само цар.[237]

---

[231] A. D. Alderson, *The structure of the Ottoman dynasty*, 94.

[232] Гласник XLII 276.

[233] О Оливери: Миодраг Ал. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*. Мелбурн (1957), 109—112.

[234] ЗН III бр. 5146; РЛ бр. 613, 1114.

[235] Гласник XLII 276.

[236] Исто 278. Млечани су ословљавали Стефана кнезом: Listine IV, 474. Под деспотском титулом помињу га тек 13. новембра 1403: Listine V, 11.

[237] О деспотима: Божидар Ферјанчић, *Десйойи у Визанйији и Јужнословенским земљама*. Посебна издања САНУ књ. 336, 1960.

Из Цариграда Стефан је отишао на острво Митилену.[238] Гатилузија је имао неколико кћери. Тада је Гатилузија лепом и храбром српском деспоту говорио: „Узми коју хоћеш од мојих кћери себи за жену!“ Стефанове плаве очи, које су се његови дворјани бескрајно упињали да сагледају, зауставиле су се на Јелени, у српским изворима забележена као Јелача.[239] Овом својом „светлом даницом“ Стефан се оженио тек три године доцније. Сачувана је потврда монахиње Јевгеније да је закупник царина[240] Вукша Мишетић, из старе дубровачке породице Бобаљевића[241] измирио своје обавезе. Ову потврду монахиња Јевгенија издала је 12. септембра 1405. на Расини, „када се господин деспот жењаше“.[242] Двалесетак дана доцније помиње се на Расини и деспот Стефан.[243] Стефанова свадба била је последња мајчина радост. Примивши велику схиму, Милица је умрла као монахиња Јефросина 10. новембра 1405.[244]

Даља судбина деспотице Јелене није позната. Ни у једној цркви живописаној у време кад би она била деспотица нема њеног портрета. Ни у једној данас познатој повељи Стефан не помиње Јелену. Константин Филозоф ничим не наговештава да је видео Јелену. Све то одлучно говори да је Јелена врло брзо после доласка у Србију или умрла, или напустила

---

238 О Стефану Лазаревићу од битке код Ангоре до доласка у Србију расправљао је Иларион Руварац: Зборник Илариона Руварца I (1934), 79—87.

239 РЛ 594 г, д, ђ, 609. Забележено је да је „от града Галата“, а једном као „кћи Катакузена Палеолога“.

240 О царинама: Милан К. Ивановић, *Прилози за историју царина у средњевековним српским државама*. Споменик САН XCVII, 1948.

241 О овој породици: Имгард Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку* (1960), 117—20.

242 ПП I 198. О Стефановој намери да се ожени девојком с Митилене обавештавао је и Герардо Сагредо: Muratorius, Нав. дело 797. Стефан се 10. децембра 1403. помиње као зет господара Митилене: NE 69 н. 3.

243 ПП 199.

244 О Милици: Миодраг Ал. Пурковић, *Принцезе из куће Немањића*. Виндзор (1956), 69—75.

МАНАСТИР ЉУБОСТИЊА, XIV век

своју нову земљу. Стефан с Јеленом није имао деце.[245] За ту брзо прекраћену брачну срећу не треба узимати у обзир једно место из повеље коју је Стефан издао 2. јула 1417. светогорском манастиру Ватопеду. Овом повељом Стефан је даровао шездесет литара сребра од новобрдске царине, с тим да се половина исплаћује о Петровдану а половина о Божићу. Ватопед је добио и село Копривницу код Гњилана чији су насељеници били ослобођени работа и војних обавеза, сем „војске у Турке". У уводу те повеље Стефан је поменуо како је „недостоин входа брачнаго".[246] Ту се мислило на Христову причу о небеском царству (Матеј гл. 20) и хтео је да каже да је недостојан царства небесног. За доцнија причања нема никакве историјске основе.[247]

---

[245] На повељи Маре Бранковићке и њених синова Ђурђа и Лазара (скраћено издање: ЗСп 464), издатој 15. октобра 1406. налази се печат. У повељи се помиње Мара са сва три сина: Гргуром, Ђурђем и Лазаром. На печату су, међутим, приказани само Ђурађ и Лазар. О печату: Владимир Мошин, Уметнички преглед 1 (1939), 10—11. На овај печат осврнули су се F. Dölger, E. Weigand, A. Deindel, *Möncheland Athos* (1943), 294 и сл. бр. 31 и 32. Ту је дато објашњење како је на печату приказан деспот Вук Бранковић „са оба своја сина Ђурђем и Лазаром". Нити се Вук помиње на печату, нити је Вук био деспот, нити је Вук Бранковић био жив 1406. Неку годину доцније Делгер је ову повељу приписао деспоту Стефану и навео како је на златном печату приказан Стефан са синовима: F. Dölger, *Aus den Schatzkamern des heiligen Berges* (1948), 334. Ст. Станојевић, *Сшудије о срӣској дийломашици*, Глас СКА 132 (1928), не говори о овом печату.

[246] Michel Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*. Byzantinoslavica VI (1935/6), 179—80; А. В. Соловјев, *Једна ӣовеља десӣоша Сшевана Вашоӣеду*. Југословенски историски часопис 1 (1935), 480.

[247] У *Троношком родослову* (Гласник V, 1853, 95) пише како се једном коњ на коме је деспот Стефан јахао силно разбеснео кад је Стефан излазио из босанске Сребрнице. Коњ је збацио јахача. Последица тешког пада била је Стефанова неплодност. Мавро Орбин (*Краљевсшво Словена*, 108) пише како је Стефан једног дана 1421. јахао на коњу близу Сребрнице, ударила га је кап и пао је мртав. Сахрањен је у Раваници. Орбин је побркао имена Раванице и Ресаве. Година 1421. може да буде и грешка за 1427. Везивање деспотове смрти за босанску Сребрницу треба да покаже како га је смрт стигла управо код места коме је учинио зла. Троношки родослов пише како је Стефан био ожењен ћерком „бана горњобосанског Твртка".

У *Савинском лешойису* пише како Стефан „никад на туђу жену не помисли". Али поклекао је пред Рутом, ћерком Влаха Богута (или Будимира) и с њом имао сина Сибињанин Јанка и кћер Мандаљену. Овде је уплетен мит о рођењу јунака, комбинован још и с гостинском обљубом: Веселин Чајкановић, *Мишски мошиви у шрадицији о десйошу*

* * *

Већ првих дана по доласку у Цариград, између Стефана и сестрића му Ђурђа избио је сукоб. На коме питању? То се нигде одређено не каже. Не знамо какви су односи после смрти Вука Бранковића били између његових синова и Лазаревића. Ако је у Вукових синова тињала тежња да се ојачају, да врате очеве области — сад је та жеља могла да букне. Турски пораз код Ангоре, и особито Бајазитов пад у ропство, могли су да пробуде прохтеве. Сад кад више нема Бајазита да благонаклоно држи Стефана, зашто не би дошле до израза Ђурђеве жеље да врати очеве области и да се јави у очевој власти? Да таква жеља греје Ђурђево срце, Стефан је видео у Цариграду. Помислио је да није искључено да с оваквом жељом његов сестрић оде Бајазитовом сину Сулејману, који се спасао у Ангорској бици и дошао у Једрене. Да би спречио сваки Ђурђев рад на некаквом мењању створеног стања, Стефан је издејствовао да Ђурђа затворе у Цариграду.[248]

Док је Стефан пловио за Митилену и на том јегејском острву гледао за себе девојку и сав био у блаженом вереничком расположењу, неки Родоп[249] продро је у затвор и 31. августа или 3. септембра 1402 „украо" Ђурђа.[250] Ово спасавање Ђурађ није заборавио. Много година доцније Николу, брата овога Родопа, Ђурађ је узео за Министра финансија. Родоп је умро 7. фебруара 1436. и сахрањен је у цркви св. Николе у селу Бањи у Дреници.[251]

Испративши децу у рат, и кнегиња Милица и њена кћи Мара Бранковићка биле су забринуте. Обе су молиле Дуб-

---

Сшевану. Богословље II (1927), 182—5; Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела сшаре срйске књижевносши* (1963), 191.

248 „Свеза (ухвати) деспот Стефан Ђурђа Влковића у Цариграду": РЛ бр. 605.

249 У неким летописима као Ђурђев избавилац помиње се Едрон.

250 РЛ бр. 606.

251 Ђорђе Сп. Радојичић, *О йоменику свеше Боіородице Левишке.* Старинар 15 (1942), 52—53; Исти, *Исйиси из йоменика цркве Боіородице Љевишке у Призрену*. Гласник Етнографског института САН 9 (1960), 33—34.

ровчане да им се нађу на помоћи и пошаљу брод да тражи
два Лазаревића и два Бранковића. Милица је молила да
Дубровчани пошаљу „у бригантин" Никшу Влахотића. О
Миличиној и Мариној молби решавало се 31. августа и
1. септембра 1402. Велико веће одлучило је 1. септембра да
се пошаље на исток наоружани бригантин да тражи српске
кнежевиће, за које се већ било сазнало да су изишли живи
из боја. Истовремено у Дубровнику је било речи да ове младе
људе тражи и галија напуљског краља Владислава. Дубров-
чани су тражили да им Милица што тачније каже где се ови
људи налазе, како би знали куда да пошаљу брод. Пада,
међутим, у очи да се од средине септембра у Дубровнику
говори само о Лазаревићима, а не и о Бранковићима. Да ли
из тога сме да се закључи да се у Дубровнику већ знало о
помућеним односима између ујака и сестрића?

Са Митилене Стефан је отишао у Зету, својој сестри Јели
Баошићки. Дубровчани су очекивали и Стефана и брата му
Вука да им дођу у посету и почели су живе припреме да их
што лепше дочекају. Одлучили су (19. септембра) да Стефан
не одседне у Кнежевом двору, него у државној згради (Спонзи)
Убрзо је у Дубровник стигао и коначар. Био је то Сте-
фанов Министар финансија (протовестијар), властелин поп
Јован. Дубровчани су обавестили кнегињу Милицу да ће за
оба њена сина дати гарантију (Salvum conductum). Бригантин
одређен да доведе два Лазаревића у Дубровник имао је да
буде наоружан. Команданту брода дата је прилично велика
посада и средства за три месеца. То је свакако дошло отуда
што су обавештења како су Стефан и Вук „на истоку" била
врло неодређена. Почели су да уређују зграду намењену да
у њој одседну Стефан и Вук. Међутим, у Дубровнику се
сазнало да је Стефан у Зети, па је Веће умољених одлучило,
22. октобра 1402, да дубровачка велика галија оде у Улцињ
и прихвати „кнеза Србије". Журно су прегли да припреме
стан за госта, кога ће примити с почастима. У јеку припрема
стигао је у Дубровник гласник Мираш да јави како је Стефан
срећно дошао у Зету. Као напојницу за овако пријатан глас,

* * *

Већ првих дана по доласку у Цариград, између Стефана и сестрића му Ђурђа избио је сукоб. На коме питању? То се нигде одређено не каже. Не знамо какви су односи после смрти Вука Бранковића били између његових синова и Лазаревића. Ако је у Вукових синова тињала тежња да се ојачају, да врате очеве области — сад је та жеља могла да букне. Турски пораз код Ангоре, и особито Бајазитов пад у ропство, могли су да пробуде прохтеве. Сад кад више нема Бајазита да благонаклоно држи Стефана, зашто не би дошле до израза Ђурђеве жеље да врати очеве области и да се јави у очевој власти? Да таква жеља греје Ђурђево срце, Стефан је видео у Цариграду. Помислио је да није искључено да с оваквом жељом његов сестрић оде Бајазитовом сину Сулејману, који се спасао у Ангорској бици и дошао у Једрене. Да би спречио сваки Ђурђев рад на некаквом мењању створеног стања, Стефан је издејствовао да Ђурђа затворе у Цариграду.[248]

Док је Стефан пловио за Митилену и на том јегејском острву гледао за себе девојку и сав био у блаженом вереничком расположењу, неки Родоп[249] продро је у затвор и 31. августа или 3. септембра 1402 „украо“ Ђурђа.[250] Ово спасавање Ђурађ није заборавио. Много година доцније Николу, брата овога Родопа, Ђурађ је узео за Министра финансија. Родоп је умро 7. фебруара 1436. и сахрањен је у цркви св. Николе у селу Бањи у Дреници.[251]

Испративши децу у рат, и кнегиња Милица и њена кћи Мара Бранковићка биле су забринуте. Обе су молиле Дуб-

---

Стевану. Богословље II (1927), 182—5; Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске књижевности* (1963), 191.

248 „Свеза (ухвати) деспот Стефан Ђурђа Влковића у Цариграду“: РЛ бр. 605.

249 У неким летописима као Ђурђев избавилац помиње се Едрон.

250 РЛ бр. 606.

251 Ђорђе Сп. Радојичић, *О поменику свете Богородице Левишке*. Старинар 15 (1942), 52—53; Исти, *Исписи из поменика цркве Богородице Љевишке у Призрену*. Гласник Етнографског института САН 9 (1960), 33—34.

ровчане да им се нађу на помоћи и пошаљу брод да тражи два Лазаревића и два Бранковића. Милица је молила да Дубровчани пошаљу „у бригантин“ Никшу Влахотића. О Миличиној и Мариној молби решавало се 31. августа и 1. септембра 1402. Велико веће одлучило је 1. септембра да се пошаље на исток наоружани бригантин да тражи српске кнежевиће, за које се већ било сазнало да су изишли живи из боја. Истовремено у Дубровнику је било речи да ове младе људе тражи и галија напуљског краља Владислава. Дубровчани су тражили да им Милица што тачније каже где се ови људи налазе, како би знали куда да пошаљу брод. Пада, међутим, у очи да се од средине септембра у Дубровнику говори само о Лазаревићима, а не и о Бранковићима. Да ли из тога сме да се закључи да се у Дубровнику већ знало о помућеним односима између ујака и сестрића?

Са Митилене Стефан је отишао у Зету, својој сестри Јели Баошићки. Дубровчани су очекивали и Стефана и брата му Вука да им дођу у посету и почели су живе припреме да их што лепше дочекају. Одлучили су (19. септембра) да Стефан не одседне у Кнежевом двору, него у државној згради (Спонзи) Убрзо је у Дубровник стигао и коначар. Био је то Стефанов Министар финансија (протовестијар), властелин поп Јован. Дубровчани су обавестили кнегињу Милицу да ће за оба њена сина дати гарантију (Salvum conductum). Бригантин одређен да доведе два Лазаревића у Дубровник имао је да буде наоружан. Команданту брода дата је прилично велика посада и средства за три месеца. То је свакако дошло отуда што су обавештења како су Стефан и Вук „на истоку“ била врло неодређена. Почели су да уређују зграду намењену да у њој одседну Стефан и Вук. Међутим, у Дубровнику се сазнало да је Стефан у Зети, па је Веће умољених одлучило, 22. октобра 1402, да дубровачка велика галија оде у Улцињ и прихвати „кнеза Србије“. Журно су пregли да припреме стан за госта, кога ће примити с почастима. У јеку припрема стигао је у Дубровник гласник Мираш да јави како је Стефан срећно дошао у Зету. Као напојницу за овако пријатан глас,

Мираш је добио дванаест лаката комске чоје. Дубровчани су одмах одредили посланике да оду у Бар, или у место где буду Стефан и Вук, да поздраве Стефана и да га обдаре са шест стотина дуката. Заказано је да посланство крене 24. октобра. Међутим, тачно тога дана кад је посланство имало да крене, стигао је у Дубровник глас да Стефан идућег дана, 25. октобра, креће из Зете за Србију.[252]

Био је крупан разлог за промену плана и отказивања посете Дубровнику. Ослободивши се затвора у Цариграду, Ђурађ је ухватио везе са Сулејманом. У жељи да пре ујака стигне у земљу, Ђурађ је с извесном војном помоћу коју му је дао Сулејман пошао у Србију. Сазнавши шта Ђурађ ради, Стефан више није могао да мисли на посету Дубровнику. И он је хитао у Србију. Зет Ђура Баошић дао је шураку војске „колико је могуће".[253] И мајка је послала извесну војску у помоћ.[254] Са Стефаном ишао је и брат му Вук. Султан Сулејман наредио је Бранковићима да поседну путеве, како Стефан не би могао нигде да прође.[255] Изгледа да је против Стефана било веће незадовољство. Поред Бранковића, и „толики силни" посели су путеве којима је Стефан имао да иде. Као на више места, и овде Константин Филозоф није јасан. У недоумици смо којим је путем Стефан ишао и изишао на Косово. Из Зете Стефан се, каже Константин, приближавао српским пределима, где је прва српска архиепископија, па се одатле упутио на Косово.[256] Прва српска архиепископија је у Жичи.[257] Идући из Зете, Стефан је могао да удари на Пећ и одатле да изиђе на Косово. Ово Константиново писање довело је до различитог тумачења, па се узимало да је Стефан

---

[252] ПП I, 196—7; Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku* 56—57.

[253] Гласник XLII 281.

[254] На истом месту.

[255] На истом месту.

[256] Гласник XLII 281.

[257] И патријарх Пајсије назвао је Жичу *првом архиепископијом*: ЗН V бр. 6596.

ишао на Жичу, што је, с обзиром да су Бранковићи поселе путеве, исправније,[258] и на Пећ.[259]

Са приличним бројем турских војника, Ђурађ Бранковић био је већ у Србији. С војском био је и турски командант, који је имао да се увери да ли је Ђурађ заиста веран Сулејману. На старом ратном поприште Косову, недалеко од Грачанице, на месту Трипоље, дошло је, на Ваведење 1402. до борбе између Стефана и Вука с једне и Ђурђа и помоћне турске војске с друге стране. То је *Грачаничка битка*[260] или *Десотов бој на Трипољу*.[261] Стефан је поделио војску. Знатно већи део дао је брату, а он је задржао мањи. Мислио је: ако би један од њих двојице погинуо у боју, да се бар онај други спасе и остане „благочастивом стаду пастир".

Ону храброст којом је задивио људе и код Никопоља и код Ангоре, показао је Стефан у пуној мери и код Грачанице. Не очекујући да ће га видети ту, Турци који су били уз Ђурђа показивали су га једни другима и говорили: „Види, види Лазарева сина!" И одмах су се надали у бекство.[262] У овом боју код Грачанице, Стефан је у буквалном смислу гонио „Турке на буљуке". Не зна се да ли је у овом боју учествовала војска коју је Ђура Баошић дао Стефану као обезбеђење

---

[258] Иларион Руварац, *Прилошци к објашњењу извора српске историје*. Гласник XLII (1879), 190; Мих. J. Динић, *Области Бранковића*. Прилози 26 (1960), 19.

[259] Љуб. Ковачевић, *Деспот Стефан Лазаревић за време турских међусобица*. Отаџбина II/4 (1880), 440 н. 12, тумачио је да је реч о Пећи. Стефан је „ударио преко млетачких земаља и изишао на главни зетски пут који је водио уз реку Цјевну (арб. Зем), па је њиме, преко Плава и Пећи . . . дошао на Косово близу Грачанице". Млетачки командант у Скадру обавестио је своју Владу како је Стефан прошао „преко наших области и места, враћајући се у своју земљу": Listine V, 11.

[260] Гласник XLII 281.

[261] РЛ бр. 608. Неки летописци, којима је име Трипоље било мање познато, мислили су да је реч о Дренопољу (Једрену). Помен Приполье је очевидно писарска грешка. Грешке су и што је негде записана 1403. као година боја или како „разби деспот Мусију". Помоћну војску Ђурђу дао је Сулејман, а не Муса. Ако се мисли на Мусин пораз, онда је то 1413.

[262] Гласник XLII 281.

„да га спроведе".[263] Док се Стефан носио с Турцима,[264] на војску којом је командовао Вук ударио је Ђурађ Бранковић и нанео му је тешке губитке.[265] Стефан је убрзо поправио положај и Грачанички бој завршен је пуним Ђурђевим поразом. Вукова невештина у вођењу борбе створила је мало доцније основ за размимоилажење међу браћом.

У овом боју у турској војсци био је и ћесар Угљеша (Орбин га зове Угљешица), господар Врања, Иногошта и Прешева. Угљеша је син севастократора Влатка, ктитора цркве св. Николе у Псачи код Криве Паланке.[266] Овом приликом Угљеша је учинио деспоту Стефану драгоцену услугу. По гласнику обавестио је Стефана о турским плановима и намерама.[267] Тиме је знатно олакшао Стефану да извојује победу. Убрзо после овог боја, Угљеша је пришао Стефану и Стефан му је дао област коју је раније држао Угљешин отац. Тако је Угљеша постао „као неко крило хришћанима". Угљеша је приложио Хиландару цркву св. Николе у Врању, цркву св. Николе у Лучанима и село Трновац.[268] Цркву св. Николе у Врању даровао је некада краљ Стефан Дечански кнезу Балдовину. Нешто доцније приложио је ову цркву жупан Маљушат Хиландару и то је потврдио и Душан.[269]

---

[263] На истом месту. Ковачевић је мислио (Отаџбина II/4, 295—7) да је у овом боју било војника из Босне. Претпоставку је заснивао на помену босанских заробљеника са Косова, о чијем се ослобођењу из турског ропства говорило 1403 (ПП 454, 482). У питању су војници заробљени 1389.

[264] Орбин, *Краљевство Словена*, 104—5, каже како је Стефан победу извојевао „пре стратегијом него храброшћу својих војника".

[265] Јован Рајић (*Историја III*, 99) погрешно је писао како Стефан „совсем разорен и побежден бист", а да је Вук турску силу „преодолел".

[266] Ђ. Сп. Радојичић, *Севастократор Влатко и његов синовац*. Старинар 13 (1938), 71—74, где је и ранија литература.

[267] Орбин, *Краљевство Словена*, 105, каже да је Угљеша „уверио Турке да не прихвате борбу, пошто неће моћи издржати први налет и напад хришћана".

[268] ЗСп 461.

[269] О овој цркви: Ђорђе Сп. Радојичић, *Феудална породица Багаш из Врања*. Врањански зборник I (1965), 19—23.

Село Лучани, с црквом св. Николе, налази се код Прешева. Трновац је данашње истоимено село код Бујановца.[270]

Кратко време после боја на Трипољу, сазнало се у Дубровнику да је Ђурађ Бранковић стигао здраво у Србију. Чуло се да су Ђурђевог старијег брата заробили Татари, па су Дубровчани писали Мари (12. децембра 1402) како моле Бога да и Гргур „ускоре здраво дође". Дубровчани су већ знали право стање и у земљи и у породици. Мари су писали како им није драго што су чули да је она с братом „у расхомери". Више би волели да је међу њима љубав и мир, „како престоји међу сестру и братом". Прави разлог овој дубровачкој жељи о добрим односима у породици у ствари је да у земљи буде сређено и мирно стање. Само такво стање пружа гарантије за сигурну трговину, јер трговац друго и не тражи него земљу у којој влада ред и мир.[271] Истог дана Дубровчани су и Ђурђу изразили радост што се вратио мајци, желећи да и Гргур убрзо дође. И Ђурђу су рекли како им није мило што је у свађи с ујацима. Волели би да међу њима завлада љубав, чиме би и у земљи настао мир, а за трговину слобода и сигурност.[272] Несређено стање у Србији мучило је и Млечане, па су, 16. марта 1403, замолили Стефана, кога још ословљавају кнежевском титулом, да млетачким трговцима дозволи слободну трговину по свој својој земљи.[273] Тешко је објаснити зашто је млетачки Сенат тек 7. јуна 1403. изабрао Антонија Склава да „најдражем пријатељу" Стефану однесе поздраве и честитање Сената што се здраво вратио „из неверничких руку". Склаво је имао да подсети Стефана на старе добре односе и да затражи повластице за млетачке трговце.[274]

---

[270] Миодраг Ал. Пурковић, *Попис села у средњевековној Србији*. Годишњак Скопског Филозофског факултета IV (1940), 150.

[271] ПП I 147.

[272] Исто 148.

[273] Listine IV 474—5.

[274] Listine V 11—12.

* * *

Бајазитовим поразом код Ангоре и приликама које су затим настале, хришћани се нису користили. Сулејман је чврсто држао турске поседе у Европи. Али у Азији власт је узео Бајазитов син Мехмед. Убрзо су се у отимању о власт јавила још два Бајазитова сина: Иса (Аса-бег), који је две године доцније погинуо, и Муса који ће неколико година да се бори. То неколико година борбе међу браћом протекло је без тежих последица по Турке. У овом одсудном тренутку међу турским противницима изостала је неопходна шира сарадња. Византија, Србија, Бугарска, Влашка, Арбанија, земље давно захваћене турским налетима, нису схватиле да треба споља помоћи да се руши оно што су већ браћа рушила изнутра. Ни западни хришћани нису се покренули. За краља Сигисмунда Никопољ као да је остао велика поука. Он се радије упуштао у војне походе против Босне.

Требало је да прође само четири године па да се покаже колико су заиста биле пророчанске речи које је Бајазит рекао Стефану с јесени 1398. Тадање Бајазитово предвиђање како ће се његови синови између себе завадити — постало је стварност. Стефан је годинама прижељкивао да му куцне час слободе. Чезнуо је да наиђе „време угодно“. А оно никако да дође! Од Косова Стефан је притиснут обавезама. За седам година, од 1395. до 1402, четири пута морао је „по нужде“ да иде у помоћ Турцима — кад се борио против Мирче на Ровинама; кад се борио против Сигисмунда код Никопоља; кад је кренуо на Босну 1398. и кад се борио против Тимура код Ангоре. Био је тренутак кад је, пун зебње, морао да дође султану, да потврди стару заклетву и прими понова обавезе да војском, и он лично с том војском, долази султану у помоћ. Завршни део тог разговора могло је да буде и Бајазитово наређење џелату да Стефану одсече главу. Ишао је Турцима на помоћ, сав се заложио за турску победу. А Турци су му војнике, које на Ангори нису побили Тимурови људи, ставили под нож на Марици, кад су већ били на домаку своје земље

и надали се да ће се наносити главе. Ти исти Турци, чији је он био верни вазал, подржали су Ђурђа Бранковића и помагали га да би што брже и лакше збацио Стефана. Било је бола и разочарења. Стефан ће захваљивати Богу што га је својом милошћу спасао Исмаилћана, које је срушио „цар Перса и Татара“. Али Бајазитов пораз остао је само тренутно олакшање. Није било јединства оних који су на себи осетили турске успехе, па да сад сложно иступе.

Султан Сулејман (Мусолман, Имусулман, Μουσσολμάνης, Musolman, Musulman, Mysolman, Celepia, Çelepie, Zelapi, Целапи, Челапи)[275] (1402—1411) увиђао је да је његов брат, који држи власт у Малој Азији, његов главни противник. С њим севаља борити. Сулејман је 1403. склопио уговор с Византијом, Стефаном, Млецима, Ђеновом и Родосом. Византија је добила неколико градова на Црном и Мраморном мору, добила је Солун и Св. Гору. Вазални однос Манојла II према Бајазиту сад је измењен према Сулејману. Сулејман је ословио Манојла „оцем“, а Манојло Сулејмана „сином“.[276]

Какво је олакшање овај уговор донео Стефану? То се не види. У повељи за манастире у Румунији св. Богородице на Тисменој и св. Антонија Великог на Водици Стефан је захваљивао Богу што га је из потчињености извео на слободу и с мањег престола попео на виши.[277] У духу скинутог терета писане су и Стефанове повеље за Хиландар[278] и Милешеву.[279] Неко олакшање било је и што је Стефан и даље имао да даје Турцима данак и војску, али више није морао — као раније — ту војску лично да води.

Некада Стефан је морао да даје изјашњења Бајазиту, зашто је почео сарадњу са Сигисмундом и шта је тиме смерао. Морао је да дâ реч да ће одустати од ма какве сарадње с Маџарима. Сад, после Бајазитовог пада и смрти, Стефан

---

[275] Челеби значи: Велики принц.
[276] Georges Ostrogorski, *Byzance état tributaire de l'empire turc*. Зборник радова Византолошког института 5 (1958), 53—54.
[277] P. P. Panaitescu, *Documentele târi romanesti* (1938), 69—71.
[278] F. Miklosch, *Monumenta serbica* (1958), 332.
[279] Исто 332—4.

је са Сигисмундом везао велико пријатељство. За ово Стефаново приближавање, сам Сигисмунд одавао је признање (1407) свом војсковођи Пипу Спану.[280] Кад краљ овај дипломатски успех уписује у заслугу свом команданту, значи да је иницијатива за ово потекла из Маџарске. Тачно у оном духу као 1398, кад је Стефан „по савету неких" пристао да буде „друг с Угрима". А сва је вероватноћа да су се ти „неки" налазили на маџарској, а не на српској страни. Фирентинац, син обућара, Филип де Сколарибус[281] кренуо је још као дечко у свет. Било му је тринаест година кад је с неким немачким трговцима дошао у Маџарску. Имао је среће да га Сигисмунд види и упозна. Бистрином и окретношћу оставио је на краља леп утисак, а после је све ишло лако. Постао је маџарски командант и за Маџаре ратовао од Босне до Ердеља. Као Сигисмундов изасланик излагао је Пипо (1410) у Болоњи противпапи Јовану XXIII да цела Европа треба да уђе у борбу против Турака.[282] Добио је титулу Тамишког кнеза. Његово име Филип из милоште се изговарало Пипо. По имању своје жене код Темишвара, Озори, помиње се и као Пипо од Озоре. Његова кнежевска титула на маџарском феишпан добила је облик *Сйан*. Ратовао је уз Србе. Срби су га видели и у својој земљи, и у Ердељу, неки у Маџарској. Рашчуо се са свога јунаштва. Срби су знали да је он маџарски командант и прозвали су га Филип Маџарин.

Срдачни односи између Стефана и Сигисмунда настали су крајем 1403. или почетком 1404.[283] У знак присног пријатељства, краљ Сигисмунд дао[284] је Стефану Београд, Мачвански банат с градом Соколом и тргом Ваљевом. Овим је Сигисмунд хтео себи да створи „сигурно залеђе у Мачви и Србији", како би лакше могао да се носи са својом опозицијом у земљи.[285] Нешто доцније (1411), Сигисмунд је поклонио Стефану и нека места у Маџарској, као и рудник сребра и злата у жупанији Сатмар.[286] Стефану су припадали цела Сатмарска жупанија, Дебрецин и део Торонталске жупаније. За те Сигисмундове поклоне Стефану знао је и Константин Филозоф: Сигисмунд је дао Стефану „тврде градове и села и остало".[287] Као и царине у Србији, Стефан је и царине у Маџарској давао у закуп. Вукша Мишетић са своја два брата, Влахушем и Савком, и два сестрића, Влахушем и Андрушком, држао је Стефанове царине „и на угарскех странах и на србскех".[288]

До које је мере Стефанов савез („завет") са Сигисмундом био срдачан и претворио се у лично пријатељство, најлепше се види из одговора Дубровчана Јели Баошићки, Стефановој рођеној сестри. Јела се нешто распитивала о Сигисмунду. Дубровчани су јој (2. маја 1405) отписали да је он боље него икад и да сад спрема велику војску. А куда Сигисмунд с овом силом смера, Дубровчани упућују Јелу да се распита код деспота Стефана, који је „у великој љубве и јединству" са Сигисмундом.[289] Биће да је реч о војсци коју је Сигисмунд спремао на Босну, коју је он сам Уном повео, у септембру 1405, на Босну. Овај поход на Босну, међутим, испао је више свадбено славље, него рат. У јесен (15. новембра) 1405. Сигисмунд се у Крапини венчао с Варваром, ћерком Хермана грофа Цељског.[290]

---

280 Gustav Wenzel, Okmányatar Ozorai Pipo történetéhez. Törtenmel tár, 1884, 22.

281 О њему: Ст. Станојевић, *Pipo Spano*, 1902.

282 Gustav Beckmann, *Der Kamf Kaiser Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen*, Gotha, 1902.

283 J. Радонић, *Сйоразум у Тайи*. Глас CLCCCVII, 145—8; Мих. J. Динић, *Писмо уіарскоі краља Жиімунда буріундском војводи Филийу*. Зборник Матице српске, серија друштвених наука 13/14 (1956), 94. Ово писмо објавио је J. Meyer, *Annales rerum Frandricarum* (1561), 220. Упор.: F. Šišić, *Nekoliko isprava iz pocetka XV st*. Starine 39 (1938), 240—1 и Динић, према тексту који је сачувао фламански историчар Жан Брандон, а објавио K. de Lettenhove. *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne* (1970), 93—95.

284 Радонић, Нав. дело 148, тумачи да је Сигисмунд *осшавио* а не *дао* Београд Стефану.

285 Радонић, Нав. дело 148.

286 Thallоczy-Aldasy, *Codex diplomaticus*, 52—53. О својим правима на Сатмар и Немет писао је Стефан из Крушевца 18. фебруара 1417, Ердељском епископу — Исто 59.

287 Гласник XLII 311.

288 ПП I 232—3.

289 Исто 385.

290 Ћоровић, *Хисшорија Босне*, 393.

* * *

Бајазитов пораз и борбе међу Бајазитовим синовима нису били од велике помоћи Стефану. Стефанова несрећа извирала је из његове најближе породице. Иако потучен код Трипоља, Ђурађ Бранковић имао је још снаге да настави борбу против ујака. У току борбе, деспот Стефан поплено је Ситницу (1403/4) коју су држали Бранковићи, а онда је заузео Пећ, исто тако у власти Бранковића. Дубровчани су 2. децембра 1405. склопили у Борчу уговор с деспотом Стефаном, а посебно 29. децембра с Маром Бранковићком и њена три сина. Дубровачки посланици Марин Растић и Матко Градић тражили су од Стефана за Дубровчане исте онакве повластице какве су Дубровчанима давали: цар Душан, кнез Лазар и кнегиња Милица. И Стефан, „милостију Божиејү господин всои земљи српској и Поморију и подунавским странам деспот“, потврдио је старе повластице. Између осталога, уређено је да у спору између Срба и Дубровчана половина судија буде Срба, а половина Дубровчана. Поротници Дубровчанима имали су да буду њихови земљаци из дотичног или најближег места. Исти поступак био је предвиђен и у спору Дубровчана са Сасима. Ако би се десило да се у неког Дубровчанина нађе коњ отет или украден од Србина или Сасина, Дубровчанин би под заклетвом имао да изјави да је коња купио. Ако би власник желео коња натраг, имао би да исплати Дубровчанину цену коју је он сам дао. За долазак дубровачких трговаца на тргове по Србији, оснажено је оно што је важило у време цара Душана, кнеза Лазара и кнегиње Милице. Ако Дубровчанин нешто дâ Србину на веру, па Србин то порекне, а Дубровчанин се закуне — Србин је имао да накнади. Ако се буде десило да Дубровчанина у држави деспота Стефана покраду, или му што отму, штету је имала да накнади околина у којој се отимачина или крађа десила. Ако околина не би платила, примао је сам деспот да накнади штету. Одређено је да се не уводи нови намет по трговима. У случају бродолома у приморју које је било у Стефановој власти, имао је да важи исти закон какав се примењивао у време цара Душана, кнеза Лазара и кнегиње Милице. Сваки из Стефанове земље може ради трговине да иде у Дубровник слободно и у томе не може да га спречи чак ни сам деспот. Тргови у оном делу приморја које је у Стефановој власти и солане („сланице“) неће се отварати на другим местима, него ће остати онде где су били у време цара Душана и кнеза Лазара. Дубровчани ће се међусобно судити пред својим конзулом и својим судијама и та ће пресуда бити пуноважна. Ако оптужени не би изишао на суд, конзул и судије могли су оптуженог да вежу и држе у затвору док не буде исплатио дуг. У случају смрти неког Дубровчанина, његово завештање припашће ономе коме је он на самрти одредио. Ако наследник не би био одређен, имање би припало дубровачкој општини. У то питање неће се мешати никакве српске власти. Ако је који Дубровчанин неком нешто дужан, или због нечега крив, има он лично као кривац да се тражи „да плати и пати“, а да се не окривљује неки други Дубровчанин. Предвиђено је и да може да дође до размирица између Стефана и Дубровчана. Стефан се обавезао да то објави на шест месеци раније, како би се дала могућност свим Дубровчанима да са својим имањем изиђу из Србије, а онда да почне рат. Сведоци овог уговора били су: логотет Богдан, велики челник Хребељан и војвода Милтош.[291]

Исти ови дубровачки посланици отишли су онда Бранковићима и с њима у Вучитрну такође склопили уговор.[292] Уговор је истоветан с оним који је склопљен са Стефаном. Али пада у очи место где се говори о приморским трговима и соланама. Бранковићи су се обавезали да тргови и солане буду где су били и за време прве господе и цара Душана, „ако ни Бог поможе, тере буде тудези наше владаније“.[293] Јасно је да су Бранковићи још мислили на борбу с Лазаревићима и да су се надали да могу да дођу до проширене области.

[291] ЗСп 218—21.
[292] Исто 221—5.
[293] ЗСп 224 бр. XV.

Сведоци на уговору били су: Михаило Кузмић, два челника — Стефан и Милан и војвода Лукач.

Док је Стефан имао да се бори са сестрићем Ђурђем, у Зети ће почети борба против Млечана. Ђура Баошић умро је априла 1403. Наследио га је син Баоша (1403—1421). Син није хтео да призна очев споразум о уступању градова Млечанима. Иза Баоше стајала је његова мајка Јела, ретко енергична жена. Борбу која ће потрајати неколико година, Јела је с несравњено јачим Млецима водила огромном упорношћу.[294] Ова жена која из зетских брда, слабе снаге, устаје у одбрану земље и сина, изазива дивљење. У току подуже борбе, Млечани су тражили и Стефаново посредовање. Када су се појављивали изгледи да се Јела измири с Венецијом, Република св. Марка захтевала је да уговор с Јелом потврде: деспот Стефан, Мара Бранковићка и Баошин таст, кнез Никета Топија, господар Кроје.

Један део хиландарског имања заузели су Турци. У околини Дечана кнегиња Милица, тада већ монахиња Јевгенија, видела је 1397. страшну слику („умилен позор"). Оно око чега се ктитор Дечана трудио, било је „от злочастивих језик исмаилтских пожежено и опровржено и от прежде нас државших (а то је Вук Бранковић) растлено и опровржено и метоси отети и близ запустенија". Христољубива госпођа Јевгенија вратила је Дечанима, приликом своје посете храму, села: Чабић, Дољанце и Брестовац, и још приложила: Батушу, Рибницу, Доброш, Чрнегоино, Плањане, Поток, Ческово, Днепоље.[295]

Сем од Турака који су хиландарцима „метохије поузимали", страдала су нека хиландарска имања и „от междусобније рати". Стога је Мара Бранковићка са своја три сина даровала Хиландару село Ораховац с виноградима, њивама, ливадама, воћњацима, вртовима и воденицама.[296] Доиста,

[294] Миодраг Ал. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*. Мелбурн (1957) 74 и д.

[295] ЗСп 655. Засеоци које је Јевгенија вратила: F. Miklosich, *Monumenta serbica* 265.

[296] ЗСп 463.

турска освајања и борбе између Стефана и Ђурђа највише су погодили хиландарска добра. Видећи да им се имања смањују, хиландарска братија мољакала је и Лазаревиће и Бранковиће за нове прилоге. Хиландарски старац Јован и поп Теодор дошли су (1405) деспоту Стефану и поменули му „скрб зелнују монастирскују", која је настала „отсеченија ради новобрдскаго дохотка", који је приложио кнез Лазар. Да манастир не би био лишен тог „новобрдскаго обилија", Стефан је одредио Хиландару по сто литара сребра годишње.[297] Хиландару је било намењено и село Јабучје у Левчу. У време кнеза Лазара ово село држао је у пронију Младен Псисин. Удовица деспота Угљеше, монахиња Јефимија, као великосхимница Јевпраксија, зажелела је да за своју душу приложи нешто Хиландару. Стефан, брат му Вук и мајка Јевгенија радосно су испунили ово Јевпраксијино „благое желание" и даровали су јој село Јабучје, које је имало да се сматра као да је њена очевина или да га је купила. Јевпраксија је село приложила Хиландару.[298]

*

* *

Једна невоља била је с Ђурђем Бранковићем. Друга је настала од брата Вука. После завршене битке на Трипољу, и Стефан и Вук отишли су у Ново Брдо. Једном у разговорима дошла је реч и о тој бици на Трипољу. Стефан је много жалио људе под Вуковом командом који су изгинули. Стефан је хтео Вука да поучи ратној вештини. Али, у току поучавања, Стефан је казао Вуку „неке преке речи". Вук је ово примио к срцу. После овог разговора, „мало почекавши и нашавши згодно време", одбегао је султану Сулејману у лето 1403.[299]

[297] ЗСп 462—3.

[298] Александар В. Соловјев, *Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века* (1926), 190—1.

[299] Гласник XLII 281. Тешко је ближе утврдити време сукоба међу браћом. Ковачевић је узимао (Отаџбина II/4, 570) да је то било у другој половини 1403. Дубровчани су 2. августа 1403. обавестили краља Сигисмунда како је Вук уз свога сестрића Лазара — Gelcich, *Diplomatarium*

Остварило се оно што је пре неколико година мајка помишљала. Тада је она предвиђала како да се поступи „ако ли буде вражиа завист межди господином кнезом Стефаном и межди господином му братом Влком и посеје обичну своју злобу межди ними діавол“.[300]

Преплашена стара мајка узела је да посредује. Доста је јада! Не треба товарити један више! Није водила рачуна да је закорачила већ у осму десетину свог живота, нити да јој предстоји напоран пут. Из ње је проговорила и мајка и државник који добро зна шта значи завада међу браћом и какве се последице имају очекивати. Мајка је похитала за сином. У тој трци, Милица је запала међу Турке. Одлучила је да оде Сулејману у Сер. Знала је да је и Вук мислио, као и Ђурађ, да ће у Сулејману наћи човека који ће да му помогне против Стефана. Од Ангоре Сулејман и Стефан нису се видели. На Ангорском бојишту, на истом крилу, обојица су се борила за турску победу. Нема трага да су се у нечем разишли. Само кратко време после тога, Сулејман је пружио помоћ Ђурђу и послао га у Србију да стигне пре ујака и заузме власт! Нема сумње да се Сулејман одлучио на овакав корак под утицајем Ђурђевих излагања. Ђурађ је говорио вероватно Сулејману како у Стефана не би требало да има вере и да у овим мутним данима Сулејман може једино на Ђурђа да се ослони.

Давањем помоћи Ђурђу, Сулејман је из најисправнијих односа према Стефану ушао у непријатељство. Ма колико

Ragusanum бр. 92. Ни време измирења браће не може се тачније утврдити. По Ковачевићу, до измирења је дошло „пре прве половине 1404“. Писмом од 4. јануара 1406. Дубровчани су одговорили на једно Стефаново писмо. У свом писму Стефан је помињао како му је закупац царине у Плани Живулин Станишић остао дужан двадесет и четири литре сребра. Дубровачка Влада позвала је Живулинове извршиоце, који су показали „повељу слободну“ с печатом. Ову разрешницу издали су Живулину „покојна госпођа кнегиња и господство ти и господин Влк“. Разрешницу о Живулиновим измиреним обавезама донео је у Дубровник 10. октобра 1404. Стефанов човек Ивчин — ПП I 204—5. Кад разрешницу уз мајку издају оба брата, значи да је однос међу браћом сређен и да су се браћа измирила пре октобра 1404. У повељи издатој између 1. септембра 1404. и 31. августа 1405. њиховој рођаци Јевпраксији, Стефан ословљава Вука „превазљубљени брат“ — Соловјев, Нав. дело, 190.

[300] ЗСп 522 бр. V.

СВЕЧАНИ ПОТПИС ДЕСПОТА СТЕФАНА
НА ПОВЕЉИ ИЗДАТОЈ У БОРЧИ 1405.
На печату је Деспотов грб — грб Хребељановића
а доцније и Бранковића

СРЕБРЕЊАК ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА,
аверс и реверс (Музеј града Београда)

ПИСМО СА ПОТПИСОМ ДЕСПОТА СТЕФАНА

Писмо је упућено из Павловца (данас Кораћица) кнезу и општини дубровачкој, датирано 21. новембра 1425. године

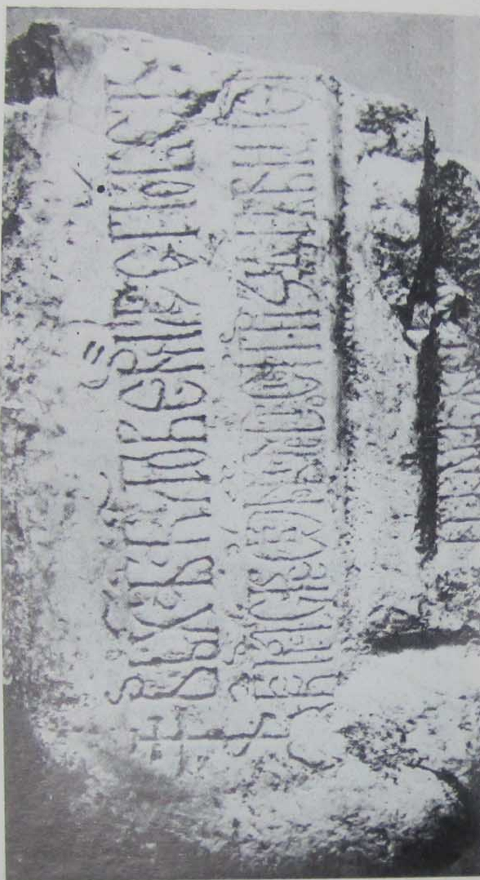

КТИТОРСКИ НАТПИС СА БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ У БЕОГРАДУ

наоко изгледало да је у питању породични обрачун, било је јасно да је иза Ђурђа стајао Сулејман. У крајњој линији, борба на Триполъу, вођена између ујака и сестрића, била је борба између Стефана и Сулејмана. Неколико месеци после те борбе није био склопљен мир.

Као оно пре пет година, ево кнегиње Милице опет пред султаном — онда пред оцем, сада пред сином. Али у оба случаја да расправља о својим синовима. Овога пута имала је да уверава султана да земљом влада законити владалац Стефан, а не побуњеници, Стефанов брат Вук или сестрић Ђурађ. И овога пута кнегиња Милица постигла је успех: смирила је напраситог Вука, измирила синове и измирила Стефана са Сулејманом.[301]

Константин, син бугарског цара Страцимира, и Фружин, син цара Шишмана[302] подигли су у Бугарској устанак. Сулеј-

---

[301] Гласник XLII 282. И ово је једно од оних места код Константина Филозофа о које запињемо. Питање је: да ли је Константин хтео да каже да је Милица измирила Стефана и Вука или Стефана и Сулејмана. Стефанова и Вукова мајка пошла је Сулејману „и измиривши га са благочастивим сином својим (мисли се: Стефаном), врати се".

Да је Милица измирила Стефана са Сулејманом схватили су: Стојан Новаковић (СТ 322), Станоје Станојевић (Arhiv für slav. Phil. XVIII, 432) и Максимилијан Браун (*Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen*. Slavo-orientalia I, 1956, 26.

Љубомир Ковачевић протумачио је (Отаџбина II/4, 442) да је мајка измирила Стефана и Вука. Тако су схватили и Ђорђе Радојичић (*Творци и дела старе српске књижевности*, 199) и Михаило Динић (Зборник Матице српске, серија друштвених наука 13—14, 1956, 94). Неколико година доцније Динић је одустао од оваквог тумачења и узео да је Милица измирила Стефана и Сулејмана (*Enciklopedia Jugoslavije* VI, 1965, 111).

Ковачевић је тумачио (Отаџбина II/4, 570) да је размимоилажење између Стефана и Вука настало због тога што је Вук „био главни противник српско-угарске дружбе и ово је био главни узрок завади међу браћом".

Ковачевићу се чинило да се Вук уопште није враћао од Турака (Годишњица III, 312). Изгубио је из вида да се 2. децембра 1405. уз Стефана помиње и Вук: Miklosich, *Monumenta serbica* 269; М. Пуцић, *Споменици србски I* (1858), 74. Репродукција печата са Стефаном и Вуком са повеље од 2. децембра: Алекса Ивић, *Стари српски печати и грбови*. Нови Сад (1910), табла VI бр. 35.

Да се Стефан измирио с Вуком пре 10. октобра 1404. в. н. 299.

[302] Конст. Иречекъ, *Българский царь Срацимиръ Видинский*. Периодическо списание на Българското книжовно дружество въ Срѣдецъ I (1882), 53.

ман је лично отишао да угуши устанак.[303] Дошао је с војском на реку Темску код Пирота и брзо је угушио слабо припремљену и недовољном снагом вођену буну у Бугарској. Угушивши побуну, Сулејман се враћао за Овче Поље. Како је са Стефаном већ био склопио мир (вероватно 1403), затражио је дозволу за прелаз преко српског земљишта. Идући ка Овчем Пољу, Сулејман је прошао кроз Топлицу. Турску војску напао је герилац племић Новак Караљук.[304] Док између Стефана и Сулејмана није био склопљен мир, Новак је задавао много мука Турцима. После мира, Сулејман је тражио да му Стефан изда Новака. Стефан је Сулејману одговорио како је Новак хајдук који „у горама станује“, па не може да га нађе. Ствари које је Новак опљачкао Турцима у Топлици, Стефан је вратио.[305]

* * *

У периоду смирења, Стефан је приступио уређењу земље. Најпре уредио је двор. По Константину Филозофу, који скоро ужива да буде нејасан, чиновничку хијерархију сачињавали су: управници („над вештми начелники“), телесна стража, „најунатрашњији чин“, други чин и трећи, „спољашњи“.[306] У двору није смело да буде вике, лупњаве и смеха. Стару „неспретну“ одећу дворјана, Стефан је заменио новом „светлом“. Одећу дворјанима купио је деспот из својих сред-

[303] Гласник XLII 292. У време бугарске побуне, у Србији „још не беше земља раздељена“. У писму краља Сигисмунда бургундском војводи Филипу од 15. априла 1404. каже се како му се Стефан потчинио и ратује против Турака. Сигисмунд додаје како су му се потчинили и влашки војвода Мирча и Константин imperator Bulgariae magnificus. Сва је вероватноћа да је устанак у Бугарској избио почетком 1404: Динић, *Писмо угарског краља Жигмунда* стр. 95.

[304] M. Braun, нав. дело 30 н. 3, помишља да би Караљук могао да буде надимак.

[305] Гласник XLII 292.

[306] Можда је Константин мислио на племиће који су стајали десно и лево од владара — Никола Радојчић, *Унутрашњи и спољашњи чинови.* Прилози 20 (1954), 70—71. И у старој бугарској прошлости помињу се „унутрашњи“ и „спољни“ бољари — И. Дуйчев, *Les boliars dits intérieurs et extérieurs de la Bulgarie Médiévale.* Acta Orientalia III/3 (1954), 167—78.

става. За жене Стефан не само што се није интересовао, него их је одгурнуо од себе. Није, ни као давнашњи његов имењак на престолу Првовенчани, уживао у музици, још мање да је сам свирао и увесељавао госте. Музичких инструмената било је једино у војним јединицама, и то само „колико треба музике за рат“.[307]

Београд, који је Стефан узео за сталну престоницу,[308] био је много разрушен. Стефан је утврдио, уредио и проширио град. Београд је Стефан ставио под заштиту Богородице, којој је у неким повељама приносио захвалност што га је узела под своје окриље и чувала и спасавала у бројним недаћама. Константин помиње да је Стефан Београду издао повељу.[309] У овој повељи Стефан је дао одушке болу који га је од Косова мучио и сматрао је да је Тимурова победа над Бајазитом донела спасења и њему лично и земљи. На источној страни града била је црква св. Богородице, катедрална црква Београдског митрополита, егзарха свих српских земаља. Средином фебруара 1968. откривен је надвратни мермерни камен с натписом. Из сачуваног дела натписа види се да је деспот Стефан обновио храм Београдске митрополије „и призида певнице“.[310] Онај део натписа у коме би био датум обнављања још није нађен. У то време појци су у овој цркви херувику и трисвето појали на грчком, али су грчке речи биле исписане ћирилицом.[311] У Београду је била и школа, у којој

[307] Гласник XLII 283—4. Два tubatores господина деспота Склавоније добила су априла 1408. у Дубровнику на поклон чохе у вредности шездесет перпера. Два дубровачка трубача, Теодор и Јован, Грци с Крита, добили су 1426. од дубровачке Владе одсуство да на четири месеца оду на двор деспоту Стефану — Јиречек, *Историја Срба II*, 295—6.

[308] Фебруара 1417. помиње се двор, curia domini despoti у Крушевцу — NE 167—8.

[309] Константин је посветио Београду целу 51. главу Стефановог житија. Велика монографија о Београду: Јованка Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку* (1967).

[310] Бранко Вујовић, *Натпис деспота Стефана Лазаревића.* Зборник за ликовне уметности IV, издање Матице српске, Нови Сад (1968), 175—87.

[311] На једном листу минеја за април у рукопису Грачанице грчке речи херувике написане су ћирилицом: И та и херувимъ мистикω итд.: Владимир Мошин, *Рукописи манастира Грачанице.* Старине Косова и Метохије. Приштина (1961), 34. У манастиру св. Катарине на Синају у

је био учитељ Константин Филозоф. Изгледа да је Београдски митрополит био Исидор, који се помиње 1415, 1416. и 1417.[312]

Још док је изграђивао и уређивао Београд, Стефан је одлучио да подигне цркву, која би била његова гробница. Обилазио је земљу, као што су то и пре њега радили владари, бирајући место за манастир.[313] Прошао је „горе и поља и пустиње, тражећи где би могао да подигне жељену обитељ". Његов се поглед зауставио на заравни крај Ресаве у клисури између Маћехе и Пасторка. Ту је, с јесени 1406,[314] ударио темеље храма посвећеног св. Тројици. По оближњој реци, ова манастирска црква добила је име Ресава. Доцније се за ову цркву често јавља име Манасија. Као ни повеља за Београд, ни Ресавска повеља није сачувана. Стефан је даровао, разуме се, села, ливаде, винограде, пчеланике и друго, као што то знамо да се и другим манастирима даривало. Цркви је приложио бисером и златом украшене иконе, одежде, сасуди, богослужбене књиге.[315] Услед несрећних прилика које су убрзо настале, зидање Ресаве подуже је потрајало. Цркву је осветио патријарх Кирил тек 1418.[316]

Ресава је врло велика црква. Од свих средњевековних цркава само су Дечани по квадратури већи од Стефановог

псалтиру српске рецензије 13. в. налази се херувика на грчком, писана ћирилицом. Текст је из доцнијег времена него псалтир. Речи су писане с грешкама — Moshé Altbauer, *Greek-slavic miscellaneous from Sinai*. Cyrillomethodianum II (1972/3), 176—7.

Ово писање ћирилицом имало је да послужи српским калуђерима да би учествовали у грчкој литургији, или Србима хаџијама. Вероватно да је Константин видео у Јерусалиму такав текст. Везе Срба и Синајаца особито у 14. в. биле су снажне — Влад. Розанов, *Синайцы въ Сербіи въ XIV вѣкѣ*. Byzantinoslavica 1 (1929), 16—20.

312 Јиречек, *Историја II*, 395, 431; NE 152.

313 М. Пурковић, *Избор места за манастир*. Гласник Скопског научног друштва 15/16 (1936), 368—9.

314 Гласник XLII 290; РЛ бр. 594, 625.

315 Гласник XLII 289.

316 На истом месту; РЛ бр. 625. Једном је забележено да 1418. (6926) „саздана би Ресава": Р. Новаковић, *Никољски летопис*. Зборник Филозофског факултета Београдског универзитета 3 (1955), 167. О Ресави: Ст. Станојевић, Ђ. Бошковић, Л. Мирковић, *Манастир Манасија* 1928; Војислав Ј. Ђурић, *Ресава*, 1963; С. Томић — Р. Николић, *Манасија*, 1964.

маузолеја. Основа ресавске цркве рађена је према обрасцу Раванице. За мајсторе који су имали да раде на Ресави Стефан се врло много интересовао и слао „и на острва и свуда".[317] Ако је под „острвима" Стефанов животописац Константин мислио на острва у Јегејском мору, потврде можемо да нађемо у живопису цркве. Од девет данас очуваних светих епископа, сликаних у медаљонима у олтару, седам епископа су из Мале Азије.[318] То би говорило да су ови светитељи били сликарима ближи, да су их имали у својим приручним упутствима (херминејама). Ако ресавски сликари нису били Грци, радили су по солунском обрасцу. Уочена је упадљива сличност између сликарства у Ресави и сликарства у цркви Неа Мони и св. Димитрија у Солуну. Добија се утисак „да је у питању рад једне исте уметничке радионице, чији је матични град био Солун", скоро да се у Ресави види „рука солунског мајстора".[319] Али, поред свега, ресавско сликарство узима се као израз тзв. Моравског стила и сматра се српским сликарством. Ресавско сликарство остало је „последњи покушај враћања ка свечаној монументалности".[320] Ресавски живопис био је „грандиозни финале једне елитне уметности која одлази у смрт". Опасана високим и јаким зидом, са једанаест кула, Ресава је истовремено била и тврђава. Та тврђава имала је да сачува последње одблеске велике уметности на издисају. Имала је да обезбеди несметани рад преписивачима, који су се трудили да што више текстова преведу с грчких рукописа и даду последњи полет књижевности знатно смањене земље.

У јесен 1408. Стефан је био болестан. Тражио је од Дубровчана да му пошаљу лекара. Пре неколико година Дуб-

---

317 Гласник XLII 288—9.

318 Светозар Радојчић, *Старо српско сликарство* (1966), 198—9.

319 Војислав Ј. Ђурић, *Солунско порекло ресавског живописа*. Зборник радова Византолошког института 6 (1960), 116—7. Нема потврде да су ликове деспота Стефана радили мајстори „који су се обично рекрутовали из монашких редова" — Влад. Р. Петковић, *Ликови деспота Стевана Лазаревића*. Богословље II (1927), 179.

320 Радојчић, Нав. дело 199—201. Да нису морали да буду сликари Грци: Милан Кашанин, *Ресава деспота Стефана*. Зограф III (1969), 3—10.

ровчани су се извињавали Стефану што не могу да му пошаљу лекара, јер су лекари стари да би се кренули на далеки пут. Сада су му послали лекара и написали неколико врло ласкавих речи. Не само што би послали лекара, писали су они 3. новембра 1408, „но од нашега живота што би се могло укрнили бисмо". Веће умољених и Велико веће уступили су деспоту Стефану лекара на три месеца. Дубровачки општински лекар Даниел, Италијан из Вероне, обавезао се (14. октобра) да оде деспоту Стефану да га оперише. Лекар је имао да добија месечно по осамдесет дуката и једанаест фунти сребра, а деспот би платио лекове.[321] Како је деспот тих дана слао своје посланике у Млетке, Дубровчани су понудили да својим бригантином превезу посланике.[322] Само неколико дана после оних срдачних речи Дубровчана Стефану, обавестили су (24. новембра 1408) Матију Градића како су сазнали од новобрдских трговаца да протовестијар Јован и неки српски племићи наговарају деспота да опорекне привилегије које је дао Дубровчанима, па је Влада упућивала Градића да то спречи.[323]

*
* *

Стефан је оздравио и већ првих дана децембра 1408. био је у Будиму.[324] Краљ Сигисмунд и његова жена Варвара основали су 12. децембра 1408. витешки ред *Змаја*. Било је двадесет и четири члана првог реда. Међу члановима били су: Херман гроф Цељски, Сигисмундов таст, Фридрих II Цељски, Сигисмундов шурак, палатин Никола II Гара, Сигисмундов пашеног по свастици Ани, Јован Моровић, Пипо Спано. Међу свима, деспот Стефан био је на првом месту.[325] Овај орден представљао је окренутог змаја, прикаченог на

321 NE 119 н. 1.
322 Исто: ПП I 207—8.
323 NE 97 н. 6.
324 Johann von Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches II* (1813), 254.
325 Acta literaria nationalis hungarici I (1818), 167—8; Por Antal es Schönherr Gyula, *Az Anjou hás és örökosei* (1895), 480; Emilij Laszowski, *Zmajska družba kralja Sigismunda*. Zagreb, 1907.

огрлицу од двоструког ланца. Змај је имао исплажен језик, а дугачки реп обавијао му се око врата. На леђима змаја био је штит с положеним златним крстом на коме је био натпис: O quam misericors est Deus justus et paciens.[326]

Сећање на овај орден Змаја није остало везано за име првог носиоца. У сећању под називом „Змај огњени" остао је Вук, незаконити син Гргура, најстарији сина Ђурђа Бранковића.[327] И влашки војвода Влад V, који је ово одликовање добио 1431, остао је запамћен под надимком *Дракул*.[328]

Тешко да је Стефан ово одликовање икад носио у својој земљи. Константин Филозоф ни једном речју не помиње ово мађарско одликовање.

Униформа чланова реда Змаја била је црвена одећа. На свиленом огртачу зелене боје био је златан ланац о који је висио змај. Змај је био украшен разнобојним каменчићима. Тумачило се[329] да су ови каменчићи имали да заведу и преваре ђаволе и јеретике.

По статуту Реда, чланови су имали да помажу удовице и сирочад. Можда се одјек тих обавеза види у оним изобилним милостињама које је Стефан чинио невољнима.[330] Петком чланови Реда облачили су црно одело. Ако неко не би могао да дође на погреб умрлом члану, имао је да поручи да се за покој душе умрлог члана служи миса. Пропусти ли коју мису, имао је да плати четири динара. Ако би неки члан пропустио да се петком обуче у црно, имао је да плати да се одслуже четири мисе у славу пет Христових рана.

326 У Acta literaria 167 на слици витезова овог реда реп не иде змају око врата. Друкчији је змај, и реп му не иде око врата, на слици на страни 384 бр. II. Слика витеза овог реда из париске збирке, на којој се види окренут змај, а реп не иде око врата: Filippus Bonannius, *Catalogo degli ordini equestri e militari*, Roma (1724).
327 Драг. Костић, *Откуд Змај огњеном Вуку тај надимак*? Прилози за проучавање народне поезије VI (1939), 95—98.
328 Grigore Nandris, *The historical Dracula*. Comparative literature studies III/4 (1966), 367—96.
329 André Favyn, *Le théâtre d'honneur et de chevalerie II*. Paris (1620), 1275 — *The theater of honour and knighthood II*. London (1623), 191.
330 Гласник XLII 309—10.

* * *

Мир са Сулејманом и савез са Сигисмундом давали су утисак да ће земљом завладати срећено стање. Показало се, међутим, да ону несугласицу која је 1403. помутила срдачне односе међу браћом, мајка није трајно отклонила. После мајчине смрти, у Вука су се опет појавили стари прохтеви. Оно чега се пре више година мајка прибојавала, да не букне „вражија завист между господином кнезом Стефаном и между господином му братом Влком. . . и разделе се"[331] — опет је постало стварност. Мајка је била проникла у ћудљиво Вуково срце. Онај плаховити Вуков одлазак Турцима свршио се без тежих последица. Сад се Вук јавио са жељом да с братом дели земљу. Стефан то није прихватио. Вук је опет отишао Сулејману. Сулејман је знао да су Стефанови односи према њему коректни. Али према Сигисмунду ти су односи срдачни. Сулејман је у јеку борбе с братом. Стефанов савез са Сигисмундом и мир у Србији изазивали су бриге код Сулејмана. Сукоб између Стефана и Вука добро му је дошао. Сулејман је примио Вука и дао му је прилично јаку војску, којом је командовао Евренуз.

Вуков напад на Стефана почео је средином фебруара 1409.[332] Напад је био брз, неочекиван, силовит и оставио је пустош за собом. Дубровчани су забринуто тражили из Трепче обавештења од Франка Васиљевића, Андрије Соркочевића и Доминика Бобаљевића.[333] Турци с Вуком „прођоше сву српску земљу, као дивље звери, пленећи, секући, уништавајући" и разорили су неке градове.[334] Под 1. јуном 1409. српски летописи забележили су кратко, али с призвуком бола

---

[331] ЗСп 522 бр. V.

[332] Дубровчани су 28. фебруара 1409. обавестили краља Сигисмунда како је Вук с великим бројем Турака ушао у српске земље и да тражи од брата половину државе — Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum* бр. 122. Дубровачки посланици који су носили оба обавештења били су заустављени у Босни. Дубровчани су обавештење о Вуковом нападу поновили 18. марта — Исто бр. 123.

[333] NE 122.

[334] Гласник XLII 291.

и прекора: Плени Влк с Турци Србље (српску земљу); Плени Мусија с Волком Лазаревићем.[335] Други летописац записао је ово као *Влков плен*.

Дубровачка Влада препоручивала је својим земљацима у Србији да не забораве да су Дубровчани и забранила им је да уђу у борбу против Стефана. У Дубровнику је изгледало сасвим могуће да се завађена браћа обрате Венецији. Управо кад је борба између Стефана и Вука текла свом жестином, Јела Баошића одлучила је да коначно рашчисти своје односе с Млецима и да лично оде дужду. Замолила је Дубровчане да је превезу својим бродом. Влада у Дубровнику не само што је дала Јели брод, него јој је понудила да је брод у Венецији чека петнаест дана. У свом одговору, Дубровчани су обавестили (8. маја 1409) Јелу да не дозвољавају да тим бродом отпутује у Венецију посланик неког њеног брата.[336]

На глас да је Вук с Турцима напао Стефана, Сигисмунд је желео да заузме неке градове пре него што би у њих ушли Турци. Почетком маја 1409. мађарска војска, коју су водили Сигисмунд и његов командант Пипо Спано, дошла је у помоћ Стефану.[337] Сигисмунд је рачунао на ширу акцију. Предлагао је Млечанима да уђу у борбу, да својим бродовима на Галипољу зауставе прелаз Турака из Мале Азије. Млечанима се чинило да за то сад није погодан тренутак. Не само што су одбили Сигисмундов предлог, него су одмах обавестили Сулејмана о том предлогу.[338]

Сигисмундова помоћ није донела Стефану великог успеха.[339] Више је помогла, у марту, мађарска посада из Новог

---

[335] РЛ бр. 615. Погрешно (Исто бр. 599?) да је напад био 1411. У овом нападу није учествовао Муса.

[336] NE 122.

[337] Саопштење Кристофа фон Гереслорфа од 5. маја 1409. „да је наш господин краљ у Србији код деспота": Antonius Prochaska, *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lituaniae*. Monumenta mediiaevi historica res gestes Poloniae illustrantia VI (1882), 172. Крајем априла Сигисмунд је још био у Будиму: Malyusz, Нав. дело II/2, 234.

[338] Јован Радонић, *Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века*. Нови Сад (1905), 19—20.

[339] Ст. Станојевић, *Pipo Spano* (Прештампано из Просветног гласника), 1901, 9.

Брда, која је упала у Приштину и по њој палила и пљачкала. Турке су одбили. Али су се Дубровчани из Приштине жалили да им је та победа загорчала живот.[340] Видећи да земљом бесни рат, многи Дубровчани спасавали су најдрагоценије и, излажући се новим опасностима, хватали се путева који би их кроз Зету одвели у њихов град.[341]

Стефан је избегавао да пролива братску крв. Надао се да ће се брат одметник уразумити. Вук је све жешће нападао. Поклонима и претњама позивао је властелу која је остала уз Стефана да пређе њему.[342] Изгледа да је међу властелом настало осипање и разочарани Стефан гледао је како га у овом тешком тренутку остављају и они у које је веровао. Сломљен, у очајању, Стефан је пред Христовом иконом тражио утехе и охрабрења. Писао је писма неким племићима, преклињао их да му остану верни, да држе с њим, „да се сјединимо". Тад је настао онај његов књижевни састав *Слово љубве (Реч о љубави)* око кога је било нагађања којим је поводом писан и коме је упућен. Тај вапај за слогом и љубављу Стефан је писао у Београду оних чемерних дана кад је његов брат Вук, ширећи страх и пустош, био заузео половину земље.[343]

Турци су с Вуком дошли већ на домак Београда. Видећи да се „догађа зло које не пролази", Стефан је поделио земљу с братом. Како је земља била подељена — остаје да се нагађа. Помишља се да је Вук добио крај јужно од Мораве, „што би обухватало област Ниша, Крушевца, Чачка, према турским и Бранковићевим границама, а Стефану да је остало оно што је још било земље према угарским границама".[344] Вук је (јуна 1409) признао врховну власт султана Сулејмана.

С пролећа 1410. Сигисмунд је повео офанзиву према Босни. Уз помоћ херцега Хрвоја Вукчића, операције је водио

---

[340] ПП I 156; Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum* бр. 123.
[341] NE 125—6.
[342] Гласник XLII 291.
[343] Ђорђе Сп. Радојичић, *Творци и дела старе српске књижевности*, 211—4.
[344] Новаковић, СТ 370.

Павле Бешењи. Краљ Остоја запао је у шкрипац. Крајем августа дошао је и Сигисмунд на фронт. За ово Сигисмундово ратовање по Босни дао је помоћ и деспот Стефан. Мађари су освојили: Врандук, Подвисоки, Бобовац, Сребрник, Кучлат, Бродар, Сусјед и Сребрницу.[345]

Вук Лазаревић је добро знао да је Сулејманов вазал. Сад кад је постигао за чим је жудео, добио половину земље, хтео је да се ослободи зависности. Преко посланика затражио је да га Млечани изаберу за свог грађанина и да му пруже своју заштиту. Из Млетака су му одговорили да ће га сматрати за свог доброг сина и најдражег пријатеља. Издаће упутства својим властима да га примају и уважавају као правог млетачког грађанина. Обавестиће своје органе да Вука, ако буде на млетачком земљишту, приме с чашћу. Као Вуков посланик, у Млетке је отишао Дубровчанин Марин де Стефано. Млечани су (10.? августа 1410) Вука „кнеза Србије" (Comes Sclavonie) примили за млетачког племића.[346] У Млецима нису знали да су свога дана одали, у ствари, посмртну пошту. Вук је већ месец дана био мртав.

*
* *

Сулејман је имао да води подужу борбу с братом Мехмедом *Кирџи* (*Кришчија*, како га је забележио Константин Филозоф). Овај надимак значи: „рвач". Ради окончања борбе с братом, Сулејман је прешао у Малу Азију. У борбу против Сулејмана, Мехмед је покренуо и брата[347] Мусу. Тиме је увео и Мусу у коло оних који ће се борити о турски престо.

---

[345] Зборник Константина Јиречека I, 251 н. 117; Ћоровић, *Хисторија Босне*, 405.
[346] Listine VI, 104—6.
[347] Несхватљиво је како је Д. Крънджалов, *Влашкият княз Мирчо и Добруджа* (Годишник на Софийския университет 42, 1946, 64 н. 2) могао да пише како је Муса био син Стефанове сестре Оливере, кад о томе не само што нема изворне потврде, него ни с обзиром на своје године не би могао да буде Оливерин син.

Муса, чија је успомена у народној песми очувана у имену Муса Кесеџија,[348] био је још млад човек, по природи врло суров. На ангорском бојишту био је заробљен. После ослобођења дошао је брату Мехмеду. Муса се појавио као градобитни облак („облак тучни") или „показиваше се свима околним кротак, дарежљив, као смиритељ". Врло брзо окупио је под собом Сулејманове противнике, башибозук, распојасане људе, жељне пљачке. То су заиста били друмски разбојници, yol kesici, што је дало посрбљени облик: кесеџија.[349] Својом суровошћу и овом подивљалом војском, Муса је уливао људима страх.

Уз Мусу су пристали и влашки војвода Мирча и деспот Стефан. Позивајући Стефана у рат против Сулејмана, Муса му је —ословивши га „братом" — дао реч под заклетвом да ће му уступити неке области, само да му помогне у борби против Сулејмана. У борбу против Сулејмана, Муса је позвао и Вука и оба Стефанова сестрића Ђурђа и Лазара. Неке „околне" Муса је силом приморао да му приђу. Да би се подробније обавестио о Мусиним плановима, Стефан је Муси послао свог врло оданог човека, војводу Витка, уз кога је отишао и један човек који је знао турски. У току разговора, видећи да Муса неће да се закуне на уговор (писан на турском), Витко је изразио неверицу у Мусине речи. То је Мусу наљутило и почео је да праска. Али се пред Витком, ипак, заклео на уговор. После Мусине заклетве, Стефан је пришао Муси и својом војском помогао му да освоји Галипоље. У Венецији се већ у јануару 1410. знало да је између Сулејмана и Мусе почела борба од које се очекивало много.[350]

Сулејману је сад било јасно да тежиште његове борбе с братом није у Малој Азији, него у Европи. Прешао је у

---

[348] Конст. Јос. Иречекъ, *Исторія болгаръ*. Одесса (1878), 467; Божанъ Ангеловъ и Хр. Вакарелски, *Тремъ на българската народна историческа епика* (1939), 104, 213; Nedim Filipović, *Princ Musa i sejh Bedreddin*. Сарајево (1971), 351.

[349] Filipović, Нав. дело 108.

[350] Јов. Радонић, *Западна Европа*, 22—23; Thiriet, *Les regestes II* бр. 1362, 1384.

Европу, и склопио савез с византијским царем Манојлом. На овај глас, Муса је пошао на Цариград. У Мусиној војсци били су Стефан и Угљеша, стари Стефанов пријатељ. Стефановом помоћу и учествовањем у боју, Муса је невероватном брзином потукао Сулејмана код Галате. С Мусом је био и Вук Лазаревић. Међутим, Муси је пало у руке Вуково писмо које је сведочило да му се Вук изневерио. Љутити Муса, ту под Цариградом, пожуривао је Стефана да иде у Србију и узме Вукову област, а Вука је одлучио да погуби. Стефан је с братом имао доста тешких часова: свађао се, ратовао с њим, и земљу чак поделио. И сад, уместо да ово Мусино решење прими као лично олакшање, Стефан је стао да моли Мусу да се смилује на Вука. Упињао се да нађе доказе да Вук није неверан и молио је Мусу да Вуку поштеди живот.

Разбијени Сулејман прибрао се, скупио нешто војске и опет ударио на Мусу. Дошло је (15. јуна 1410) до новог боја на месту Космидион код Цариграда. Ово је забележено као „велики бој".[351] Први је ударио Стефан. Али, овога пута војници су почели да издају и напуштају Мусу. Видећи да се војска осипа, Муса се уплашио и побегао. И овога пута Стефан је показао стару храброст, као и у свим бојевима почев од Никопоља. По пољима, ливадама и на морском жалу лежало је безброј мртвих, које су Стефан и његови саборци побили.

После завршене битке, Стефан је дошао у Галату, где га је прихватио византијски брод и довео у Цариград. Кад је осам година раније Стефан био у Цариграду, у име цара Манојла владао је регент Јован. Сматрајући да ће му Стефан ускоро постати пашеног, Јован је дао Стефану деспотску титулу. Сад, приликом овог другог доласка у Цариград, опет увенчан јунаштвом и ратном славом, на престолу је цар Манојло. Упознали су се још шеснаест година раније кад су оно заједно били код Бајазита у Серу. Сматрајући да „Јован није био у пуној владалачкој власти" кад је Стефану дао

---

[351] Joan Bogdan, *Bulgarische Chronik von 1296—1413*. Archiv für slav. Phil. 13 (1890), 535.

деспотски венац, Манојло је сада потврдио Стефану деспотску титулу.[352]

Стефан је остао у Цариграду неколико дана. Онда је, заједно с Угљешом, испраћен клицањем Цариграђана, кренуо византијским бродом кроз Црно море, веома узбуркано, иако је био јули месец. Стефана, Угљешу и њихове пратиоце врло срдачно је дочекао и гостио војвода Мирча. Мирча се дивио лепом деспоту јунаку („непрестано гледао у његово лице"). Мирча је српским гостима дао коње и госте испратио све до Голупца.[353] Стефан је стигао кући средином августа.[354]

После пораза код Космидиона, Муса је остао с врло мало војске. Већина или се предала Сулејману, или је прсла у бекство. Муса је најпре отишао у Јамбол,[355] у Тракији, на реци Тунџи. Ту је скупио нешто голаћа и упутио се на Једрене. Вук Лазаревић знао је да се изневерио Муси. Није био сигуран да ће његов брат бити код Мусе довољно тврд јемац. Знајући да Муса смера да га убије, Вук је исте ноћи одбегао Сулејману. Уз Вука пристао је и његов сестрић Лазар. Све се врло брзо мењало. Борба између Сулејмана и Мусе повлачила је Лазаревиће и Бранковиће да се повијају и опредељују час уз једног, час уз другог. То су били они тешки тренуци неизвесности, збуњености и неодлучности, када — како је лепо уочио Константин Филозоф[356] — „по целој земљи није било могуће сазнати кога су цара људи, јер једни су говорили да су овога, а други онога". Сулејман је Вуку и Лазару дао одрешене руке да освајају Стефанове области и подстицао их да хитају и стигну у Србију пре Стефана. Због немогућности

[352] Гласник XLII 296. Познато је више примера да су савладари пуноважно додељивали деспотске титуле. Објашњење зашто је Манојло потврдио Стефану титулу није у томе што Јован „није био у пуној владалачкој власти", него што су између Манојла и Јована настали помућени односи: Божидар Ферјанчић, *Десиоши у Византији и јужнословенским земљама* (1960), 15, 184.

[353] Гласник XLII 296.

[354] Дубровачки извештај Сигисмунду од 11. августа, погрешно 1403, уместо 1410: Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum* бр. 92; NE 126.

[355] То је византијски Διάμπολης, а Константинов Дубулин.

[356] Гласник XLII 298.

и несигурности да иде сувим, Стефан је морао да иде Црним морем и преко Влашке да би дошао у Србију.

Прелазећи из шуме у шуму и прикупљајући разбојничку војску, Муса се из Јамбола упутио у Једрене. Кад је сазнао да је Сулејман послао Вука и Лазара у Србију, Муса је пошао у Пловдив. Муса је тамо послао бившег пловдивског команданта Алијаза.[357] Војвода Алијаз (Илијас) био је без војске; имао је само неколико пратилаца. Уочи 3. јула Алијаз је заноћио у лугу испред града, а сутрадан ушао је у Пловдив. Неочекивано добио је много присталица у граду. Алијаз је одмах ударио на Вука, који је био у Пловдиву. Нешто људи окупљених око Вука, Алијаз је побио; други су се разбегли и посакривали по кућама. Кад су неки Вукови пратиоци потргли мачеве, Вук их је зауставио, изјављујући како је „згрешио господару". Претпостављао је, можда, да ће оваквим држањем стећи Мусину наклоност. Алијаз је Вука и Лазара послао Муси. Заробљене кнежевиће спроводио је неки Аслахан. Тренутак је збиља био тежак. Вук и Лазар изневерили су Мусу, а, ево, сада их воде управо Муси. Спроводник Аслахан дао је Вуку јабуку. Сматрајући да ће се ускоро растати са животом, Вук и Лазар желели су да се причесте. Ујак и сестрић поделили су јабуку, са жељом и молитвом Господу да се то сматра као да су узели свето причешће. Неки људи саветовали су Муси да не убије Вука, него да га пошаље сестрићу Ђурђу, који је држао уз Сулејмана, и да Ђурђа приволи да пређе Муси. Тада је неко од Мусиних људи поменуо како би Муса под Цариградом сигурно потукао Сулејмана да Вук није одбегао у Цариград. Због таквог свог држања, Вук треба да плати главом. Кад су извели Вука пред Мусу, Вук се сагао да пољуби Муси руку. Муса се на њега издрао и наредио да му се одсече глава.[358] Српски летописац забележио је: Закла Муса Вука у Пловдиву 6. јула 1410.[359]

[357] О имену Алијаз: M. Braun, Нав. дело 35 н. 1.

[358] Гласник XLII 298.

[359] РЛ бр. 616. Погрешно да Турци „заклаше Влка и Лазара" 15. маја 1412: Исто бр. 200.

Тек што је Вук био погубљен, појавио се Сулејман, гонећи Мусу. Муса је одбегао према Једрену, водећи са собом Лазара Бранковића. Ранија мисао да би Лазар могао да придобије на Мусину страну брата Ђурђа није се напуштала. Сулејман и Муса нашли су се под Једреном. Опет се заметнуо бој. Муса је наредио да се Лазар погуби, ако се покаже да Ђурађ не напушта Сулејмана и не прилази Муси. Битка је узела несрећан ток по Мусу. Извршено је Мусино наређење и Лазар је погубљен у петак 11. јула 1410. Лазарев физички убица био је Огурли, слуга војводе Аслахана.[360] Када су после битке људи зашли да пљачкају мртве, нашли су млада човека у коме су познали Лазара. Кад су ово саопштили Ђурђу, и он и „благородни" који су били с њим горко су плакали.

После Лазареве погибије, од синова Вука Бранковића остао је још само Ђурађ.[361]

---

360 Гласник XLII 298—9.

361 Ђурђев брат Гргур умро је, као калуђер Герасим, 13. марта 1408 — РЛ бр. 413. Чудна је забуна Дубровчана. Они 2. марта 1413. говоре о привилегијама Маре Бранковићке *et suorum filiorum*, а 15. марта писали су Марину Градићу и Бенедикту Гундулићу да оду Мари и *њеним синовима* — NE 140, 140 н. 10. Кад је Гргур умро 1408, а Лазар погинуо 1410, необјашњиво је зашто помињу *синове*, кад се зна да је Вук имао само три сина.

Атонском манастиру св. Павла издали су 3. октобра 1413. повељу Стефан, Гргур, Мара, Ђурађ и Лазар. У исправност датума ове повеље, коју помиње већ Викторъ Григорович, *Очеркъ путешествія по европейской Турцьи*, Казанъ (1848), 25, с разлогом се сумња. Тумачило се да је повеља из 1408. — Љуб. Ковачевић, *Неколико хронолошких исправака у српској историји* (Годишњица III, 1877, 446); да је из 1408. „или које друге пре 1408" — Чедомиљ Мијатовић, *Деспот Ђурађ Бранковић I* (1880), 26 н. 1. Стојан Новаковић (СТ 331 н. 1) знао је да је датум погрешан, а кад је сам издао ову повељу (ЗСп 529—30) нигде није поменуо да година није исправна. На погрешан датум није указао ни Станоје Станојевић (*Студије о српској дипломатици*. Глас CXXXII, 1928, 25 н. 3). Станојевић је поменуо како је Гргур Вуковић употребио 1413. на једној повељи очев златни печат. На печату Бранковића од 15. октобра 1406, јављају се само Ђурађ и Лазар (Уметнички преглед I, 1939, 10), што би упућивало да се Гргур већ покалуђерио. За поклон села Кузмина манастиру св. Павла (ЗСп 528—9) помиње се, 14. октобра 1410, да се Ђурађ за тај поклон договорио још за Лазарева живота. Поводом поменуте дубровачке забуне где се 1413. помињу Марини *синови*, треба имати у виду да се 26. новембра 1411. помиње само Ђурађ — ПП I, 161.

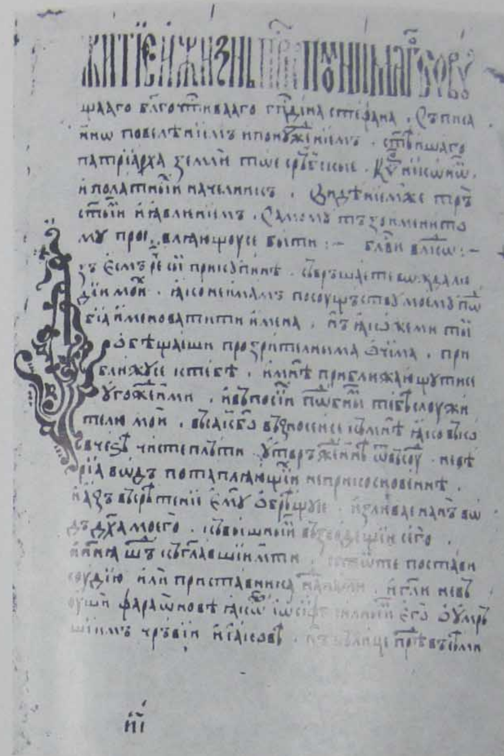

ПРЕПИС ЖИТИЈА ДЕСПОТА СТЕФАНА
ОД КОНСТАНТИНА ФИЛОЗОФА
Прва страна рукописа бр. 52 у Богишићевој библиотеци у Цавтату

„ОВЕ РЕЧИ БИШЕ ПИСАНЕ НА СТУБУ МРАМОРНОМЕ. . ."

„ОВЕ РЕЧИ БИШЕ ПИСАНЕ НА СТУБУ МРАМОРНОМЕ. . ."

„ОВЕ РЕЧИ БИШЕ ПИСАНЕ НА СТУБУ МРАМОРНОМЕ . . .“

Док су догађаји текли овако драматично и за пет дана пале две главе „тогда господствујуштих“, потучени Муса добегао је деспоту Стефану. Опет су Стефан и Муса склопили савез. Сазнавши како га Сулејман гони, Муса се упутио „ка северним странама“. У Пловдив је послао свог бившег пловдивског војводу, који је — прошавши Родопе (Славујеве горе),[362] дошао у Пловдив. Град је био неутврђен и војвода је преваром ушао ноћу у кулу, у којој је био неки Сулејманов рођак. Пошто је опљачкао новац који се ту нашао, војвода се вратио Муси који се приближавао Пловдиву. Муса је од грађана тражио данак, а неке угледне Турке повезао, претећи да ће их побити. „И велика невоља беше свима“. Кад је Муса напао Пловдив, становници су затворили врата, а „најизабранији“ затворили су се у кули. Муса је захтевао да му митрополит Дамјан преда град. Митрополит је одговорио да су они који управљају градом у кули. Муса је успео да продре у град. Његови људи ухватили су митрополита, заклали у цркви и мртвог бацили низ градске зидине. Муса је, међутим, сазнао да га Сулејман гони и одбегао је у утврђење Станимаку. И ту се није осећао сигурно. У Станимаки оставио је посаду, а сам се негде склонио. Сулејман га је неко време гонио, па је онда одустао. Отишао је у Једрене и одао се пићу. Видевши да га је та страст савладала, његови људи почели су да га напуштају и да прилазе Муси. Да би се спасао, Сулејман је једне ноћи почео да бежи ка Цариграду. Према упаљеним буктињама, људи су познали јахача на добром ату и повикали: „Господар бежи!“ Сва се околина ускомешала и сељани су почели да вијају цара бегунца. Сулејмана су ухватили и убили у селу Ђигинџи 17. фебруара 1411. и тело донели у Једрене.[363]

---

362 Да су Славијеви гори Родопи: Зборник Константина Јиречека I, 138.

363 Гласник XLII 299—300. У РЛ бр. 617 као датум смрти наводи се: 5. јуни, 5. јули, 9. јули: Удави Муса брата си Челебију. У ствари 5. јула погинуо је Муса: Гласник XLII 300. О датуму Сулејманове смрти: Филиповић, *Принц Муса*, 136.

* * *

Одмах после Сулејманове погибије, Стефан је послао Муси свог посланика Аклина. Муса је с Аклином најпре лепо разговарао. Онда је бивао све жучнији и запретио му је да ће га уништити. Враћајући се натраг, Аклин је ишао на Пловдив. Ископао је кости Вука Лазаревића, који је био сахрањен у једном лугу код Пловдива, и довео у Србију. Тако је онај који је устајао против брата, турском помоћу пленио и пустошио своју рођену земљу, донет да мртав почива у тој напаћеној земљи. Сахрањен је, свакако, у мајчиној цркви Љубостињи.[364] Када је „сверазумни" Аклин изложио Стефану разговор с Мусом, свој утисак сажео је у ово неколико речи: С Мусом се може живети само ратом![365]

Кад је видео да Муса не намерава да се држи прошлогодишњег савеза, Стефан је напао крај око Пирота, али кад му је Муса послао свог посланика прекинуо је ратовање.

И Ђурађ Бранковић пришао је Муси. Али видео је да му скоро десет година борбе против ујака није донело никакве користи. Осећао је да је оружје у турским рукама и добро видео да се понекад ствари свршавају и мртвим главама. Најбољи пример био му је рођени брат. У Ђурђа се јавила жеља да се измири с ујаком. Посредник за измирење имала је да буде Ђурђева мајка. Муса је увидео Ђурђеве намере и једне вечери, под Силивријом, Муса је Ђурђу дао отров. Видевши шта му је „срдити Муса" учинио, Ђурађ је одмах узео противотров. Све се свршило на томе што „само по-

[364] Постоји комбинација да је Вук сахрањен у Раваници поред оца — Бранислав Вуловић, *Да ли је Вук био сахрањен поред оца у Раваничком маузолеју?* Старинар 20 (1970), 405—12. Моја је комбинација (*Загонетни гроб у Раваници.* Глас канадских Срба 2009, 29. јули 1971) да, с обзиром на положај загонетног гроба према положају ковчега кнеза Лазара имамо пред собом гроб верног слуге, сахрањеног крај ногу свог господара, евентуално гроб Милоша Обилића. Турски дефтер по коме би Раваница била Вукоглува, није убедљив доказ да је Вук сахрањен у Раваници: Бранислав Ђурђев, *Историја народа Југославије II* (1960), 98—99.

[365] Гласник XLII 301.

страда од болести". Видевши да поред Мусе може да се изгуби живот, Ђурађ је одлучио да коначно с Мусом раскине. Остављајући утисак као да хоће да нападне град Силиврију, Ђурађ је ударио коња, ударивши у таламбасе дао својим му[illegible] знак и сви су брзо улетели Грцима у град. Како део Ђурђевих људи није знао за уговорени план, није могао да умакне, и све су их посекли Мусини људи. За Ђурђево бекство Муса је окривио великог војводу Михаила-бега и смишљао је да га убије. Михаил-бег сазнао је план како да се спасе. Дошао је Муси и говорио му је како је сад погодан тренутак да се нападне Цариград и да се дође до богатог плена, пошто је берба грожђа. Муси се допао план и дозволио Михаил-бегу да за ту сврху узме војске. Михаил-бег с војском одбегао је у Цариград.[366] Мусу је изневерила још једна угледна личност. Био је то Ибрахим-паша, кога је Муса послао у Цариград да преговара о Мусином измирењу с византијским царем. Чим се Ибрахим-паша нашао ван домашаја Мусине власти, напустио је Мусу. Видевши да му се сарадници осипају, Муса је напустио Силиврију и отишао у Једрене.

Ако је нестало Сулејмана, јавио се као Мусин противник његов брат Мехмед Кириџи. Византинци су с Мехмедом склопили савез и помогли су му да њиховом флотом пребаци своје борце. Али Муса је потукао Мехмеда и натерао га да се врати у Азију. Због борбе коју је морао да води с Мехмедом, Муса је окривио Јусуфа, који је држао област Константина Драгаша и Исак-беговог сина, крајишника Јегит-пашу (Пашита). Обојицу је затворио у Димотици. Али су се обојица ослободила затвора, побегла деспоту Стефану и ставила му се на расположење („да ће му се налазити готови за сваку службу"). С војском коју им је дао Стефан, упали су у пограничну Мусину област и поплениле је.[367]

[366] Михаил-бега бацио је доцније Мехмед у затвор, где је остао све до Мехмедове смрти. Ослободио га је Мурат II. Михаил-бег је погинуо у току борбе између Мурата и Муратовог сина Мустафе — Гласник XLII 302.

[367] Гласник XLII 302—3.

Из Силиврије Ђурађ Бранковић пошао је у Солун. Цар Манојло замолио је (7. маја 1412) команданта брода Јанакиса Костатера да превезе Ђурђа у Солун. Млетачки баило био је томе противан из обзира према Муси и чак је забранио команданту брода да то учини.[368] На глас да је Ђурађ у Солуну, Стефан је послао своју војску и с њом Јусуфа, Пашаита и ,,реченога сина Сучијева", Мусиног брата од стрица Дауда Саучевића, кога је Стефан истакао као кандидата за турски престо. Идући шумским стазама и кријући се, Ђурађ је пошао у Србију. Представљајући се као један од Ђурђевих ,,благородних", заноћио је у некој кући. Укућани су га сакрили у слами (,, у дому гумненом"). Нека жена га је познала, лепо примила и нахранила. Кријући се, Ђурађ се с петорицом пратилаца, пробијао ка Србији. На велику Стефанову радост, Ђурађ је стигао у Србију у јесен 1412,[369] и измирио се с ујаком. Измирење ујака и сестрића није донело само њима олакшања, него целој земљи. Константин Филозоф помиње како су се приликом овог измирења сјединили и раздељени удови цркве. То значи да је неслагање између Стефана и Ђурђа изазвало и кризу црквеног јединства. Стефаново и Ђурђево измирење највероватније да је приказано на једној минијатури Минхенског псалтира.[370]

Онај део земље који је Стефан морао да уступи брату Вуку, Стефан је узео натраг. У мају 1411. Дубровчани су завели трговинске односе са Стефаном.[371]

Стефан је са Сигисмундом гајио старе срдачне односе и одлазио у Мађарску. Јохан Ромлијан од Цоберна у писму послатом у Франкфурт помиње 10. јула 1411. у Будиму једног херцега из Србије (ein herzog us der Syrway).[372] У исто време

---

[368] Thiriet, Нав. дело II (1959), стр. 104 бр. 1444.

[369] РЛ бр. 619 погрешно да ,,дође Ђурађ из Солуна" 23. октобра 1413.

[370] Додатак I.

[371] NE 131.

[372] Dietrich Kerler, *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigismund VII* (1878) стр. 127 бр. 80.

били су у Будиму и Мусини посланици.[373] И идуће године био је Стефан у Будиму. У част споразума који је био склопио у Лублину с пољским краљем Владиславом, а и да би прославио свој избор (21. јула 1411) за немачког цара, Сигисмунд је о Духовима 1412. приредио велике свечаности у Будиму и на острву Чепељу. То је био велики скуп владара, великаша и племића из седамнаест земаља. Помиње се да је овом приликом било: три краља, тринаест херцега, четрдесет и седам грофова, један кардинал, више епископа, хиљаду и пет стотина витезова, много свирача и трубача и много послуге коју су оволики великаши довели. Тих дана било је у Будиму четрдесет хиљада коња. Слегли су се племићи и витези скоро из свих европских земаља: Чешке, Пољске, Пруске, Литве, Влашке, Молдавије, Грчке, Босне, Србије, Немачке, Француске, Италије. Дошли су изасланици Татара и Турака. Татари су нарочито падали у очи својом ношњом и дугим брадама. Овај скуп био је врло сличан ономе који ће три године доцније бити у Констанци, на лепом Боденском језеру, када се буде отворио чувени сабор да решава питање јереси Јана Хуса и да избором папе донесе смирење Католичкој цркви.

За овај сабор ,,западних краљева и друге господе краљу угарскоме" о Духовима 1412. везан је онај помен пун дивљења како је наочити деспот Стефан сијао ,,као месец посред звезда",[374] Деспот је дошао с повеликом пратњом. Ако није мало претерано, Стефан је на овај будимски сабор дошао с хиљаду коња.[375] С деспотом Стефаном дошао је и један српски владика (Bischof aus Syrfey).[376] Од Срба овом будимском сабору присуствовали су: краљ Остоја,[377] Сандаљ

---

[373] Извештај бурграфа Фридриха VI граду Нирнбергу 13. јула 1411 — Исто стр. 127 бр. 79.

[374] Гласник XLII 311.

[375] Tivadar Ortvay, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*, Pozsony (1896), 471.

Скраћеница: m^Mph'd протумачена је као: mit tausend pherden.

[376] Исто 472.

[377] J. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*. Летопис Матице српске 212 (1902), 49 и 55 н. 43, показао је да на будимском сабору није био краљ Твртко II, него Остоја. Упор.: Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*.

Хранић са женом, Хрвоје Вукчић са женом, можда и Павле Раденовић.[378]

У току свечаности било је турнира и витешких игара. Особито су се истицали својом стаситошћу и храброшћу (altae et procerae, staturae, strenui et animosi) Босанци које је довео Хрвоје Вукчић.[379] Биће да је на овом сабору један Стефанов витез однео „венац победе".[380]

Подуго је трајало ово будимско славље. После завршених турнира, седам дана ловило се по околини Будима. Онда су се гости опет вратили у Будим. На празник Телова (Corpus Christi) била је (2. јуна) величанствена и по сјају до тада невиђена поворка кроз град.[381]

*

* *

Под изговором да иде Стефану у помоћ коју му је тражио, Мехмед је кренуо у Србију. Даље продирање осујетиле су од кише набујале реке. Мехмед није могао да пређе Марицу. Због тога што га нису обавестили о Мехмедовом кретању, Муса је погубио неколико старешина тих крајева.

По старој навици да Србе напада кад зазими, Муса је крајем 1411. прикупио војску у Софији. Све је давало утисак да Муса жели у Софији да прослави „празник свога великог

Hrvatinić. Загреб (1902), 224; Ћоровић, *Хисторија Босне*, 408; Сима Ћирковић, *Историја средњевековне босанске државе* (1964), 240.

378 О овом сабору још: Aschbach, Нав. дело I, 325—6, 441—2; L. Thallóczy, *Herzog Hrvoje und sein Wappen*. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina II (1894) = *Vojvoda Hrvoje i njegov grb*. Гласник Земаљског музеја IV (1892), 175—6. Јован Длугош помиње само војводу Сандаља и „краља" Хрвоја (Charwen): Alexandrus Przezdzecki, Joannis Dlugossii *Historiae Polonicae IV*, Cracoviae (1877), 141.

Личности овог будимског сабора приказане су и у цркви на Птујској гори, на рељефу „Рај и пакао под Богородичиним плаштом". Биће да је ту и деспот Стефан — A. Stegenšek, *Historični portreti na oltarni podobi župne crkve na Črni ali Ptujski gori*. Časopis za zgodovino in narodopisje 17. Марибор (1922), 57—76. Упор.: Јован Ковачевић, *Средњевековна ношња балканских Словена* (1953), 86—87.

379 Dlugosz IV 141.

380 Гласник XLII 312. Слика витешког надметања надахнула је састављача дивне песме *Смрт војводе Кајице*.

381 Aschbach, Нав. дело 325—6.

дана". Очевидно, под „велики дан", Константин је мислио на Бајрам, који је почео 16. јануара 1412.[382] Неочекивано, на сам Бајрам, Муса уседне коња и с војском усиљеним маршом, без застајкивања, преко планине Чемерника (на правцу ка Грделичкој клисури), дошао је у Врање, где је био Угљеша. Угљеша је једва умакао. Поплеснивши Врање, Муса је пошао на Ново Брдо. Град се упорно бранио. Особито је падала у очи храбра одбрана Дубровчана стално настањених[383] у Новом Брду. Они се нису препали од турске стреле и сабље, нити су хајали за претње „срдитога пара Мусије".[384] Стефан је пошао граду у помоћ, Муса је прекинуо напад на Ново Брдо и пошао у сусрет Стефану. Пошто је располагао слабом снагом, Стефан није прихватио борбу. Отишао је у Ново Брдо. Муса је отишао у Албанију. Ту је сазнао да је Сулејманов син Орхан прошао кроз Солун и дошао у Мусину област. Муса је почео да гони Орхана. Издајом, Орхан је пао у Мусине руке. Муса је наредио да се део Орханових људи побије, а Орхан ослепи. Муса се упутио Солуну. Кад је чуо да долази Мехмед, Муса је Родопима отишао у Једрене и ту је остао да презими (1412).

На Бадњидан 1412. Муса се подигао „са великом јарошћу и гневом", претећи да ће све да сатре. Већ је био одредио и Турке које ће населити у српске крајеве. Идући од Једрена, преко Софије и Врања, освојио је Соколац и Сврљиг, места у власти крајишника Хамзе, који се одметнуо од Мусе. Хамза буде заробљен, по Мусином наређењу послат у Једрене и тамо погубљен. Соколац и Сврљиг Муса је раселио. Онда се упутио на град Бован (Болван) код Алексинца. Преплашени становници Болвана предали су се и Муса их је, пошто их је опљачкао, раселио. Онда је Муса напао град Липовац под

382 Nedim Filipović, Нав. дело 451.

383 По уговору Дубровчана с кнезом Лазаром од 9. јануара 1387 (ПП I, 120), потврђеном 2. децембра 1405, повељом с деспотом Стефаном (ЗСп 220 бр. XII), Дубровчани који су се стално настанили („забаштинили") у Новом Брду били су обавезни да зидају и чувају град, док се „гостима" то остављало на вољу.

384 ПП I 223.

Озреном, опљачкао и људе заробио. После овога дошао је на ред Сталаћ, који је Муса почетком марта[385] 1413. напао. Сталаћ је јуначки бранио „неки благородни муж“, све док није изгорео у пламену који је подухватио кулу. Константин није забележио име овога јунака, чију је храброст упоређивао с храбростима из античког доба. Али овај подвиг одушевио је народног певача који је овом храбром браниоцу Сталаћа дао име војвода Пријезда и његову јуначку одбрану узео за подлогу баладе *Смрт војводе Пријезде*.[386] Најзад, уз тешко крвопролиће и пљачкање, Муса је освојио и град Копријан, данас Курвин град код Ниша, који је некада био подигао Ненад, син казнаца Богдана. До сукоба између Стефана и Мусе дошло је код Крушевца, где је Стефан био побеђен.

Нашавши се на муци, Стефан је тражио помоћи и од Мехмеда и од Сигисмунда. Обојица су се одазвали. Турску војску водили су Јусуф и Пашајит. Другу помоћну војску довели су војвода Сандаљ Хранић, однедавно муж Стефанове сестре Јеле, и Петар и Јован Моровић.[387] Овај долазак у јуну[388] 1413. показао је до које се мере Сандаљ „храбро и племенито“ понео, кад је дошао да се нађе шураку на невољи.[389] Сандаљ је лично ово скупо платио. Чим је чуо да је Сандаљ отишао у Србију, његов дугогодишњи супарник и непријатељ, Хрвоје Вукчић, напао је земљу без господара.

---

[385] Извештај Марина Градића и Бенедикта Гундулића дубровачкој Влади је од 8. марта 1413. — NE 139 н. 40.

[386] Ст. Новаковић, *Ново Брдо и Врањско поморавље у историји српској XIV и XV века*. Годишњица III (1879), 321; Андра Гавриловић, *Прилoжак проучавању српске народне поезије*. Годишњица XIX (1899), 128—32. О имену Пријезда: Natko Nodilo, *Religija Srba i Hrvata*. Rad 79 (1887), 214—15.

[387] М. Орбин, *Краљевство Словена* 107, помиње да су дошли у помоћ „из Босне“ Сандаља Хранића, војводу Петра и бана Иваниша Моровића. Петра Мировијског помиње и Константин Филозоф. За војводу Петра не може да се утврди ко је — коментар Симе Ћирковића уз Орбинов текст. Нав. дело 334.

[388] Станојевић је узимао да је ово било у априлу или мају (Archiv für slav. Phil. XVIII, 450). Дубровачки извештај Сигисмунду је од 14. јула 1413. — Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum*, 148.

[389] J. Radonić, *Der Grossvojvode von Bosnien Sandalj Hranić Kosača*. Archiv für slav. Phil. 19 (1896), 424—6.

Оваквим нечасним поступком, Хрвоје је изгубио у очима свакога.[390] То је изазвало и Сигисмунда, који је против Хрвоја покренуо Сандаља, због чега је Хрвоје преклињао Сигисмунда да се смилује на њега.

Зборно место било је Крушевац почетком јула 1413.

На Добрич пољу, висоравни између Јужне Мораве, Топлице и огранака Јастрепца, придружио се савезницима Евренуз, који је одбегао од Мусе, Богдан, Угљеша, неки Мусини војници који су га напустили. Савезничка војска пошла је, преко Куршумлије, Косова и Врања, на Овче Поље. Стефан је с војском ишао до Скопске Црне горе, па се одатле вратио, предавши врховну команду Ђурђу Бранковићу. Вратили су се и Сандаљ Хранић и Јован Моровић.

У овој војсци помиње се као командант челник Радич Поступовић, човек „најхрабрији и најмудрији“, који „са мало речи много свршаваше“. Уз Радича помињу се још две војводе: Шаин и Михаило.

Војска деспота Стефана и његових савезника била је на левом крилу. На десном био је Евренуз-бег. У средини је био Мехмед.

Не нашавши Мусу на Овчем Пољу, савезничка војска кренула је према планини Витошу и заузела положај на горњем току реке Искра. Муса је са својом војском био на Штипоњу, недалеко од Ихтимана и Самокова. Предстраже су отпочеле чарке. Отварала се битка на Чамурлу (чамурлу значи: блато, глиб).[391] Муса је подстицао војнике речима: „Напред, јунаци, навалите, не дајте им ока отворити!“. Муса се одмах жестоко устремио на српску војску и почео да је сузбија. У том је с бока напао Ђурађ Бранковић и снажно одгурнуо Турке. У Мусиној војсци настало је осипање и многи су почели да прилазе Мехмеду. Видећи да је притешњен и да губи битку, Муса се дао у бекство. Код села Чамурлу (данас Шишково) у самоковском крају коњ му се заглибио. Тиме су

---

[390] Ћоровић, *Историја Босне*, 410—1.

[391] Filipović, Нав. дело 506.

гониоци добили у времену, стигли га и неки Балтаоглу га је удавио 5. јула 1413.[392] Мртвог Мусу однели су у Брусу ради сахране. Већ 17. јула стигао је у Дубровник гласник с писмом Сандаља Хранића и поруком да је Муса поражен. Гласник је добио двадесет и пет перпера напојнице.[393] О Мусиној погибији Дубровчани су, крајем јула, обавестили краља Сигисмунда, јављајући да их је о томе обавестио Сандаљ Хранић, који је, опет, сазнао од поузданог очевица.[394]

*
* *

Чим је Мехмед (1413—1421) узео власт, одмах је послао Стефану посланике с поруком да му враћа град Копријан и крај око Трна (Знепоље). „И од тада житељи и све ствари добише мирно стање.“ После низа патњи, ево мало смирења. Разилазили су се тамни облаци и могли су да се очекују сунчеви зраци.

Стефанови пријатељски односи са Сигисмундом све су се више продубљивали. Сигисмунд је обдаривао Стефана градовима и добрима: Београд, Сатмар, Немет. Као награду за помоћ у мађарском ратовању против краља Остоје, краљ Сигисмунд дао је Стефану, највероватније 1413,[395] познати рудник Сребрницу у Босни. Босанци се никад нису помирили с тим да су Сребрницу изгубили и ишчекивали су прилику да је врате. У Сребрници су скоро читаво време избијали сукоби између Стефана и Дубровчана. Дубровчани су се горко жалили како се Стефан више не осврће на некадање „красне увете и почтене записе“, утврђене некад између Дубровника и српске господе. Дубровчани из Сребрнице жалили су се

---

392 РЛ бр. 622. Једном је као датум Мусине смрти забележен 5. јуни, а једном 1415. година. Тзв. Софијски I помиње како је Мусу заклао Милош. Дубровачки извештај Сигисмунду (Gelcich, Нав. дело бр. 148) приказује само почетни део борбе.

393 Archiv für slav. Phil. XVIII, 451.

394 Gelcich, Нав. дело бр. 149.

395 В. Ћоровић, *Сребрница за време десйоша Сшевана* (1413—1427). Прилози II (1926), 61—77; Михаило Ј. Динић, *За исшорију рударсшва у средњевековној Србији и Босни I* (1955), 57.

(18. августа 1417) својој Влади како су градски војвода Богдан, један деспотов изасланик и цариници завели у Сребрници исту царину као и у Новом Брду. Стефан је у Сребрници отворио и ковницу новца. Чим је ковница (zecca) почела да ради, рударима је наређено да примају само Стефанов новац и никакав други. Тиме је онемогућено да Дубровчани купују сребро. Дубровачки трговци желе сребро за жито, месо, вино и остало што продају рударима, а градски одбор (пургари) присиљава трговце да примају Стефанове грошеве. Нема друге, него да се прекине трговина са Србијом![396]

Једном је у Сребрници избила буна већих размера с циљем да се одметне од Стефана. Сам краљ Твртко II кренуо је у напад. На огромно запрепашћење људи, Стефан је, у јесен 1425,[397] прешао Дрину на месту где се веровало да ова брза и ћудљива, од јесењих вода још и набујала, река није бродна и појавио се лично пред Сребрницом. Почео је да гони босанску војску. Тврткова војска повукла се тако нагло да није стигла да извуче три топа („праћке“), него их је оставила под Сребрницом. Стефан је наредио да се највећи топ однесе у Београд. Тај се топ звао „Хумка“. Биће да је то онај топ који је 1433. Бертрандон де ла Брокијер видео у Београду (тада већ у мађарској власти) и за који је записао да је то био највећи топ који је икада видео.[398] Калибар који Брокијер даје, четрдесет и два палца, биће претеран. Најближи савременик „Хумке“, штајерски мерзер, има калибар 88 сантиметара.[399] Друга два топа пренета су у Сребрник. Стефан је наставио да гони краља Твртка II кроз Босну. Из једног

---

396 NE 159—160.

397 Хронологија догађаја: Мих. Ј. Динић, *Сребрник крај Сребрнице*. Глас CLXI (1934), 189—96; Ћоровић, *Хисшорија Босне*, 432—3; Сима Ћирковић, *Исшорија средњевековне Босанске државе* (1964), 257.

398 Бертрандон де ла Брокијер, *Пушовање йреко мора* (превео Миодраг Рајичић), 1955, 133. В.: Мих. Ј. Динић, *Прилози за исшорију вашреног оружја у Дубровнику и суседним земљама*. Глас CLXI (1934), 93—96.

399 Александар Дероко, *Најсшарије вашрено оружје у средњевековној Србији*. Глас CCXLVI (1961), 25 и сл. бр. 14.

добро утврђеног града, послао је Твртко Стефану посланика и затражио мир, који је убрзо склопљен.[400]

У пролеће 1427. у Сребрници је понова избила побуна. Побуњени рудари убили су и бацили с куће младог настојника (можда Владислава по имену). Опет је Стефан дошао да лично смири буну. Том приликом заповедио је да се кривцима одсеку руке и ноге.[401] Овом приликом страдали су и Дубровчани. По Стефановом наређењу дубровачким трговцима у Сребрници имала је да се одузме имовина („све што су на свету имали"), а они затворе, поводом чега су Дубровчани преклињали деспота да своју одлуку преиначи.[402]

Деспот Стефан остао је у вазалном односу према султану Мехмеду. Турски чиновници помињу се 1421. у Приштини, Звечану и Трепчи. Стефана је мучио тај вазални однос. Он је разматрао питање заједничке офанзиве против Мехмеда. Разговори које је Симон Шоша водио с деспотом Стефаном, највероватније да су се односили на питање српско-мађарског савеза против Турака.[403] Али Стефан је с Мехмедом остао у миру. Кад су Турци припремали свој поход на Босну, крећући из Скопља, знало се да ће та војска без препреке стићи у Босну. Имало се у виду да је деспот Стефан у добрим односима и миру с Турцима.[404] Ту турску војску требало је да заустави Павле Чупор. Али су Турци страховито потукли (јула 1415) Мађаре код Добоја. Овом приликом пали су у турско ропство: Чупор, Јован Гара, Петар и Јован Моровић. По наређењу Хрвоја Вукчића, Павла Чупора зашили су у бивољу кожу и живог бацили у реку Босну. За Петра и Јована Моро-

[400] Гласник XLII 318.

[401] Исто 317.

[402] Динић, Нав. дело 60—61.

[403] Станојевић, Archiv für slav. Phil. XVIII, 454; Радонић, *Западна Европа*, 30 н. 1.

[404] Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum* бр. 167. Погрешно представљено како су Турци дошли у Босну Стефановом помоћу: Domenico di Gvido Mellini, *Vita del famosissimo e chiarissimo Capitano Filipo Scolari*. Firenze (1606), 32.

вића посредовао је Стефан код Турака да се откупом ослободе.[405]

*
* *

Да се заведе здраво стање у Католичкој цркви, краљ Сигисмунд је сазвао сабор у Констанцу, на Боденском језеру. Одлазећи у Констанцу, Сигисмунд се, у цркви св. Богородице у Ахену, крунисао 8. новембра 1414. за римског краља. Овом врло свечаном Сигисмундовом крунисању присуствовало је преко сто грофова и других великаша и неких шест стотина витезова.[406] Из Ахена Сигисмунд је отишао у Констанцу, у коју је ушао у ноћи између Бадњег дана и Божића. На основу једног погрешно схваћеног места код Константина Филозофа,[407] мислило се да је на сабору у Констанци био и деспот Стефан.[408]

Пошто се крајем 1412. Стефан измирио са сестрићем Ђурђем, а немајући порода, Стефан је одлучио да престо остави Ђурђу. Од краја 1414. Ђурађ је био ожењен Ирином Кантакузином, одивом из куће солунских Кантакузина. То је она по злу запамћена и опевана „Проклета Јерина". Ђурађ и Ирина венчали су се на св. Стевана (27. децембра) 1414. У јануару 1415. Дубровчани су одредили посланике да дођу и честитају Ђурђу брак и донесу поклоне. Како су долазили са задоцњењем, посланици су имали да се извине. Најпре, имали су да помену како је зимско време, што знатно отежава путовање. Онда су имали да се пожале да је пролаз кроз Босну, због Турака, био несигуран.[409] Тачно је да је тих дана по Босни било турске војске.[410]

Нешто доцније, у кући другог Стефановог сестрића, Баоше, било је такође весеље. Баоши се родио син. Ради

[405] Гласник XLII 312.

[406] Aschbach, Нав. дело I, 410—1.

[407] Гласник XLII 311.

[408] Додатак бр. II.

[409] NE 148.

[410] Ђоровић, *Хисторија Босне*, 412—5.

весеља, затражио је од Дубровчана свираче. Дубровачки свирачи („трубетари и пифари“) често су одлазили на српске дворове и забављали госте. У средини где се највише и најрадије гуслало, музика трубача била је нешто ново. Дубровчани су изишли Баоши у сусрет и послали су му (10. јула 1415) своје свираче на недељу дана.[411]

Скоро за све време Стефанове владе дубровачка трговина са Србијом није текла глатко и Дубровчани су у неколико махова прекидали трговинске односе. Особито је горка жалба Дубровчана на Стефанову преку одлуку (1417) да дубровачки трговци напусте Ново Брдо у року од три дана. Подсећали су на уговор којим је био одређен рок од пола године, како би трговци имали довољно времена да виде шта ће с робом и одселити се. Тешкоће на које су наилазили, нагнале су Дубровчане да прикажу Стефану како они гледају на настале трговинске односе. Није тачно, писали су они деспоту, да су раније дубровачки трговци из Србије извозили само коже, восак и сир, а да сад извозе сребро и злато. Тако је то било, па и сад је, само на мањим трговима, на којима се продаје само свила и ситна роба („мрчарија“). Али на „славним и великим трговима“, као што су Ново Брдо, друга велика места, а нарочито Стефанов „славни многочестити двор“ (Београд), куда се носе скупоцене свите, разне кадифе (аксамити), брокати (пандуари), тканине од дамаска (хамухе), хаздеји („коласта аздија“), свилене тканине и бисер, мора се плаћати сребром, златом и драгим камењем, а не кожом, воском и сиром. И дубровачки трговци, додали су у том писму, кад иду по свету ради куповине скупоцених ствари, морају да дају велика бремена сребра и велике вреће дуката.[412] Та објашњења нису, изгледа, деловала много убедљиво. Скоро целе 1418. односи између Србије и Дубровника били су затегнути.[413] С нестрпљењем чекали су свог посланика из

[411] NE 147.
[412] ПП 219—20.
[413] NE 168 и. 2.

Србије, па да онда пишу краљу Сигисмунду.[414] Дубровачки посланик Ђорђе Гучетић био је целог јануара 1418. на двору деспота Стефана. Посланик се трудио да сазна шта је разлог оваквог Стефановог држања према Дубровнику. Од неких Срба из деспотове околине сазнао је да су за такав став криви сами Дубровчани. Госпар Марин Градић брзо је достављао Стефану сваку дубровачку одлуку у вези са Стефаном. Тако се чешће дешавало да је деспот знао какву поруку дубровачки посланик доноси пре него што би тај посланик и стигао. Разочарани Гучетић с болом је јављао својој Влади како је то рђав знак кад српски деспот зна пре него што њихов посланик дође.[415]

У жељи да среде трговинске односе, Дубровчани су често давали поклоне деспоту Стефану. Сребрница их је нарочито пекла. На измаку 1420. Дубровчани су изгласали велики поклон деспоту Стефану. Најпре (27. новембра) изгласали су хиљаду перпера, па су онда (12. децембра) ову суму попели на хиљаду и двеста перпера.[416] Кад је Стефан ослободио неке Дубровчане позатваране у Сребрници, Дубровчани су му (16. марта 1422) захвалили.[417] Кад је, 1423, Стефанова сестра Оливера хтела да дође у Дубровник, Дубровчани су известили војводу Сандаља Хранића да његова свастика може да дође у њихов град. Али су желели да знају шта о овом Оливерином доласку мисли и њен брат Стефан, „јер је ова часна госпођа од крви светлога деспота и од његова је двора“.[418]

Иако је знао да је Стефан с Мехмедом био у добрим односима, византијски цар Манојло II покушавао је, фебруара 1416, да са Мустафом, Стефаном и господаром Карамалије зарати на Мехмеда. У том смислу, преко свог посланика Николе де Манојани, Манојло је нудио савез и Млецима.[419]

[414] Исто 164.
[415] Исто 166—8.
[416] Исто 182.
[417] Исто 201—2. Како је Стефан Дубровчане повезао, опљачкао, неке и ослепио и нанео им штете од неких тридесет хиљада дуката: S. Nodilo, *Li annali della nobilissima republica di Ragusa* (1883), 54, 249.
[418] NE 216.
[419] Listine VII, 217; Archiv für slav. Phil. XVIII, 457—8.

Савез није склопљен, али су Млеци 29. маја 1416, под командом адмирала Петра Лоредана, потукли турску флоту код Галипоља.[420]

*

* *

Стефана Лазаревића ценили су и у Мађарској и у Турској. Био је доиста витез у пуном смислу те речи. Људи су се поносили да их он уведе у ред витезова. Католички свештеници спомињали су га на литургијама: „Још се молимо о благочастивом деспоту који је у српској земљи!“[421] И то се дешавало у јеку изоштрених односа између католика и православних, кад су православни за католике били „шизматици“. Тај „шизматик“ Стефан није оклевао да католичком краљу Сигисмунду пошаље војну помоћ кад се Сигисмунд борио против хусита. Стефан је послао „неки мали део изабране војске“.[422] Сигисмундову војску у борби против хусита у Чешкој (1421) водио је Пипо Спано.

Дату реч Стефан је чврсто држао. Ко би с њим једном ухватио веру, могао је да буде сигуран да у њему има тврда пријатеља. Било је у Стефановом положају нечег необичног. Морао је Турцима да даје војну помоћ и низ година чак лично да ту војску води султану на рочиште. После Ангорске битке везао је пријатељство са Сигисмундом, постао носилац ордена *Змаја* и више пута одлазио у Мађарску. Познато је како је витешки признао пред Бајазитом да се огрешио. После смрти султана Мехмеда било је људи који су наговарали Стефана да промени вером. Превагнуло је сазнање да је дао реч да ће и Мехмедовој деци да чини добра. А дата реч не сме да се порекне!

---

420 Радонић, *Зайадна Европа*, 37—38.

421 Гласник XLII 312.

422 Виндеке, напротив, каже (Altmann, нав. дело, 120) како је било *мноіо* Срба и Рашана: vil Sirfen und Ratzen. О Сигисмундовим односима с хуситима: Dr Wilhelm Berger, *Johannes Hus und König Sigismund*, Augsburg 1871; Dr von Bezold, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten*. München 1872.

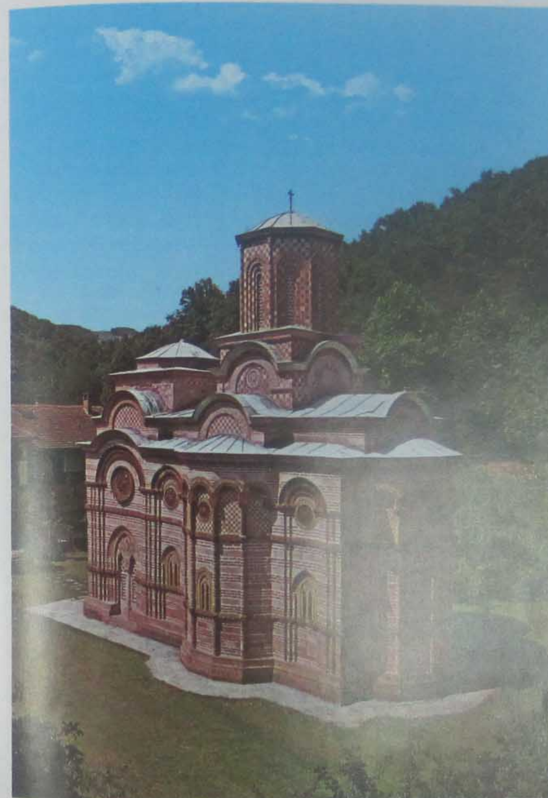

МАНАСТИР КАЛЕНИЋ, XIV век

Почетком 1421. дошао је Стефану у Београд његов сестрић Баоша. Побољевајући поодавно, знао је да му је близу крај, па је хтео да умре код ујака. Умро је 28. априла[423] 1421. Стефан је сестрића оплакао и лепо сахранио.[424] С извесним ликовањем писао је Баошин очух, војвода Сандаљ Хранић, 1. новембра 1423. из Благаја млетачком дужду Франческу Фоскарију како сада нема Баоше Страцимировића, „кои биеше непријатељ . . . реченога господина дужа и опћине бнетачке".[425]

Из Баошина два брака није остало мушке деце. Син рођен 1415. умро је као дете.[426] Кћи Јелена удала се за доцнијег херцега Стјепана Вукчића, синовца Сандаља Хранића. Кћи Теодора била је удата за Петра Војсалића, господара Доњих крајева.[427]

На самрти Баоша је за свог наследника одредио ујака Стефана. Показало се да је последња воља једно, а остварење те воље друго.

Млечанима, који су годинама водили борбу с Баошином мајком, учинило се да се сад кад те жене, после њене преудаје, нема више у Зети, и кад иза Баоше нема мушког наследника, могу ширити по Зети. Скадар су Млечани већ дуже времена имали у својој власти. Будву су заузели још за Баошина живота.[428] Чим су сазнали да је Баоша умро, заузели су Дриваст, Бар и Улцињ и већ првих дана јула 1421. млетачки Сенат расправљао је о уређењу ових тек освојених крајева.[429] Док су Млечани већали о уређењу, стигли су у њихов град посланици великог војводе Сандаља Хранића. Донели су Млечанима Сандаљев захтев да му уступе Горњу Зету, Бар и Будву.[430] Млечани су Сандаљу одговорили да су та места примили под своју заштиту, а да су та места својом слободном

---

423 РЛ бр. 630, 631. Помиње се и 27. април као дан Баошине смрти.
424 Гласник XLII 312.
425 Miklosich, *Monumenta serbica*, 325.
426 NE 147.
427 О њима: М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, 93—102.
428 Listine VIII, 83.
429 Исто 94.
430 Исто 95.

вољом изабрала млетачку власт. Сем тога, Млечани су обећали да ће живаљ тих места чувати под својом заштитом. Част им налаже да своје обећање поштују.

Док су Млечани били заузети питањем уређења нових области, Дубровчани су осматрали развој догађаја. У мају 1421. дошла је у Дубровник Руђина, удовица Мркше Жарковића. Она је била сестра од стрица Баошиног оца. Дубровчани су јој дали кућу и одредили издржавање. Руђина није мислила да остане у Дубровнику. Желела је да иде на Крф. Дубровчани су били спремни да јој ставе на располагање свој брод. Како се Руђина задржала нешто дуже у Дубровнику, Дубровчани су 1. августа повукли обећање. Објаснили су јој да је то због догађаја, вероватно због стања у Зети, и брод су јој дали доцније.[431]

Сазнавши да су Млечани ушли у његово наследство, Стефан је најхитније „дојахао" (22. августа 1421) у Зету.[432] Стефан је у свом веку видео тешке дане и водио крваве мегдане. Кад су оно водили дугу борбу против Стефанове сестре Јеле, Млечани су при склапању уговора тражили јемство и Јелиног брата Стефана. Сад су напали области за које су знали да су остале Стефану у наследство. За управнике освојених крајева Млечани су већ одредили Андрију Фосгола Старијег, Марка Мианија и бившег скадарског капетана Ђакома Дандола. Крајем јула Фосколо и Миани добили су упутства да се састану с Дандолом. Овој тројици имао је да се придружи и скадарски капетан Антонио Барбаро.[433] Али кад се Стефан појавио, освојио Дриваст и опсео Скадар и Бар, Ђакомо Дандоло журно је отишао у Венецију, да упозна Владу с насталим стањем. Влада је одмах вратила Дандола с упутствима да се састане са Стефаном.

Истовремено кад је Дандоло похитао да изложи стање' стигла су у Венецију и два Стефанова посланика. Они су саопштили Стефанове захтеве да му Млечани врате она места

[431] NE 192—3; Tadić, *Promet putnika* . . . 65.
[432] Исто 199.
[433] Listine VIII, 99—103.

која су била Баошина, пошто она сада припадају њему као Баошином наследнику. Како је Стефан својим посланицима дао упутства да одмах затраже одговор, Млечани су, уз безброј непотребних речи, одговорили (9. септембра) да места неће да врате.[434] Узели су нашироко да излажу ток догађаја. Подсећали су деспота на старе срдачне односе. За нека места платили су Ђури Страцимировићу. Баоша није хтео да прихвати оно што је отац урадио, па је загазио у рат. Млечани су, стога, морали оружаном руком да уђу у посед тих места. Онда су, Сандаљевим посредовањем, вратили Баоши нека места која су били освојили. Али, Баошино држање изазвало је Млетке да се опет дигну на оружје, те су тако поново освојили та места. После овог осврта на ток догађаја, Млечани су рекли како за Стефана гаје пријатељска осећања и како желе с њиме мир. Обећали су да ће убрзо послати своје посланике да са Стефаном размотре читаво питање. Сенат је 9. септембра послао упутства Ђакому Дандолу. У случају да се Стефан не буде налазио више од четири дана хода од границе, Дандоло је имао да оде лично. Ако би деспот био на већем одстојању, Дандоло је имао претходно да утврди место састанка са Стефаном. Дандоло је имао да каже Стефану оно исто што су Стефанови посланици већ чули у Млецима. Имао је да каже Стефану како су Млечани становништву освојених крајева дали реч да га ником неће уступити. Стога их они, без њиховог пристанка, не могу уступити. Најзад Дандоло ће опет подсетити Стефана на некадање пријатељске односе.[435]

Стефан није могао да сачека своје посланике да од њих чује шта му одговарају из Млетака. Још док су српски посланици били у Млецима, а Сенат састављао упутства Ђакому

[434] Исто 110—1.
[435] Исто 11—12. Дипломатски и војни ток ових догађаја познат је, углавном, према грађи из млетачког архива, коју је објавио Шиме Љубић у збирци *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike.* О Стефановој борби с Млецима: Ст. Станојевић, *Борба о наследство Баошино*. Ср. Карловци 1902 и Antun S. Dabinović, *Kotor u drugom skadarskom ratu.* Rad 257 (1937), 133—271.

Дандолу, у Млетке је стигао глас да је деспот Стефан напао млетачке области. Није се само поуздано знало на коме је месту извршен напад. Млечани су рекли српским посланицима да је немогуће и помислити да је ово што су чули тачно.

Убрзо су у Млетке стигла нова обавештења. Стефан је заиста заратио, у намери да поврати област која му је остала у наследство. Сад је Сенат спремио (10. септембра) ново упутство Дандолу. Одредио га је за главног команданта пешадијских и коњичких снага и наредио му је да лично обиђе млетачку војску у Скадру, Дривасту, Бару и Улцињу. Нарочито је имао да се потруди да што пре заведе добре односе са суседним племићима. Ако млетачка граница још није угрожена, Дандоло има одмах да оде деспоту Стефану. А ако је српска војска већ прешла границу, и налази се на млетачком земљишту, Дандоло има да обезбеди одбрану, а од Стефана да затражи за себе гарантно писмо. Чим буде добио гарантије, отићи ће Стефану и изразити жаљење своје Владе што је деспот напао млетачку област. Затражиће да се српска војска повуче. Ако се земљиште већ буде налазило у српским рукама, Дандоло ће затражити да се оно врати. Сенат је помишљао да би Стефан могао да постави као услов за испуњење оваквих захтева да му се да неки годишњи поклон, као што је некад имао Баоша. Дандоло је имао овлашћење Сената да, ако се отвори то питање, понуди Стефану хиљаду дуката годишње. У случају да сума коју би Стефан затражио прелази хиљаду дуката, да нема упутства да о томе преговара. Дандолов задатак био је да се труди да са Стефаном склопи што је могуће дуже примирје. У случају да је са српском војском и Стефан лично на млетачком земљишту, Дандоло је имао да оде Стефану, али Дандоло неће ићи, ако је на млетачком земљишту само војска без деспота.[436]

Чим су се српски посланици вратили с поруком да млетачки Сенат не прима захтев, Стефан је напао. Изненађени, с недовољно посаде, Млечани су претрпели губитке. У другој

[436] Исто 112—5.

половини септембра Стефан је опсео Скадар, Бар и Улцињ. Стефанова главна акција била је, изгледа, управљена на Котор. Преплашена Стефановим успесима, друга два млетачка управника у новоосвојеним областима — Фосколо и Миани — који су били у Котору, без овлашћења своје Владе, понудила су Стефану да с њим преговарају о миру и предала су му Улцињ и Дриваст, због чега их је Сенат силно прекорео.[437]

Међутим, и Стефан и Млечани увиђали су да ће питање борбе одлучити држање Турске. Недавни долазак Мурата II на престо будио је у Млецима наде да у њему могу добити заштитника, који ће подржати њихове захтеве у Зети и Албанији. Млетачки баило у Цариграду Бенедето Емо добио је упутства да оде Мурату и затражи турску помоћ против Стефана.[438] Стефан је, опет, чекао да види како ће тећи односи с новим султаном. И Млеци и Стефан били су спремни да прихвате примирје. Сенат је послао упутства Дандолу да са Стефаном склопи примирје, гледајући да Стефану уместо Улциња уступи Будву.[439]

Крајем октобра 1421. Стефан се вратио кући, а војску је оставио под Скадром. Дубровачка влада пожелела је Стефану срећан пут, иако је неким својим трговцима, који су у току Стефанове борбе с Млечанима држали уз Стефана оштро замерила на оваквом њиховом поступку.[440] У новембру 1421. Стефан је већ био у Крушевцу.[441] Средином новембра склопљено је примирје на пола године. Стефану је остао Дриваст, а уместо Улциња добио је Бар.

*

*   *

Како се рок истицања примирја приближавао, Стефан је, почетком марта 1422, послао у Млетке посланство. Посланство је водио искусни дипломата војвода Витко. Посланство

[437] Исто 18.
[438] Исто 116—7.
[439] Исто 118.
[440] NE 199—200.
[441] Исто 201.

је у Дубровнику, у име деспота Стефана, замолило дубровачку Владу да превезе српске посланике у Млетке. „Племенити и разумни" војвода Витко добио је (12. марта 1422) две барке и обећање да ће Дубровчани посланике вратити у Дубровник.[442]

Витко је имао да каже Млечанима како Стефан гаји пријатељска осећања према Републици св. Марка. Затим је имао да саопшти Сенату како Стефан тражи Скадар и друга места у Зети, пошто припадају њему као Баошином наследнику. Ако Млеци ово не би учинили, деспот Стефан морао би да тражи други пут да до тих места дође. Поводом ове Стефанове поруке Сенат је већао 4. априла.[443] Опет су се Млечани освртали на минуле дане, подвлачећи да су Скадар и Дриваст добили од Ђуре Страцимировића. Мислили су да им Стефан шаље свог посланика с поруком да им враћа места која су Срби, заклањајући се за Стефаново име, освојили у Зети. Веровали су да је посланик дошао да изрази Стефаново жаљење због таквог поступка. А, ево, с чуђењем чују другчију поруку. Сенат жели да Стефан врати освојена места и да између Млетака и Стефана завладају стари добри односи. По одлуци Сената, даље преговоре с Витком имао је да води нарочити Одбор од неколико лица.

Витко је био упоран, али био је и млетачки Ужи одбор. За Скадар и друга места Витко је понудио Млечанима две хиљаде дуката годишње. То је била његова последња понуда преко које није прелазио. Ужи одбор доказивао је Витку да су области око којих се они са Стефаном споре млетачке и да Сенат не пристаје на Стефанове услове. Настала су бескрајна цењкања. Кад је Витко затражио да му Одбор каже своје услове и предлоге, Одбор их није имао и морао је да их тражи од Сената. Уместо да каже ишта одређено, Сенат је упућивао Одбор да Витку опет понавља стару ствар: како Млеци никад неће да испуне Стефанов захтев. Буде ли Витко толико упоран,

---

[442] ПП I, 220; NE 201—2.
[443] Listine VIII 152.

нека му кажу да ће Млеци оставити Стефану Бар, али захтевају да им врати Дриваст. Спремни су да Стефану дају по хиљаду дуката годишње, као што су некад давали Стефанову зету Ђури и сестрићу Баоши, а Стефан нека тај новац употреби за удомљавање Баошиних кћери, или ма за шта друго, по свом нахођењу.[444]

После дугог обостраног ломљења, Витко је предложио ово решење: Стефан за сада неће тражити Скадар и неће га нападати, али задржава право да га тражи доцније. Пошто је обећао Дривастанцима да их неће оставити, а још мање дати Млечанима, Стефан Дриваст задржава за себе. Млечани ће давати Стефану хиљаду дуката годишње. На то су Млечани ударили у нова цењкања. У знак пажње према Стефану, дају му Бар, који су добили на правичан начин, али Дриваст задржавају за себе. То је била прва етапа. Ако Витко не би прихватио овакав предлог, Одбор је добио упутства да у попуштањима иде даље: да уступи Стефану Дриваст, а Стефан да даје годишње хиљаду дуката. Млечани задржавају: Скадар, Улцињ и Будву. Ако би војвода Витко одбио обавезу да деспот плаћа Млечанима хиљаду дуката, Ужи одбор није имао више ниједну кочницу да откочи. Имао је одсечно да каже да су све могућности испрпљене и да се у попуштању не може даље. Одбор је имао јасно да каже да је изишао са својим „последњим и коначним" условима и да су Млечани учинили све „пред Богом и светом". После свега, нико живи више неће моћи да осуди Млечане ако „за своју част и одбрану својих места" буду предузели мере које им се буду учиниле потребне. Млеци су захтевали да се ова њихова порука пошаље деспоту Стефану, како би се, у случају неких штетних последица по Стефана, знало да за то нису криви Млечани, него да одговорност носи сам деспот.[445]

Пошто је Витко у преговорима дошао до граница одређених упутствима, остало је да се врати кући. Млечани су

---

[444] Исто 156—8.
[445] Исто 159—60.

схватили да би Витков одлазак без постигнутих резултата значио рат. Сенат је одлучио да више не преговара Ужи одбор, него да дужд позове Витка у Сенат, да ту сенаторима каже које последње услове поставља у име свог господара. Прихвати ли Витко ово — дужд је имао да обећа да ће Млечани давати Стефану хиљаду дуката годишње. Ако Витко буде желео да се врати — да му се изиђе у сусрет. У том је сенатор Марко Барбадико затражио да се састане с Витком пре Витковог доласка у Сенат. Исцрпљено је све, говорио је Витко, и он нема пуномоћ да ишта преиначује. Али, нека Млечани пошаљу свог посланика деспоту Стефану и нека се рок примирја продужи док се млетачки посланик не врати од деспота. Сенат је, 26. априла 1422, прихватио да се примирје продужи, под условом да они „који држе утврђења — држе и околину“. То је било упућено против Стефана, јер је он имао у својим рукама околину Скадра и Котора, док су саме градове држали Млеци. Кад је сутрадан Витко дошао у Сенат и чуо за јучерашњи закључак, прозрео је млетачке намере. Изјавио је да примирје може да продужи једино под оним истим условима под којима га је сам деспот склонио. И напустио је седницу. Сенат је остао да већа. Одлучио је да пошаље посланика који ће имати да води преговоре за мир. Питали су Витка да ли је овлашћен да млетачком посланику изда salvum conductum и, у случају да јесте — да га изда. У противном, млетачки посланик отишао би у Скадар и тамо сачекао Стефаново гарантно писмо. Посланику је имао да се гарантује сигуран повратак, иако је примирје истекло. Витко је говорио да Млечани треба што брже да пошаљу посланика, пре истека примирја, јер иначе почиње рат. Додао је да би посланик требало да буде лице које добро познаје прилике. Сенат је обе Виткове сугестије прихватио. За посланика је изабран Марко Барбадико Старији.[446] Чим је ово било завршено, српско посланство напустило је Млетке и 6. маја 1422.

---

[446] Исто 160—6.

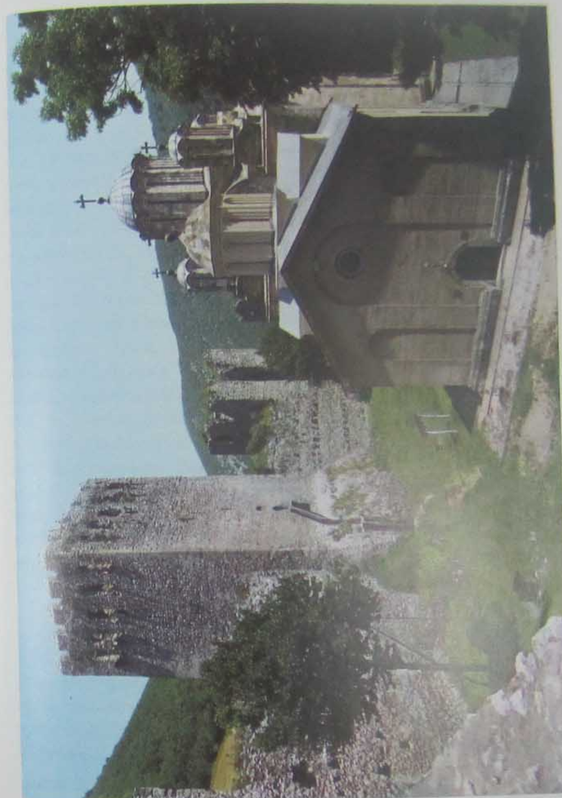

МАНАСТИР МАНАСИЈА — РЕСАВА, XV век

било у Дубровнику, где је војвода Витко добио поклон од сто и педесет перпера.[447]

Млечани су, међутим, оклевали с издавањем упутстава своме посланику. Упутства су написали тек 16. маја 1422,[448] на сам дан истека примирја. Могуће је да су Млечани очекивали почетне успехе у своју корист, па су оставили да рат почне.

Марко Барбадико имао је да се осврне на старе добре односе између Млетака и Стефанових предака. Онда да изјави жаљење што је Стефан нападао млетачке земље и поданике. Имао је, даље, да каже како су се Сенат и Витко разишли у преговорима, али, ево, Република жели да преговара. Млеци нуде Стефану Бар и Дриваст, а Стефан за то да плаћа хиљаду дуката годишње. Млеци полажу право на: Скадар, Улцињ и Будву, који су у њиховој власти још од времена Ђуре Страцимировића. Према упутствима, Барбадико је, у току преговарања и цењкања, могао да одустане од захтева да Стефан плаћа поменутих хиљаду дуката. Ако у случају склапања мира Бар и Дриваст, или макар само једно од ова два места, буду у млетачким рукама, Барбадико имаће да тражи оно што су Млечани заузели. Посланик је имао одобрење да Стефану обећа за Бар четири стотине, а за Дриваст шест стотина дуката годишње. Али, ако би Бар и Дриваст већ били у млетачкој власти и грађанству није дато никакво обећање да их неће уступати Стефану, а Стефан буде желео да има ова места — Млечани су спремни да оба града врате Стефану.

Почну ли тешкоће око склапања мира, Барбадико је имао да склопи примирје, и то на што дужи рок. Само, у примирје је имала да се унесе и одредба да она страна која има у својим рукама утврђење — има и околину. Не буде ли Стефан на ово пристао, Барбадико је имао да каже да даље не може да преговара, пошто су Млечани, зарад мира и љубави, одвише жртвовали. Ако би се десило да у тренутку кад Барбадико

---

[447] NE 202.
[448] Listine VIII 171—4.

буде преговарао, код Стефана буде и Ђурађ Бранковић, Барбадико ће се и с њим састати. Барбадико је понео поклон и за Стефана и за Ђурђа.

Док су Млечани правили ову скалу попуштања, Стефан је, у јуну 1422, био у Мађарској. Можда је тражио Сигисмундову помоћ за борбу против Млетака.[449] Почетком јула српска војска опседала је Скадар. Поморски капетан није могао да пружи помоћ Скадру. Рачунало се да у новембру опседнути Скадар неће имати више хране, па је у Млецима одлучено (31. јула) да се хитно пошаље хране, зејтина и педесет бораца.[450] Поморског капетана прекорели су из Млетака због нехата и кривили су га што Бојаном није пошао под Скадар.

Опасност од Стефана запретила је и Котору. Свом баилу у Цариграду послали су Млечани упутства да обнови уговор са султаном Муратом. Тражили су да Мурат опомене Стефана да прекине ратовање с Млечанима и да врати оно што је од Млечана освојио.

Барбадико је дошао Стефану јула 1422.[451] Имао је непријатности: напали су га, коње отели, пратиоце заробили.[452] Код Стефана наишао је Барбадико на хладан пријем. Стефан је одбио млетачке услове. Барбадико се вратио и 13. септембра 1422. излагао пред сенаторима догађаје. Млечани су почели да спремају војнике, оружје и да оружају бродове. Стефанова војска под Скадром, уз коју су били и племићи из скадарске околине, затворила је Бојану и млетачкој флоти било је онемогућено да дође под град.

У ноћи 5. октобра имале су из Венеције да отплове под Скадар две наоружане галије под командом Марка Бемба и Марка Барбо. С њима је ишао и трећи Марко, Барбадико, он с намером да преговара са Стефаном. Имали су да сврате у Задар, да би наредили тамошњем ректору да Скадру дотури

---

[449] Станојевић, *Борба о наследство Баошино*, 37.
[450] Listine VIII 179—80.
[451] За ову хронологију: Dabinović, Нав. дело 193.
[452] Listine VIII 197—200.

хране, сира и вина. То су исто имали да ураде и други далматински ректори. У Котору Бембу и Барбу имао је да се придружи поморски супракомит Пиетро Полани.[453]

Због српске блокаде под св. Срђем, млетачке снаге нису могле да дођу у Скадар. Из Млетака су поручивали да се потопе два брода, заустави Бојана и на тај начин омогући превоз. Млечани су 2. јануара 1423. одредили ново појачање Скадру: четири стотине коњаника и две до три стотине пешака.[454] Кратко време пре овога, једне децембарске ноћи 1422, млетачки капетан Никола Капело, снажним и неочекиваним налетом из Скадра, потукао је српску војску. Страхујући да изиђе Стефану на очи, очекујући да због тога може чак да изгуби и главу, командант српске војске Масарак одбегао је у Дањ.[455] Биће да се на овај догађај односи она летописачка белешка како дође Стефан Лазаревић под Скадар и не постиже ништа.[456] Дубровчани су одмах обавестили краља Сигисмунда како су Млечани „ових дана" потукли Стефана у Зети.[457] На седници Сената у Млецима ликовало се, 7. јануара 1423, јер су Млечани нагнали српску војску у бекство и приморали је да дигне опсаду Скадра.[458] Показало се, међутим, да млетачка победа није била онако велика како се мислило. По посебном посланику Пиетру Полани поручили су Млечани Дубровчанима да их чуди дубровачко држање, па су захтевали да Дубровчани престану с таквим ставом.[459] На то су Дубровчани одговорили како су вазда били Млецима на помоћи и да Млечани никад раније нису имали „толико слободе у трговини".[460] Млечани су се трудили да придобију Јована Кастриоту.[461]

---

[453] Исто 197—200.
[454] Исто 209.
[455] Станојевић, Нав. дело 44—46; Dabinović, Нав. дело 198.
[456] РЛ бр. 635. И. Раић (*Историја III*, 125) пише како је Стефаново „обеседание безполезно било".
[457] Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum*, 190.
[458] Listine VIII 209—10.
[459] Исто 210—11.
[460] NE 214.
[461] Станојевић, Нав. дело 48—49.

О Цветима (28. марта) 1423. Стефан је присуствовао у Кежмарку састанку краља Сигисмунда с пољским краљем Ваплавом.[462] Можда је опет говорио краљу Сигисмунду да треба да се одлучи на борбу против Млетака.[463] Већ пре одласка у Мађарску, Стефан је јавио у Котор Барбадику да би желео да једном дође до мира. Барбадико је о овоме обавестио своју Владу и Влада му је дала упутства да настоји да дође до мира. Барбадико је морао да има у виду да Млечанима остану: Скадар са Забојаном, Улцињ и Будва, а Бар и Дриваст да може да уступи Стефану.[464] У случају да Стефан не би пристао на овакву понуду, Барбадико је имао овлашћење да Стефану понуди и хиљаду дуката годишње. Као млетачки изасланик Стефану отишао је Марин Друшко Краљчић. И поред спремности да воде преговоре за мир, Млечани су послали упутства Франческу Бембу да агитује у Улцињу, Дривасту и Бару и да гледа да придобије арбанашку властелу и Паштровиће.[465]

Поред Стефана и Млечана који су желели да се склопи мир, сад се јавља с овом жељом и Ђурађ Бранковић. Почетком јуна 1423. он је послао у Котор понуду Марку Барбадику. Понуда је наишла на леп пријем и Сенат је послао Барбадику неколико упутстава (25. јуна, 2. и 13. јула и 2. августа).[466] Краткотрајни успех млетачког адмирала Николе Капела помутио је Ђурађ Бранковић, који је стигао с јачом коњичком снагом под Скадар и прекинуо Млечанима везу између мора и Скадра. Млечани су сад видели да је за коначно решење спора потребно да у својим захтевима буду умеренији, а у прихватању Стефанових предлога попустљивији. Од средине марта 1423. млетачки поморски капетан у Зети био је Франческо Бембо. Бембо је почео да преговара с Ђурђем. Ђурђеви услови учинили су се Бембу тешки. Ради успешнијег даљег

[462] Altmann, *Windeckes Denkwürdigen*, 153; Aschbach, Nav. delo III, 177—8.
[463] Станојевић, Нав. дело 51.
[464] Listine VIII 221—2.
[465] Dabinović, Нав. дело 200—2.
[466] Listine VIII 233—4, 238—9, 242—6.

преговарања, Бембо је позвао у Скадар Барбадика, а од Сената затражио упутства. Из Млетака су јавили да су, само да би једном дошло до мира, спремни да понуде Стефану и две хиљаде дуката. Не успе ли се да се склопи мир, нека се склопи примирје, и то бар на четири године. Док је водио преговоре, Ђурађ се трудио да што сигурније одсече Скадар од мора. Бембо и Барбадико видели су ово јасно и обавестили Сенат. А кад је у Млетке стигао глас да је Ђурађ постигао што је хтео, Сенат је одлучио да се примирје склопи по сваку цену.

Примирје је склопљено 12. августа 1423, у биваку Ђурђа Бранковића, недалеко од утврђења Св. Срђа на Бојани. Са српске стране потписивању примирја присуствовали су: војвода Војин Југа,[467] војвода Шајин (Scian),[468] војвода Алијаз-бег, војвода Новак[469] и војвода Хребељан.[470]

По овом примирју, Србима су остали: Дриваст, Бар и Будва. Млечани су задржали: Скадар с околином, сем Андреје (у брдима изнад Скадра). Али је предвиђено да се Андреја може заменити за неки део у Дривасту. Млечанима су остали и: Котор, Љеш и Улцињ. За област Паштровића остало је накнадно да се расправи. Стефан и његови наследници добијаће од Млетака о Великој Госпојини по хиљаду дуката.[471] Већ идуће године избио је спор око тумачења неких одредаба.[472]

Коначна српско-млетачка разграничења утврђена су тек 22. априла 1426. у Вучитрну, у двору Ђурђа Бранковића.

[467] То сигурно није Југа од кога је кнез Лазар купио винограде које је приложио Раваници — ЗСп 769. Југа је приложио 1394/5. св. Пантелејмону села Горино и Седларце у Дубочици код Лесковца — Исто 519 бр. XXXIV. Богдан Југа био је један од двадесет и четири члана које је Стефан Лазаревић одредио да „учињу закон о рупах", израде рударски закон, за Ново Брдо — Никола Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића* (1962), 38.
[468] Помиње се још од 1399. — Јиречек, *Историја Срба II* (1952), 379 и н. 174.
[469] Можда је то Новак Караљук, „по природи сличан лаву", који је потицао „од пресветлих из давнине".
[470] Помиње се око 1404 (не 1399 — Јиречек, *Историја Срба II*, 361 н. 35) као челник — Споменик XI бр. 31.
[471] Listine VIII 248—53.
[472] Станојевић, Нав. дело 65—70.

Ђурађ је водио преговоре на основу Стефановог пуномоћја од 22. марта.[473] У име Млетака преговоре је водио њихов капетан у Албанији Франческо Квирини. Са српске стране присуствовали су:[474] Грачанички митрополит,[475] војвода Лукач[476] и сињевски војвода Мркша (Marchixa).[477] Уговором Млеци су добили: Паштровиће, Грбаљ и Андреју, а Срби Будву. Стефан је ратификовао уговор под Сребрницом 25. јула 1426.[478] У новембру накнадно су објашњене извесне појединости.[479] Млечани су уговор потврдили 3. фебруара 1427.[480]

У Будви се настанио православни митрополит, који је имао да се стара о духовним потребама православних, као и некада, у доба Ђуре Страцимировића и сина му Баоше. Али игумане манастира св. Петра и манастира св. Михаила код Улциња, митрополит је могао да постави само с дозволом млетачког команданта Скадра и Улциња.

У време кад је Стефан био у Зети и водио борбу с Млечанима ради остварења права на своје наследство, умро је у Београду 16. септембра[481] 1422, Константин, син бугарског

[473] Listine IX 14—17.
[474] Исто 7—14.
[475] Митрополит Phaonna Grazanicie. Фаона је искварени облик за Пауни, познатог места код Приштине, где је била раније престоница. Пауни је дошло као ближе обавештење уз Грачаницу. Грачанички митрополити имали су титулу и Липљански. Новаковић је пропустио ово место из извора за своју расправу о старим српским престоницама: Глас LXXXVIII (1911), 203—4. Dabinović, Нав. дело, као да је схватио да је Фаона име митрополита.
[476] Можда је то исти Лукач који се помиње 21. новембра 1392. — ЗСп 460.
[477] О Мркши: Ђорђе Сп. Радојичић, *Мркшина црква и „Штавско господство"*. Старинар, трећа серија, 12 (1937), 41—44.
[478] Listine IX 17—18.
[479] Исто 14—17.
[480] Исто 17—20.
[481] РЛ бр. 633, где је забележен 17. септембар као дан смрти. Упор. К. Иречекъ, *Исторія болгарь* (1878), 461; Constantin Jos. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*. Праг (1876), 356. В. Киселков (*Проуки и очерти*), 266—7, најпре се чудио што Константин Филозоф не помиње Страцимировог сина који је умро у Београду. Али доцније (стр. 296) је показао да зна за Константинову смрт. Киселков је изгубио из вида да за септембар треба дркчије да прерачуна годину, па је отуда дао погрешну годину Константинове смрти.

цара Страцимира. Кад устанак који је дигао с братом од стрица Фружином није успео, Константин је неко време живео у Маџарској, па је дошао у Србију, где је и умро још „млад узрастом", али „хиљадугодишњак разумом". Константин је био један од последњих изданака бугарске куће Шишмановаца.[482] Стефан је Константина ожалио као рођеног брата „и много раздаде за душу његову".[483]

*

* *

После смрти султана Мехмеда (1421), појавио се као претендент на турски престо неки Мустафа, који се издавао за Бајазитовог сина. Мустафа је у Солуну добио подршку цара Манојла. Мустафа је затражио везе и с деспотом Стефаном, послао му је посланике и понудио му савез, али Стефан је ово одбио, држећи се дате речи султану Мурату.[484] Између Мурата II и претендента Мустафе отворила се подужа борба, док Мустафу нису ухватили у неком лугу и убили. Али Мурату II остало је да се бори и против Мехмедовог млађег сина, који се такође звао Мустафа. У борби код Никеје, Мустафа је пао у Муратове руке, и ту му је одсечена глава. Овом приликом погинуо је и Михаил-бег, кога је Мурат ослободио тамнице. И овај други Мустафа тражио је преко посланика везе са Стефаном, али је Стефан то одбио, на чему му је Мурат захвалио. Посланика који је дошао да изрази Муратову захвалност Стефан је лепо дочекао у Београду, гостио, возио бродом по Дунаву и Сави и на растанку обдарио поклонима.

Као што је некада цар Манојло тражио помоћи на Западу, и Манојлов син, и од 1421. савладар, Јован VIII, пошао је да тражи помоћ. Цариград је напустио 15. новембра 1423. Био је у Венецији и Милану. Папа Мартин V обећавао је знатну

[482] П. Мутафчиевъ, *Боженишкия надписъ*. Списание на българската Академия на наукитѣ 22 (1921), 88—114; Д-ръ П. Никовъ, *Турското завладѣване на Бългaрия и судбата на последнитѣ Шишмановци*. Известия на Историческото дружество въ София 7/8 (1928), 41—104.
[483] Гласник XLII 314.
[484] Исто 315.

помоћ, ако би између Цариграда и Рима дошло до уније. Из Италије, Јован VIII дошао је у Мађарску и у јуну[485] 1424. био је у Будиму. Био је о празнику Телова, који је те године падао 22. јуна. Сигисмунд је госту изишао на пола миље од Будима. Кад су дошли један до другог, сјахали су с коња и загрлили су се.[486] Овај церемонијал необично подсећа на оно што је неких осамдесет година раније видео Јован Кантакузин у Србији. Када би се, после дужег времена, владар и властелин први пут видели, обојица би се скидали с коња и пољубили.[487]

Управо кад је Јован био у Будиму, дошао је тамо и „херцег деспот Србије".[488] Као и увек, Сигисмунд је Стефана лепо примио и богато обдарио: златним и свиленим тканинама, позлаћеним посудама, седлима, мачевима посребрених и позлаћених дршки, теписима и другим стварима.[489]

Док су Јован Палеолог и Стефан још били код Сигисмунда, стигао је у Будим и посланик султана Мурата,[490] носећи златне и свилене тканине као султанов поклон Сигисмунду. Посланикова мисија била је да склопи са Сигисмундом мир

---

485 Радонић, *Зайадна Евройа*, 46—47. Aschbach, Нав. дело III, 195, писао је да је састанак био јула или почетком августа и не у Будиму него у Тати. Енгел је узимао (*Geschichte des ungarischen Reiches II*, 312) да је састанак био у августу и да је цар био не Јован него Манојло. Јули као време састанка: Hammer, Нав. дело, 420. Стефан је био у Будиму 15. јуна 1424. (у кратком садржају забележено је да је писмо из 1426, али се из самог писма види да је из 1424) — Thallóczy — Aldasy, *Codex diplomaticus*, 136. Божидар Ферјанчић, *Десйоши у Византији и јужнословенским земљама* (1960), 15, мислио је очевидно да каже како је Јован у новембру пошао из Цариграда, па је написао да је тога месеца пошао у Мађарску.

486 Altmann, Нав. дело, 177.

487 Ioannis Cantacuseni, *Historiarum IV*, (бонско издање 1831), 261—2.

488 Altmann, Нав. дело, 177; Dietrich Kerler, *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigismund* 8 (1883), бр. 311, стр. 373; Thallóczy-Aldasy, *Codex Diplomaticus* бр. 136. Радонић је писао (*Сйоразум у Тайи*, 166) како „није немогуће" да су се том приликом састали Стефан и Јован. Стефан и Јован били су у Будиму истовремено.

489 Altmann, Нав. дело, 177.

490 Погрешно да је Муратов посланик дошао истовремено са Стефаном: Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches I*, 313; Hammer, Нав. дело I, 419.

СВЕТИ НИКИТА,
фреска, у манастиру Манасији

на две године.[491] Како је озбиљан покрет хусита у Прагу захтевао да се Сигисмунд крене на ту страну, склопио је Сигисмунд мир с Турском. Мурату је послао поклоне, а цара Јована уверавао је да ће, после истека рока склопљеног мира с Турцима, мислити на мађарско-византијски савез. Тако је мађарско-византијска борба против Турака одложена. Деспоту Стефану приписује се да је утицао на Сигисмунда да прихвати турску понуду за склапање мира.[492]

На растанку, Сигисмунд је и Стефана и Јована, према обичају, обдарио. Стефан је добио: четири коња, шест комада тканине рађене у Мефелну, у провинцији Антверпен, у Белгији.[493] Изгледа да су Стефан и Јован пошли из Будима заједно и да их је неко време пратио Сигисмунд.[494] Онда се Јован одвојио и у Цариград отишао преко Влашке.

*

* *

Стефан је подуже побољевао од ноге. У једном тренутку учинило му се да болест може да буде смртоносна. Хтео је да одреди себи наследника. Неизвесно које године,[495] у Сребрници код Страгара под Рудником[496] приказао је сестрића Ђурђа Бранковића за наследника и благословио га је. „Учи-

---

491 Altmann, Нав. дело, 177.

492 Aschbach, Нав. дело III, 195—6.

493 Altmann, Нав. дело, 187.

494 J. Ch. Engel, *Geschichte von Servien und Bosnien* (1801), 369.

495 Чедомиљ Мијатовић, *Десйот Ђурађ Бранковић I* (1880), 36, мислио је да је сабор био 1425. Јован Радонић, *Сйоразум у Тайи*, 174—5, 192—3, сматрао је да је сабор био 1426. Ту годину узео је и Иван Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку* (1952), 34. Божидар Ферјанчић, *Десйойи у Визанйији и јужнословенским земљама* (1960), 187, писао је да је Стефан одредио Ђурђа за наследника „знатно пре" своје смрти.

Сабор је несумњиво био пре 1425. Константин Филозоф казује како су после Ђурђевог именовања за наследника племићи били много вернији „младом своме господару". Стефан је прездравио од оне болести и „ходаше добро чинећи" — Гласник XLII, 316. То упућује да је од Ђурђевог именовања за наследника прошло извесно време.

496 Доказе да је сабор био у рудничкој а не босанској Сребрници навео је Михаило Ј. Динић, *За исйорију рударсйва у средњевековној Србији и Босни II* (1962), 20.

није и молитву над њиме (Ђурђем) са полагањем руку." Окупљену властелу Стефан је заклео на верност Ђурђу, а Ђурђа је заклео да ће држати све оно што је и како је Стефан држао.[497] Константин Филозоф каже да је Стефан рукоположио Ђурђа. Стефан је као владар узео и свештеничку функцију. Поступио је онако као некада Немања. И Немања је сам поставио сина Стефана за свог наследника. У постављању наследника и давању благослова здружили су се владар и свештеник. То је био истовремено „и правни акт и верски обред".[498] На основу тога што Ђурађ ословљава Стефана родитељем, помислило се да је, приликом одређивања Ђурђа за наследника, Стефан сестрића и посинио.[499]

Стефан је имао унутрашњих тешкоћа скоро од првих дана своје владе. Незадовољника који су хтели да га се отресу било је доста, а достављања и опадања код султана нису била ретка. Некој властели чинило се да би Стефана лако осумњичили истицањем чврстим пријатељским везама са Сигисмундом. Усред најмирнијих односа са султаном Муратом II, јавили су се међу српским племићима неки „који су клеветали". Прилика је била згодна, јер се у тај мах (1425) Стефан управо налазио у Мађарској. Сигисмунд је радио на стварању савеза против Турака, па није искључено да је и Стефан ради тога дошао.[500] Да се увери да ли се заиста ствара неки савез против Турске, султан Мурат послао је Стефану свог посланика. Стефан се подуже задржао у Мађарској, али га је турски посланик стрпљиво чекао у Београду. Вративши се у Београд, Стефан је сазнао да га посланик чека. Стефан је посланику послао поклоне, али је одбио да га прими. Кад се вратио султану, посланик је рекао своју оцену прилика: ако Мурат не пође на Стефана, Стефан ће на Мурата сигурно. На то је Мурат с војском дошао у Софију. Према обавези, Стефан је

[497] Гласник XLII 316.
[498] Никола Радојчић, *Српски државни сабори у Средњем веку* (1940), 175—7.
[499] Мијатовић, Нав. дело, 53—55.
[500] Радонић, *Западна Европа*, 48.

Мурату послао војску. Мурат је српску војску вратио да однесе поруку своме господару како му се Мурат спрема у походе. Да би овој српској војсци пружио пуну заштиту, Мурат је дао своје војнике да обезбеде Србе до границе. А онда је, у новембру 1425, напао, опустошио нека погранична места и дошао у Крушевац.[501] Стефан је послао Мурату посланика, а Ђурађ Бранковић молио Млечане за посредовање,[502] те је брзо дошло до мира.

*

* *

У пролеће 1426. Стефан се спремао да иде у Мађарску. Како је у то време имао да се склопи мир с Млецима, Стефан је опуномоћио (22. марта) Ђурђа да води преговоре. Већ 10. маја 1426. Стефан је био код Сигисмунда. Риналди дељи Албици обавештавао је своју Владу како је овом приликом Стефан много подстрекавао краља Сигисмунда против Венеције.[503] Стварни циљ овог Стефановог боравка код Сигисмунда био је да се уговором предвиди какви ће односи бити између Мађарске и Србије после смрти деспота Стефана. Уговор је склопљен у Тати. Уговором, коме треба приступити с дужном уздржаношћу у закључцима, пошто су текстови сачувани у познијем препису,[504] предвиђене су неколике ствари. Стефан се заклео Сигисмунду на верност. Сигисмунд је признао Ђурђа за наследника српског престола и увео у ред мађарског племства. Предвиђено је да, ако за Стефаном не буде остало мушког потомства, Мађарима припадну: Београд, Бела Стена, Мачва, Колубара и Голубац. Ђурађ ће долазити на мађарске саборе и даваће Сигисмунду војну

[501] Гласник XLII 317—8; РЛ бр. 637.
[502] Гласник XIII (1861), 239; Listine IX, 18; NE 230.
[503] В. Макушевъ, Итальянскіе архивы. Записки императорской академіи наукъ XVI, Приложение (1870), 20.
[504] Уговор је критички испитао Јов. Радонић, *Споразум у Тати 1426 и српско-угарски односи од XIII до XVI века*. Глас CLXXXVII (1941), 117—232. Погрешно да је уговор склопљен у септембру: Aschbach, Нав. дело III, 269.

помоћ. Већ крајем маја 1426. Стефан се вратио из Мађарске. У Сребрници је био 25. јула 1426.[505]

У јесен 1426. мађарска војска, под командом Пипа Спана, борила се против Турака на Дунаву. Мађари су у Влашкој збацили Радула Ћелавог, који је био под турском заштитом и с пролећа 1427. довели Јона Дана, сина Мирче Старога. У првом судару Пипо је потукао Турке код Силистрије, али су убрзо Турци потукли њега и он је, 27. децембра 1426, подлегао ранама.[506]

Стефан као да је слутио да његов мир склопљен с Муратом у јесен 1425. неће бити дуга века. Очекивао је да ће се турска сила убрзо сручити на њега. Помишљао је да може да буде прогнан и да му „буде у туђој земљи смрт и гроб“. Прилажући (20. јануара 1427) нова имања и драгоцености лаври св. Атанасија на Атону, Стефан је подсетио лавриоте на старе уговоре и одредио да му дају помене: трећи дан, девети, двадесети, четрдесети, пола године и годину.[507]

Чим је ославило пролеће 1427. Мађари су из Ердеља почели нападе. Султан Мурат II био је крајем фебруара под Новим Брдом.[508] На глас да Мађари воде борбе на Дунаву, Мурат је дошао у Видин и заробио неке мађарске бродове на Дунаву.

Средином априла 1427. Стефан је био у Ресави. Присуствовао је литургији на Велики четвртак (17. априла). Уместо Херувике, овог се дана пева: „Вечери твојеја тајнија днес, Сине Божиј, причасника мја прими.“ У том тренутку Стефан се сетио како је пре извесног времена наредио да се побуњеницима у Сребрници одсеку руке и ноге. И одједном је у цркви заридао, изишао је у порту и „плакаше много из дубине душе“. Умио се, ушао у цркву, али је понова бризнуо у још јачи плач.

---

[505] Listine IX, 17—18.

[506] Ст. Станојевић, *Pipo Spano*, 13—14.

[507] Д. Н. Анастасијевић, *Српски архив Лавре атонске*. Споменик LVI (1922), 14—15.

Тих дана требало је Стефан да иде у Мађарску. Дубровачка Влада изабрала је, 16. априла 1427. Паскоја Растића и Јунија Градића да, с поклонима, оду деспоту Стефану. Имали су да се пожале на недавне догађаје у Сребрници и да кажу како њихови земљаци нису криви. Чак и да су били криви, посланици су имали да кажу да је тим људима ваљало опростити.[509] Како се и у Дубровнику знало да се деспот спрема на пут у Мађарску, посланици су добили упутства да не иду преко Дунава. Стефан је већ био отпутовао. Дубровачка Влада послала је посланицима нова упутства да подсете Стефана шта су све Дубровчани за њега учинили: слали галију да га тражи и доведе у Дубровник, кад је оно, после Ангорске битке, његова мајка молила; како су срдачно дочекали Ђурђа Бранковића; како су гајили пуно поштовање према целој породици Лазаревића. Поводом стања које је настало, Дубровчани су замолили за посредовање Сандаља Хранића. Ако деспот буде остао упоран, посланици ће се задржати три, четири дана и затражити задовољење за оно што се десило у Видни, Бару и Белој Цркви.[510] У разговору с дубровачким посланицима, деспот је био хладан и неумољив. Посланици су из Бијелог поља код Борча (Bielopoglie apresso Borаz) у Гружи јавили (8. јуна 1427) својој Влади како им је Стефан наредио да напусте његову земљу.[511]

У току ратовања на Дунаву, Мурат је заузео и „острво угарско“ (Адакале?),[512] па је онда код Северина пребацио војску да ратује против Мађара по Влашкој. Стефан је у тај мах био у околини Крагујевца. Обилазио је земљу и тражио место где би сазидао још једну задужбину. Док се деспот носио таквим плановима, сазнао је да Мурат увелико ратује на Дунаву. Стефан је одмах пошао у Београд. Биле су притисле светоилијинске врућине. На Огњену Марију Београдом је

---

[508] И. Божић, *Дубровник и Турска* 34 н. 62.

[509] NE 236; Динић, *За историју рударства I*, 60—61.

[510] NE 237.

[511] Исто 238.

[512] Јиречек, *Историја Срба I*, 351, помишљао је да је по свој прилици то Нова Оршава.

беснела страшна олуја, која је дигла црквени кров, порушила многе куће, па и кућу Стефанове сестре Оливере.

Стефан је 18. јула 1427. био на месту Глава, код данашње Црквине. Ручао је, па је онда пошао у лов (вероватно на препелице). Узјахао је коња и узео крагујца на руку. Пратиоци су одједном приметили да деспот крагујца „није носио како треба". Стефану је позлило, љуљао се на коњу и могао је сваког часа да падне.[513] Људи су пришли, скинули га с коња, обухватили под руке, довели под шатор и положили. Наступила је хеморалгија. Стигао је још да изговори: „По Ђурђа! По Ђурђа!" Онда се сасвим обезнанио и у суботу 19. јула 1427, око десет сати пре подне, издахнуо.[514] Истог дана кад је Стефану позлило и кад су га скинули с коња, у Београду је ударио страшан гром. Небо се већ од подне навукло црним облацима, „тако да се мислило да је ноћ" и једва се мало разданило у сунчев смирај. У Београду је олуја дигла иконе из Саборне цркве и иконе су у ваздуху заузеле места „као по чину који ће бити приликом другог доласка". Београђани су у томе видели знамење које не слути на добро.

На месту где је деспот издахнуо поставио је Ђурађ Зубровић споменик од студеничког[515] камена, на коме је урезано топло и дирљиво оплакивање. Стефан се у натпису ословљава: благочастиви господин деспот Стефан, добри господин, предобри и мили и слатки господин деспот. А завршава се уздахом: О, теже оном ко га виде на овом месту мртва![516] Слова на натпису „усекао" је поп Вукша.

Кад је Стефан под шатором почео да се бори са смрћу, Ђурађ Бранковић био је у Зети и гласник је одмах одјахао да га обавести. Они који су се нашли на Стефановом самртном часу били су збуњени. У највећој журби мртвога деспота однели су у Ресаву, где је био одредио себи гробницу. Око погреба старао се неки војвода из Стефанове пратње. Чак се не помиње ни да је патријарх дошао на сахрану. Све је ишло брзо и људи су се излагали опасности, пошто је турска војска већ била „ту негде близу".

Настала је општа жалост. Људи су гребли лице и чупали власи, скидали су лепа одела и облачили вреће. Коњима су секли гриве и репове. Неки мађарски витезови у Стефановој служби такође су ридали. Слушајући разлегање лелека и јаукања, калуђери у Ресави нису могли да стегну срце, па су и они чупали власи из брада. Људи би се избезумили кад би за време опела свештеник или ђакон узгласио: „Још се молимо за блажени спомен увек спомињаног господина деспота Стефана!" На то су неки племићи, чупајући власи из браде, узвикивали: „Не, иначе, нипошто не смеш то да кажеш!"

У неизвесности шта долази, људи су почели да беже у градове и на острва. Особито су људи нагрнули на Београд. Београђани су се обукли у црнину. Људи, жене и деца у групама долазили су у двор. Поворке су се отегле. Једни су чекали у граду, други пред градом. Људи су изјављивали саучешће деспотовој сестри Оливери. Многи племићи били су сломљени, у грудима их је стезало, неке су морали да поливају водом и освежавају. И у Београду и „у свим градовима и крајевима" чуле су се погребне песме. И није било ридања само у Србији. Оплакивали су га светогорски калуђери, Цариграђани, „и сваки град и крај у васељени" докле је допро

---

[513] Орбини, *Краљевсшво Словена*, 108, писао је како је Стефанова смрт дошла као Божја казна. Смрт је везао за босанску Сребрницу. Да је пад с коња била Божја казна прихватио је и Stanislaus Hafner, *Studien zur altserbischen dynastischen Historiography*. Südosteuropäischen Arbeiten 62, München (1962), 122—3. Стефан није *йао* с коња, само се заљуљао на коњу и људи су га скинули.

[514] У извештају Дубровчана Сигисмунду забележен је 18. јули као датум Стефанове смрти — Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum*, бр. 206 Помешавши с догађајем из 1439, кад је деспот Ђурађ напустио земљу, Левенклавиус је писао како је Мурат „*йрошерао* старог деспота из Лазареве земље": Ioannes Levnclavius, *Annales sultanorum othomanidarum a Turcis sua lingva scripti*. Francofurdi (1635), 35—6.

[515] Ово је најстарији датирани надгробни споменик од студеничког камена: В. Симић, *Резање мермера у Сшуденици и Чемерном*. Гласник Етнографског музеја 19 (1956), 285.

[516] ЗН I бр. 245. Факсимил натписа: П. Поповић — С. Смирнов, *Два срйска нашйиса на камену из йрве йоловине XV в.* Гласник Скопског научног друштва XII (1933), 258—60.

глас о његовој смрти. Турци нису могли да објасне толику љубав и жалост за Стефаном, али су и многи Турци заплакали.

У Дубровнику је још од фебруара 1427. изазвала забринутост деспотица Јевдокија, која је стигла са два сина. Била је то кћи Ђуре Баошића и удовица Исаула де Буонделмонтија, деспота у Јањини. Чим је дошла, Дубровчани су обавестили деспота Стефана. Дубровчани су Јевдокији одредили да живи у „ђардинама“, дали су јој помоћ, али је канцелару наређено да у њено име не пише никаква писма. Стефану је више годило да Јевдокија остане у Дубровнику, па је замолио Дубровчане да је задрже, али да њој то не помињу. Кад се у Дубровнику сазнало за Стефанову смрт, Дубровчани су наредили Јевдокији да из предграђа дође у град и ставили су је под стражу, а о томе су обавестили и Ђурђа и патријарха.[517]

Кад се Ђурађ појавио у Београду, људи су опет ударили у плач и ридање. Чувар унутрашње градске куле у Београду затворио је кулу чим је сазнао да је деспот умро и отворио је тек кад је стигао Ђурађ. Кад је дошао у цркву, Ђурађ није отишао на место одређено за владара. Није дозволио ни да му се после службе узгласи многољетствије. Место многољетствија, црквом је одјекивао јецај присутних. Кад је дошао у двор, Ђурађ је почео да прима чиновнике. Сваки чиновник подносио је оставку новом господару. Плачући, Ђурађ је сваког понаособ утврђивао у ранијој части.

*

* *

Умро је кроткиı Давид, дивни Соломон, гостољубиви Аврам, по красоти други Јосиф, ратник Самсон, други Јов, „познат роду по загонеци својих очију“. Велики град је опет потамнео. „Вођа народа као цвет прецвета и отпаде“. Овако је писао Константин Филозоф више година после смрти деспота Стефана.

---

517 Constantin Jireček, *Die Witwe und die Söhne des Despoten Esau von Epirus*. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 1 (1920), 15. Tadić, *Promet putnika*, 67—69.

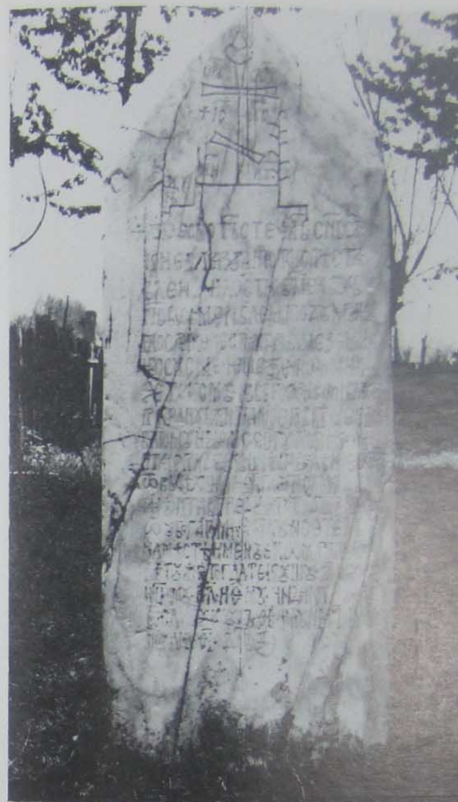

СПОМЕН КАМЕН НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА
Велики натпис на страни према западу

глас о његовој смрти. Турци нису могли да објасне толику љубав и жалост за Стефаном, али су и многи Турци заплакали.

У Дубровнику је још од фебруара 1427. изазвала забринутост деспотица Јевдокија, која је стигла са два сина. Била је то кћи Ђуре Баошића и удовица Исаула де Буонделмонтија, деспота у Јањини. Чим је дошла, Дубровчани су обавестили деспота Стефана. Дубровчани су Јевдокији одредили да живи у „ђардинама", дали су јој помоћ, али је канцелару наређено да у њено име не пише никаква писма. Стефану је више годило да Јевдокија остане у Дубровнику, па је замолио Дубровчане да је задрже, али да њој то не помињу. Кад се у Дубровнику сазнало за Стефанову смрт, Дубровчани су наредили Јевдокији да из предграђа дође у град и ставили су је под стражу, а о томе су обавестили и Ђурђа и патријарха.[517]

Кад се Ђурађ појавио у Београду, људи су опет ударили у плач и ридање. Чувар унутрашње градске куле у Београду затворио је кулу чим је сазнао да је деспот умро и отворио је тек кад је стигао Ђурађ. Кад је дошао у цркву, Ђурађ није отишао на место одређено за владара. Није дозволио ни да му се после службе узгласи многољетствије. Место многољетствија, црквом је одјекивао јецај присутних. Кад је дошао у двор, Ђурађ је почео да прима чиновнике. Сваки чиновник подносио је оставку новом господару. Плачући, Ђурађ је сваког понаособ утврђивао у ранијој части.

*

* *

Умро је кротки Давид, дивни Соломон, гостољубиви Аврам, по красоти други Јосиф, ратник Самсон, други Јов, „познат роду по загонеци својих очију". Велики град је опет потамнео. „Вођа народа као цвет прецвета и отпаде". Овако је писао Константин Филозоф више година после смрти деспота Стефана.

---

[517] Constantin Jireček, *Die Witwe und die Söhne des Despoten Esau von Epirus*. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 1 (1920), 15. Tadić, *Promet putnika*, 67—69.

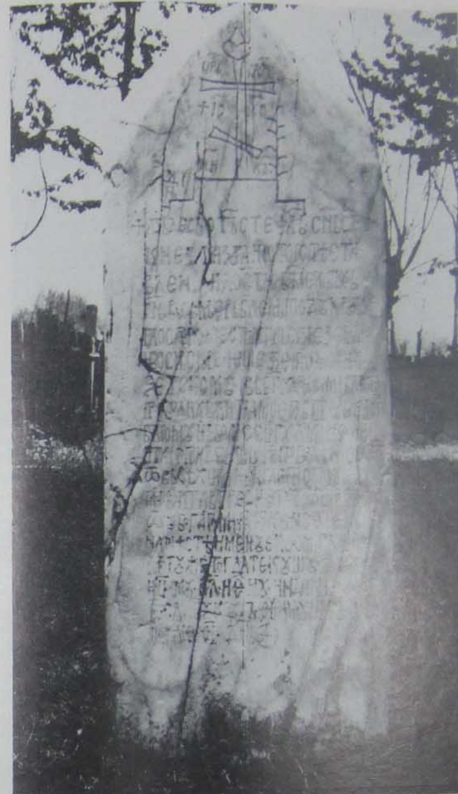

СПОМЕН КАМЕН НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА
Велики натпис на страни према западу

СПОМЕН КАМЕН НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА
Источна страна

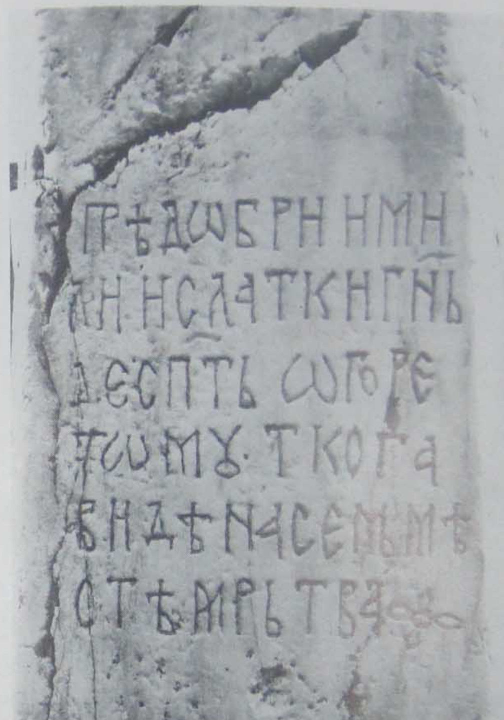

СПОМЕН КАМЕН НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА,
Натпис на северној страни

ГДЬ ДЕСПОТЬ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

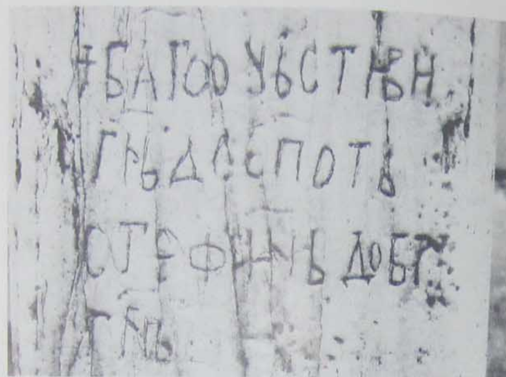

СПОМЕН КАМЕН НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА
Натпис на јужној страни

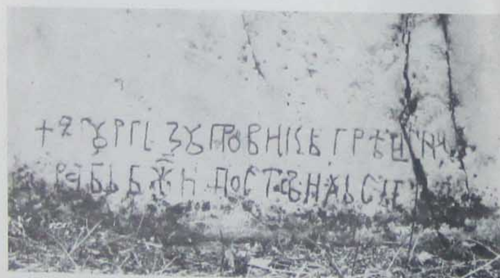

СПОМЕН КАМЕН НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА
Источна страна, запис Ђурђа Зубровића

СУЛТАН БАЈАЗИД

УГАРСКИ КРАЉ СИГИСМУНД

ФИЛИП ДЕ СКОЛАРИБУС (ПИПО СПАНО, ФИЛИП МАЏАРИН

ДЕСПОТ СТЕФАН СА БРАТОМ ВУКОМ
(ИЛИ СЕСТРИЋЕМ ЂУРЂЕМ БРАНКОВИЋЕМ)?
Детаљ минијатуре из Минхенског псалтира, лист 185,
почетак XV века

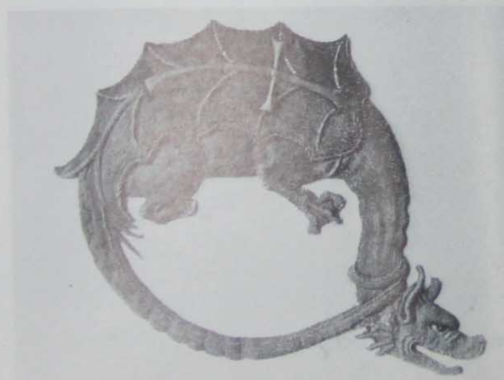

ЗНАК ВИТЕШКОГ РЕДА ЗМАЈА
Ред Змаја основао је краљ Сигисмунд 1408. године.
Први међу 24 члана тога реда био је деспот Стефан

Краљ Сигисмунд сазнао је за Стефанову смрт у Влашкој. Одмах је похитао да се испуни прошлогодишња уговор у Тати, у првом реду да узме Београд. Средином септембра је био код Београда и ту је 31. октобра издао своју повељу граду Нирнбергу. У писму граду Шопрону 7. новембра 1427. Сигисмунд је Београд назвао својим градом. Два дана доцније известио је и Дубровник да је Београд у његовим рукама.[518]

Глас о смрти деспота Стефана стигао је у Дубровник крајем јула 1427. Дубровчани су 31. јула обавестили краља Сигисмунда да је Стефан завршио свој последњи дан (magnificus dominus despotus Rassie suam extremam diem clausit). У писму су дали ову оцену о њему: иако је понекад био тежак и окрутан, за непријатеље хришћанске вере био је маљ и одбрана од њих и због тога жалимо га и горко оплакујемо.[519]

*

* *

У опширном уводу своје студије о Ђурђу Бранковићу, Чедомиљ Мијатовић у оцени Стефана Лазаревића написао је: У његовом јавном раду као и у његовом личном карактеру има по нешто што се не може да одобри; али има и много што човек не може друкчије већ да љуби и поштује. Стефан је био човек жарке душе. Кад историја предузме да се служи изразима екзактних наука, рећи ће да је Стефанов нервни систем био богат, нежан и опет здрав, с много мозга у глави, с јаким срцем у прсима. То је био човек у кога спољашњи утисци лако покрећу одјек, али скоро свагда одјек племенитог звука. Одважан и пун духа на бојном пољу као и на пољу државничком, пун човечних, неки пут до мекости човечних осећања, лако запаљив у јуначку ватру варницом од мачева, лако запаљив у пламен поетских осећања одзраком лепоте, па било то красотом цвета или љупкошћу жене, пун романтичности, Стефан је један од оних људи којих физички живот

---

518 Радонић, *Сūоразум у Таūи*, 195—204.
519 Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum* бр. 206.

брзо сагорева, али којих име остаје да се дуго с љубављу спомиње и да још дуго разнежава друга срца. Он није прави велики карактер у нашој историји. Али међу свима нашим владаоцима средњега века, он је ипак најпитомији, најобразованији, најљубазнији и најпотпунији човек, проникнут свешћу о своме достојанству и пун истинитог милосрђа. Народ га је љубио, књижевници које је он тако радо око себе прикупљао, на рад подстицао, потпомагао и у ред којих је и сам својим књижевним покушајима тако радо ступао, — књижевници су се за њ одушевљавали. Тамерлан му се дивио на бојном пољу код Ангоре. Султани су га поштовали као јуначна и мудра човека. Турски хроничари, какви су Мурат Драгоман и Сеадедин, компилатори старога Едриза и Нешрија, кад год о њему помињу, називљу га с очевидним поштовањем „коџа-Деспот" — „велики деспот". Краљ Жигмундо признаје му толиким јавним доказима да цени његово „у срећи и несрећи тако верно" пријатељство. Млади каваљери у Угарској надметали су се за част да их први витез ордена златног змаја *својом* руком у витешки ред уведе. Војводе и државници, какви су били на пример бан Матко Таловац, Јован Хуњади и други, били су срећни што су прве године своје младости провели служећи у двору српском под личним упливом таквог господара и таквог витеза.[520]

Друга оцена је да се у деспоту Стефану „оцртава један необично уман политичар широких видокруга и један књижевник фина и утанчана укуса, који даде подстицаја обилној књижевној делатности. Његове задужбине показују га и као човека врло развијена уметничка укуса. Спољашњи изглед овога човека ретких особина, чије су витештво подједнако преузносили и његови непријатељи и његови пријатељи, познајемо из доста великог броја портрета сачуваних у неким манастирским црквама онога доба".[521]

---

520 Чедомиљ Мијатовић, *Десйой Ђурађ Бранковић I* (1880), 53—55. Мијатовић је о Стефану написао чланак у часопису *Лицејка* 1862.

521 Влад. Р. Петковић, *Ликови десйоша Сшевана Лазаревића*. Богословље II (1927), 177—8.

ДОДАТАК I

ОКО ЈЕДНЕ МИНИЈАТУРЕ МИНХЕНСКОГ ПСАЛТИРА

Такозвани Минхенски псалтир био је некада својина деспота Ђурђа Бранковића, а онда неко време био је у Привиној глави. У овом псалтиру налази се низ минијатура. Пажњу научног света на минијатуре Минхенског псалтира скренуо је први Полихроније Сирку.[1] Затим се, укратко, осврнуо Ј. Вучковић.[2] Репродукције минијатура и студију о уметничком раду дао је Јозеф Штриговски.[3]

У овом псалтиру, уз илустрацију 150. псалме „Хвалите Бога у светињи његовој", налази се минијатура која привлачи пажњу.[4] На минијатури, у 3/4 окренуте једне према другима налазе се по четири фигуре лево и четири десно. Насликано је неколико животиња. Сасвим у духу завршног стиха 150. псалма: Све што дише нека хвали Господа! Код леве групе натпис је ВСЂ^{Т}, а код десне: НОШТ.

---

1 *Сшари срйски рукойиси са сликама*. Летопис Матице српске 196 (1898), 10—33 и 197 (1899), 50—54.

2 *Неколико слика из сшарих срйских рукойиса*. Летопис Матице српске 213 (1902), 113—4.

3 Josef Strzygowsky, *Die Miniaturen des serbischen Psalters der königl. Hof- und Staatsbibliothek in München*. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 52, 1906.

4 Исто 67—68, 116—7. Репродукција ове минијатуре у боји испред текста, а слика црно бело табла XLV, 105.

По одећи, лако је распознати да је прва фигура у свакој групи владар. Иза сваког владара стоји, јасно се види по полиставрионима, епископ.[5]

Штриговски је, сасвим природно, схватио да су у питању историјске личности, пошто се међу животињама које, по псалмопевчевом позиву, треба да величају Господа, налази и двоглави орао. Тај двоглави орао одвео је Штриговскога на закључак да је на тој минијатури реч о Немањићима и помишљао је да су представљени Немања и краљ Милутин. На ту мисао Штриговски сигурно не би дошао да је обратио пажњу да се у српском зидном сликарству оснивач династије Немања никад не слика као владар, у владарској одећи и с владарским знацима достојанства, него вазда као монах.

Штриговски је сматрао да је минијатуриста овог псалтира био надахнут утицајем из Сирије, али је допуштао да је сликар радио на Св. Гори.

На закључке Штриговскога о утицајима на сликара минијатура Минхенског псалтира осврнуло се више стручњака: Шарл Дил,[6] Луј Бреје,[7] Антон Баумштарк,[8] Фјодор Шмит,[9] Габриел Мије[10] и Никодим Павлович Кондаков.[11] Сви су они посматрали минијатуре као целину и с уметничке стране и говорили о утицајима на минијатуристу псалтира. Сама минијатура на којој су приказана она два владара уопште није привлачила њихову пажњу. Мислећи да су минијатуре рађене почетком 15. в., и судећи по богатству израде, једини је Дил

[5] Сирку је погрешно разрешио леви натпис као: *свешитељи*, а десни као *иноци*, дакле: цареви и иноци..

[6] Ch. Diehl, *L'illustration du psautier dans l'art byzantin.* Journal des savants, nouvelle série 5 (1907), 298—311.

[7] Louis Bréhier, *Orient ou Byzance*? Revue archéologique, quatrième série 10 (1907), 396—412.

[8] Dr Anton Baumstark, Byzantinische Zeitschrift 16 (1907), 644—61.

[9] О. Шмитъ, Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія 18 (1908), 423—32.

[10] Gabriel Millet, *Byzance et non l'Orient.* Revue archéologique 11 (1908), 171—80.

[11] Н. П. Кондаковъ, Македония (1909).

рекао да је псалтир рађен за неку личност „принчевске породице“.[12]

Онда се на овај псалтир осврнуо у три маха Светозар Радојчић. Први пут прилично кратко.[13] Рекао је да је сликар био Србин и да се на минијатурама осећа одјек зидног сликарства, особито сликарства цркве св. Богородице у Матејчи, у Скопској Црној Гори, завршеној прве године после смрти цара Душана. Датирајући рад псалтира са: „крај XIV века“, Радојчић се није осврнуо на минијатуру која представља два владара.

На ту минијатуру вратио се кад је више писао о псалтиру. Тад је говорио о минијатури на којој су насликана „два млада принца у богатом оделу“. Водени знаци хартије, и претпоставка да су на минијатури насликани Стеван Лазаревић и његов брат Вук, навели су Радојчића да датира постанак псалтира „око 1390“. Поткрепљење да су на минијатури насликани Стеван и Вук Лазаревићи, Радојчић је нашао у фресци у припрати љубостињске цркве, где је Стеван насликан обучен у црвено, а Вук у плаво, тачно као и два владара на минијатури Минхенског псалтира.[14] Трећи пут, Радојчић је само кратко поменуо како су минијатуре овог псалтира рађене „последње деценије XIV века“.[15]

Мени се чини да за објашњење ко су владарске личности на минијатури Минхенског псалтира пресудну реч имају два епископа, сваки иза владара. Очевидно је да слика има неке везе с неким црквеним чином. С обзиром на водене знаке употребљене хартије, догађај се мора ставити после 1390. Најближи догађаји томе времену, где би и архијереји и то још с фелоном као да врше неки обред, било би измирење Стевана и Вука 1404. Имала је и Црква разлога да се радује

[12] Diehl, Нав. дело 298.

[13] Светозар Радојчић, *Сшаре срйске минијашуре* (1950), 33—36.

[14] Светозар Радојчић, *Минхенски срйски йсалшир.* Зборник Филозофског факултета VII/1 (1963), 277—85.

[15] Светозар Радојчић, *Сшаро срйско сликарсшво* (1966), 170. М. В. Шепкина, *Боліарская минешюра XIV века* (1963), 6, узимала је да је псалтир из почетка 15. века.

насталој слози и љубави међу браћом. Други догађај, где је Црква могла да изрази своју радост, то је измирење Стевана Лазаревића са сестрићем Ђурђем Бранковићем, 1412. Константин Филозоф, иако недовољно јасно, казује да је у току подуже борбе између Стевана и Ђурђа било неке подвојености и у цркви. Измирење ујака и сестрића донело је и смирење у цркви. То измирење саставило је и „раздељене удове цркве“. Ту би, најпре, требало видети сцену *светлости* и *ноћи*, сцену када је и црква благословила измирење, сцену када је било доиста разлога да све што дише велича Творца.

ДОДАТАК II

СРБИ И САБОР У КОНСТАНЦИ

Животописац деспота Стевана Лазаревића, Константин Филозоф, пише: А још раније, када је створио истинску љубав са западнима, када је ишао у град звани Будим, када је био и сабор западних краљева и друге господе код угарског краља, када овај (имађаше) ићи у Констанцу и Рим да се крунише (јеже в Констанцију и Рим ити тому на вђарение), овај деспот Стефан (био је) најсветлији над свима и пред свима се видео као месец посред звезда.[1]

На основу овог места, многи су писци схватили да је деспот Стеван ишао на чувени сабор у Констанци. Иларион Руварац указао је да се из овог не може закључити да је Стефан ишао на сабор у Констанцу, него у Будим.[2] Чудно је да је опрезни Јиречек писао како Константин каже да је Стефан присуствовао Сигисмундовом крунисању у Ахену и „да је присутан био отварању црквеног сабора у Констанци (1414)“.[3] Колико год да се, по свом обичају, Константин неспретно изразио, јасно је да се „в Констанцију ити тому“ не односи на Стефана него на Сигисмунда.

Уређујући прву књигу Зборника Руварчевих радова, Никола Радојчић унео је и поменути Руварчев чланак.[4] На

---

[1] Гласник 42 (1875), 311.

[2] И. Руварац, *Деспот Стефан Лазаревић и Костнички сабор*. Коло 2 (1901), 166—9.

[3] Константин Јиречек, *Историја Срба I* (1952), 345.

[4] *Зборник Илариона Руварца I*, спремио за штампу Никола Радојчић (1934), 530—4.

крају чланка, Радојчић је исписао повећу напомену, из које
се види како му се чинило да се не би могло рећи да је Ру-
варац ово питање „сигурно и потпуно баш сасвим разјаснио".
Радојчићу се чинило да сам Стефан као да није био на сабору,
али је помишљао да су била нека српска изасланства.[5] Имао
је на уму оно што је писао у свом сликама украшеном днев-
нику угледни и имућни грађанин Констанце Улрих Рихентал
(или Рајхентал). Рихентала је занимало све што је у време
сабора видео у Констанци. Бележио је имена најистакнутијих
личности и ревносно уносио у свој дневник грбове поје-
динаца и држава. Донео је и два српска грба. Испод једног
грба је натпис: Der hochwuerdig Feurst Hertzog Dispot zu
Ratzen, а испод другог: Von dem allen durchleuchtigsten Kayser
von Sirfey. Питање ових грбова је проучено.[6]

Оригинални Рихенталов рукопис, писан, како изгледа,
на латинском, изгубљен је. Очувани су само преписи, писани
на разним немачким дијалектима. Зна се за девет преписа и
три штампана издања.[7] У примерку рукописа у Народној
библиотеци у Бечу, испод грба Рашке, стоји: der graff und
hochwuerdig fuerst Hertzog dyspolt von Ratzen. У примерку

---

[5] Исто 534.

[6] L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mit-
telalter*. München u. Leipzig (1914), 313—4, 267—9.

[7] Најстарији је тзв. Аулендорфски рукопис, некада у библиотеци
грофова Кенигсег у Аулендорфу код Ревенсбурга у Виртембергу. Сад се
налази у Spencer Collection, The New York Public Library. Текст је писан
горњорајнским дијалектом између 1450. и 1460. Фотографски снимак
овог рукописа објавио је 1881. H. Sevin; (2) Рукопис у Градском архиву
у Констанци. Текст није писан пре 1460. Фотографски текст овог рукописа
објавио је (1869—1872) G. Wolf; (3) Рукопис Универзитетске библиотеке
у Прагу из 1464; (4) Рукопис Народне библиотеке у Бечу из 1465—1470;
(5) Петроградски, некада у Царској библиотеци уметности. На предлог
кнеза Гагарина, објављене су минијатуре у књизи Констецкий саборъ
— Concilium Constantiense у издању Царског руског археолошког друштва
1874; (6) Рукопис St. Georgen 63 у Баденској земаљској библиотеци
у Карлсруе; (7) Рукопис E. H. II, такође у Баденској земаљској библиоте-
ци; (8) Рукопис у Виртембершкој земаљској библиотеци у Штутгарту;
(9) Рукопис St. Gall, Stiftsbibliothek. О рукописима: Karl Kuep, *Ulrich
von Richental's Cronicle of the Council of Constance*. New York 1936.
Прво издање штампао је A. Sorg у Аугзбургу 1483. Друго издање
спремио је H. Steyner, такође у Аугзбургу 1536. Треће издање објављено
је у Франкфурту 1575.

универзитетске библиотеке у Прагу натпис гласи: Der hoch-
geborn fuerst Hertzog Dyspot zu Ratzen. И у примерку из
Констанце титула је написана: Dyspolt (са l у речи). У бечком
примерку грб Рашке налази се у одељку „Affrica".[8]

Поред грбова, постоје и нека места, на која је већ ука-
зано,[9] из којих би могло да се закључује да су у Констанци
били изасланици деспота Стефана. Рихентал помиње како су
у јануару 1415, између осталих, дошла и изасланства des
Herzogs von Rascien. Пошто је забележио где су се изасла-
ници настанили, навео је да су већина незнабошци, а да су
неки православни (шизматици). Било је и мухамеданаца.
Рихентал је измешао са српским изасланицима и изасланике
из: Велике и Мале Влашке, Турске, Бело-Русије. На другом
месту Рихентал помиње како су из Турске стигла три краља,
један цар и der Hertzog von Ratzen. У погледу вере, забеле-
жио је, они су делом уз Јевреје, а делом уз Грке, али нису ни
Грци ни Јевреји и имају патријарха у Цариграду. На једном
месту Рихентал помиње гласника von Herczog dispotten von
Raczen, а на другом гласника von herr Dyspotten hertzogen
zu Ratzen.

Рихенталове забелешке не дају сигурну подлогу за зак-
ључивање да је на сабору у Констанци био деспот Стефан,
нити неко *званично* српско изасланство у име деспота Стефана
или града Београда. Еберхард Виндеке, који је био у Кон-
станци, и који добро зна за деспота Стефана, уопште не
помиње Стефана у Констанци.[10] У дневнику рада сабора, који
почиње даном доласка Јана Хуса у Констанцу (11. октобра
1414) и завршава се даном одласка цара Сигисмунда из
Констанце (20. маја 1418), нема помена о деспоту Стефану,
нити ма о каквој српској делегацији.[11] У збирци грбова вла-

---

[8] Радојчић, Нав. дело 534.

[9] Thallóczy, Нав. дело 316: Constantin I. Karađa, *Delegatii din tara
noastră la conciliul din Constanta (în Baden) în anul* 1415. Academia Rumana,
Memoriile, secţiunii istorice seria 3, tom 7 (1927), 59, 79.

[10] Dr Wilh. Altmann, *Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten zur Ge-
schichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*. Berlin, 1893.

[11] Jacques Lenfant, *Histoire du concile de Constance I* (1714), 709—34.

крају чланка, Радојчић је исписао повећу напомену, из које се види како му се чинило да се не би могло рећи да је Руварац ово питање „сигурно и потпуно баш сасвим разјаснио“. Радојчићу се чинило да сам Стефан као да није био на сабору, али је помишљао да су била нека српска изасланства.[5] Имао је на уму оно што је писао у свом сликама украшеном дневнику угледни и имућни грађанин Констанце Улрих Рихентал (или Рајхентал). Рихентала је занимало све што је у време сабора видео у Констанци. Бележио је имена најистакнутијих личности и ревносно уносио у свој дневник грбове појединаца и држава. Донео је и два српска грба. Испод једног грба је натпис: Der hochwuerdig Feurst Hertzog Dispot zu Ratzen, а испод другог: Von dem allen durchleuchtigsten Kayser von Sirfey. Питање ових грбова је проучено.[6]

Оригинални Рихенталов рукопис, писан, како изгледа, на латинском, изгубљен је. Очувани су само преписи, писани на разним немачким дијалектима. Зна се за девет преписа и три штампана издања.[7] У примерку рукописа у Народној библиотеци у Бечу, испод грба Рашке, стоји: der graff und hochwuerdig fuerst Hertzog dyspolt von Ratzen. У примерку

---

[5] Исто 534.

[6] L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*. München u. Leipzig (1914), 313—4, 267—9.

[7] Најстарији је тзв. Аулендорфски рукопис, некада у библиотеци грофова Кенигсег у Аулендорфу код Ревенсбурга у Виртембергу. Сад се налази у Spencer Collection, The New York Public Library. Текст је писан горњорајнским дијалектом између 1450. и 1460. Фотографски снимак овог рукописа објавио је 1881. H. Sevin; (2) Рукопис у Градском архиву у Констанци. Текст није писан пре 1460. Фотографски текст овог рукописа објавио је (1869—1872) G. Wolf; (3) Рукопис Универзитетске библиотеке у Прагу из 1464; (4) Рукопис Народне библиотеке у Бечу из 1465—1470; (5) Петроградски, некада у Царској библиотеци уметности. На предлог кнеза Гагарина, објављене су минијатуре у књизи Констецкий соборъ — Concilium Constantiense у издању Царског руског археолошког друштва 1874; (6) Рукопис St. Georgen 63 у Баденској земаљској библиотеци у Карлсруе; (7) Рукопис E. H. II, такође у Баденској земаљској библиотеци; (8) Рукопис у Виртембершкој земаљској библиотеци у Штутгарту; (9) Рукопис St. Gall, Stiftsbibliothek. О рукописима: Karl Kuep, *Ulrich von Richental's Cronicle of the Council of Constance*. New York 1936.

Прво издање штампао је A. Sorg у Аугзбургу 1483. Друго издање спремио је H. Steyner, такође у Аугзбургу 1536. Треће издање објављено је у Франкфурту 1575.

универзитетске библиотеке у Прагу натпис гласи: Der hochgeborn fuerst Hertzog Dyspot zu Ratzen. И у примерку из Констанце титула је написана: Dyspolt (са l у речи). У бечком примерку грб Рашке налази се у одељку „Affrica“.[8]

Поред грбова, постоје и нека места, на која је већ указано,[9] из којих би могло да се закључује да су у Констанци били изасланици деспота Стефана. Рихентал помиње како су у јануару 1415, између осталих, дошла и изасланства des Herzogs von Rascien. Пошто је забележио где су се изасланици настанили, навео је да су већина незнабошци, а да су неки православни (шизматици). Било је и мухамеданаца. Рихентал је измешао са српским изасланицима и изасланике из: Велике и Мале Влашке, Турске, Бело-Русије. На другом месту Рихентал помиње како су из Турске стигла три краља, један цар и der Hertzog von Ratzen. У погледу вере, забележио је, они су делом уз Јевреје, а делом уз Грке, али нису ни Грци ни Јевреји и имају патријарха у Цариграду. На једном месту Рихентал помиње гласника von Herczog dispotten von Raczen, а на другом гласника von herr Dyspotten hertzogen zu Ratzen.

Рихенталове забелешке не дају сигурну подлогу за закључивање да је на сабору у Констанци био деспот Стефан, нити неко *званично* српско изасланство у име деспота Стефана или града Београда. Еберхард Виндеке, који је био у Констанци, и који добро зна за деспота Стефана, уопште не помиње Стефана у Констанци.[10] У дневнику рада сабора, који почиње даном доласка Јана Хуса у Констанцу (11. октобра 1414) и завршава се даном одласка цара Сигисмунда из Констанце (20. маја 1418), нема помена о деспоту Стефану, нити ма о каквој српској делегацији.[11] У збирци грбова вла-

---

[8] Радојчић, Нав. дело 534.

[9] Thallóczy, Нав. дело 316: Constantin I. Karađa, *Delegatii din tara noastră la conciliul din Constanta (în Baden) în anul* 1415. Academia Rumana, Memoriile, secţiunii istorice seria 3, tom 7 (1927), 59, 79.

[10] Dr Wilh. Altmann, *Eberhard Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*. Berlin, 1893.

[11] Jacques Lenfant, *Histoire du concile de Constance I* (1714), 709—34.

дара који су, лично или преко изасланика, били на сабору, и грбова градова чији су изасланици били у Констанци,[12] нема ни грба деспота Стефана ни грба Београда. Према томе, с обзиром на садању грађу, закључци о неком званичном српском изасланству у Констанци били би одвише смели.

Има једно место у збирци аката овог сабора где се помиње *српски* краљ. Али ту се не помиње краљ на сабору. То је писмо Јакова Бурбонског и његове жене, напуљске краљице Јованке II, који у своју врло разгранату титулу уносе и титулу краља Raviae и Serviae.[13] Ravia, разуме се, стоји уместо: Rascia.[14]

Али у Констанци су били Херман гроф Цељски, чија је мајка била кћи Степана II Котроманића, а Степан је, по мајци, био унук краља Драгутина. Херман II Цељски био је таст цара Сигисмунда. Рихентал доноси слику Хермана Цељског у оклопу на коњу. Коњ је прекривен тканином, на којој се виде грбови. У десној руци Херман држи дуго копље, у левој грб. На глави има челенку. Лице се од оклопа не види. Спреман је за турнир. Више њега даме посматрају кроз прозор. То је позната сцена: Бесмртни витез коме се диве све госпе. Познате су из француских и енглеских минијатура сцене како жене с трибина посматрају турнире. Те минијатуре, ако не и само посматрање турнира, надахнуле су и српског певача да у песму *Женидба Душанова* унесе стих: Гледале га Латинке ђевојке, у тренутку кад се у леђанском пољу појављује Милош Војиновић.[15] Грб Хермана Цељског и грб Сигисмундовог пашеногa Хенриха Горичког налазе се у збирци грбова оних лица која су била на сабору.

---

[12] Hermann von der Hardt, *Corpus actorum et decretorum magni Constantinesis concilii V* (1690) табле.

[13] Исто IV, 879, 881. Левенклав помиње Србе, „који се у актима сабора називају Сирфи" (in actis Concilij Constantiensis Sirfi dicuntur) — Ioannes Levnclavivs, *Annales sultanorum othomanidarum*. Francofurdi (1588), 248.

[14] Радојчић, Нав. дело 534.

[15] Миодраг Ал. Пурковић, *Рукосади у туђини*. Торонто (1963), 121—4.

Рихентал помиње да је у Констанци била и Elisabeth Kuenigin von Wossen — босанка краљица Јелисавета. Зна се да је Јелисавета, са Сигисмундом и Сигисмундовом женом Варваром, дошла у Констанцу на Бадње вече 1414.[16] Ко је та „босанка краљица"? Поред Варваре, Херман II Цељски имао је још две кћери — Јелисавету и Ану. Јелисавета је била удата, узима се од 1417, за горичког грофа Хенриха IV.[17] Ана је била, од 1406, жена мађарског палатина Николе Гаре. Помишљало се[18] да је у Констанци била Ана. Краљевску титулу могла је својој сестри да изради Варвара. Пут како је дошло до титуле „босанска краљица", можда би се могао тражити у родбинским везама цељских грофова с Котроманићима.

Сва је вероватноћа да је у време сабора у Констанци било и Срба из Босне. Рихентал доноси босански грб, а међу језицима који су се тих дана чули у Констанци помиње се и *босански*.

Од личности које имају неке везе са Србима, сабору је присуствовао Кијевски митрополит Глигорије, чију слику и монограм Рихентал доноси неколико пута. То је Глигорије Цамблак, неко време игуман манастира Дечана, писац житија краља Стевана Дечанског, који је напустио Србију и у Русији дошао до највишег црквеног достојанства. На сабору је био и тамишки гроф Филип де Сколарис, више познат под именом Пипо Спано („Филип Мађарин").

Према садањем нашем изворном знању сме се закључити да на сабору у Констанци није био деспот Стефан, нити његови званични представници.

---

[16] Lenfant, Нав. дело 47.

[17] Carl von Czoernig, *Das Land Goerz und Gradisca*. Wien (1873), 560.

[18] Thallóczy, Нав. дело 291.

ПОГОВОР

Професор Станоје Станојевић много је учинио да се на Београдском универзитету продуже и усавршe студије о средњовековној историји. Он се потрудио да доведе у Београд младог Георгија Острогорског, он је инсистирао да у његов семинар дође „млади Јиречек“ Михаило Динић. Станојевићеви ученици били су: Василије Марковић, Михаило Ласкарис, Ђорђе Радојичић и Миодраг Пурковић. Марковић је умро млад, одмах после завршетка првог светског рата, Ласкарис је провео век као професор Солунског универзитета, Радојичић је био прво у београдској Народној библиотеци и касније је прешао на Универзитет у Новом Саду, Пурковић, најмлађи међу њима, завршио је своју каријеру као асистент на катедри за историју на Филозофском Факултету у Скопљу, априла 1941. Пурковић је дошао у Скопље с положеним докторатом; његова теза о Авињонским папама и Србији *била је у науци високо оцењена. Асистентске обавезе биле су — између 1931. и 1941 — на тадашњем скопском факултету и бројне и тешке. Пурковић је био у исти мах асистент професорима: Грујићу, Костићу, Матасовићу и Чремошнику. Као члан Скопског научног друштва, Пурковић је редиговао многе текстове Гласника Скопског научног друштва и редовно сарађивао на публикацији Хришћанског дела. Као факултетски асистент Пурковић је водио бригу око рукописа историчара у Скопском факултетском зборнику. Две научне страсти Миодрага (Бате) Пурковића биле су скоро безграничне, он је био пасионирани читач модерне историјске литературе и пажљиви читач историјских извора; његова меморија била је ненадмашна. Тешко је схватити како је Пурковић, поред асистентског рада, успевао да се бави*

научним истраживањима. Уз професора Грујића Пурковић се пажљиво и често задржавао на српској црквеној историји. Истих година кад је припремана Петковићева Serbia Sacra *Пурковић је издао своју практичну и прегледну књигу:* Попис цркава у старој српској држави *(Скопље 1938). Тај попис, рађен претежно према повељама и биографијама, служио је као неопходни приручник, до 1950-те, историчарима и историчарима уметности. Сличан попис села у старој српској држави дао је драгоцене услуге истраживачима старе српске економије и црквене историје. Већ у Скопљу Пурковић је започео своја дугогодишња испитивања српске средњовековне просопографије. Човек као личност у нашем средњем веку живо је занимао Пурковића. У Скопљу су настали* Хиландарски игумани, *рађени — у заједници с Владимиром Мошином — непосредно пред избијање другог светског рата. Тешко би било у овом поговору и само набројити све сличне радове Пурковићеве о владарима, члановима племићких породица и високом свештенству. Човек као личност био је и остао главна тема Пурковићевих истраживања. Тешко проналажење појединости о путовањима и боравцима цара Душана, о породичним везама у нашем касном XIV и раном XV веку — све је то Пурковић знао да расплете и живо прикаже. Као заинтересовани, упорни читач наше медиевалне историографије, Пурковић је последњих година, мучен носталгијом, у писмима понављао жељу да му пишем о нашим младим историчарима и њиховим радовима. Међутим, већ оронулог здравља, нисам успевао да редовно одржавам нашу кореспонденцију која је три деценије настављала наше давно вођене скопске разговоре. Прошле године штампана је у Диселдорфу Пурковићева књига* Српски патријарси Средњег века. *Скоро истих дана стигла је из Лондона вест да је Бата Пурковић изненада умро. Рукопис о кнезу и деспоту Стефану Лазаревићу штампа се као посмртно дело, као надгробни белег у домовини у његовом Подунављу и нарочито у Браничеву о коме је увек много мислио и писао.*

12. новембра 1977. *Светозар* ***РАДОЈЧИЋ***

СКРАЋЕНИЦЕ

Archiv	Archiv für slavische Philologie
Браство	Браство, орган Друштва Св. Саве
Глас	Глас: Српске краљевске академије; Српске академије наука; Српске академије наука и уметности
Гласник	Гласник Српског ученог друштва
Годишњица	Годишњица Николе Чупића
DR	G. Gelcich, Diplomatarium relationum rei publicae Ragusinae cum regno Hungariae 1887.
ЗН	Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи I, 1902.
ЗСп	Стојан Новаковић, Законски споменици српских држава Средњега века, Београд, 1912.
Јиречек, Историја	Константин Јиречек, Историја Срба I—II, 1952.
CD	Fejer, Codex diplomaticus regni Hungariae
Летопис	Летопис Матице српске
Listine	S. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike
NE	N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire de croisade au XV siècle, 1899.
ПП	Љуб. Стојановић, Старе српске повеље и писма I, 1929.
Прилози	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
Rad	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
РЛ	Љуб. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, 1927.
Споменик	Споменик: Српске краљевске академије; Српске академије наука; Српске академије наука и уметности
СТ	Стојан Новаковић, Срби и Турци у XIV и XV веку, Београд, 1960.

Starine	Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
TA C. D.	Thallóczy-Aldasy, Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, 1907.
Fejer, CD	Fejer, Codex diplomaticus regni Hungariae
Hammer, GOR	Joseph Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches
Zinkaisen, GOR	J. W. Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa

ИМЕНИК ЛИЦА И МЕСТА

А

Адакале, острво 133
Аидин, посланик 63, 98
Акшехер, у Анадолији 61
Албанија 72, 103, 117, 126
Александар Велики 56
Александровац у Жупи 27
Алексинац 103
Алијаз (Илијас), војвода 95, 125
Ана, жена Николе Гаре 147
Анадолија 60, 61
Ангора 24, 30, 31, 58—60, 62, 64, 66, 69, 72, 80, 92, 138
Андреја 125, 126
Андрија дијак 20
Андрушка, сестрић В. Мишетића 75
Анкара 58
Анкира античка 58
Антоније, цариградски патријарх 33
Антоније Велики св., манастир 73
Арђеш, река 33, 38
Аслахан, војвода 95, 96
Атанасије, игуман 36
Атанасије св., манастир 52
Атон 48, 49, 132
Ахен 109, 143
Ахмед ибн Арабшах 59, 61, 62
Ашик-паша Заде 60

Б

Бабић Гордана 48
Бајазит I, султан 11, 13, 16, 21, 30—34, 37—8, 41—43, 47, 51—56, 58—62, 72—3, 76, 83, 93, 112, 127
Балдовин, кнез 70
Балушевић Доја 44
Бања, село у Дреници 66
Баоша, син Ђуре Баошића 78, 109, 110, 113—116, 118—9, 125
Баошић Јела 15, 46, 67, 75, 78, 89, 104, 113, 114
Баошић Страцимировић Ђура, 16, 31, 32, 46, 68—9, 78, 114—5, 118—9, 121, 125
Бар 68, 113—4, 116—7, 119, 121, 124—5, 133
Барбадиго Марко, сенатор 120—125
Барбаро Антонио 114
Барбо Марко 122—3
Батуша, село 78
Баумштарк Антон 140
Бачково, манастир у Бугарској 23
Бела Стена 131
Бела Црква 133
Беле цркве (данас Куршумлија) 50
Белица 44
Бело-Русија 145
Белоцрквић Новак 24, 47, 50

Белоцрковић Новак 47, 50
Бембо Марко 122—3
Бембо Франческо 124—5
Београд 10, 20, 21, 23—25, 31, 51—2, 75, 83—4, 90, 106—7, 110, 113, 126—7, 130—1, 133—137, 145—6
Бешењи Павле 91
Бијело Поље 133
Билећа 9, 31
Бинча Морава (Јужна Морава) 36
Бисерка, село 45, 50
Благај 113
Бобаљевић Доминико 64, 88
Бобовац 91
Богдан, властелин 24, 105
Богдан, војвода сребрнички 107
Богдан, казнац 104
Богдан, логотет 28, 88
Богдан, протовестијар 28
Богдан Југа 125
Богдашевић Вукота 44
Богородица св., манастир на реци Дајши у Браничеву 21
Богородица св., манастир на Тисменој у Румунији 73
Богослав, померански херцег 6
Богут Влахо 65
Богут Рута, кћи Влаха 65
Божидар 10
Бојана, река 31—2, 122—3
Болван (Бован), град 103
Болоња 74
Бољадиновић Петар 28
Бонифације IX, папа 31, 39
Борач, град у Гружи 14
Борач 76
Босна 24, 31, 46, 52, 70, 72, 74—5, 88, 90—1, 101, 106—9, 147
Босна, река 108
Бошковић Ђурђе 28
Браничево 16—7, 21, 32
Бранко, приштински ћефалија 36
Бранковић Вук, војвода 10, 14—6, 19, 23, 31—5, 37—9, 45, 65—6, 69—70, 78, 96
Бранковић Гргур 57, 59, 60, 65, 71, 87, 96
Бранковић Ђорђе, гроф 11
Бранковић Ђурађ 23, 28, 49, 57, 59, 62—3, 65—6, 68—9, 71, 73, 76, 78—81, 87, 92, 95—6, 98—100, 105, 109, 122, 124—6, 129—132, 134—7, 139, 142
Бранковић Ирина (Јерина), жена Ђурђа Бранковића 109
Бранковић Лазар 19, 57, 65, 79, 92, 94—6
Бранковић Мара 65—7, 71, 76, 78, 96
Бранковић Радоња 45, 63, 96
Бранковићи 31, 67—9, 76—7, 79, 90, 94
Братан, доместиг 25
Браун Максимилијан 47, 82
Бргбале Богослав 44
Бреје Луј 140
Брестовац, село 78
Бродар 91
Брокијер Бертрандон де ла 107
Бруса 51, 61, 106
Бугарска 23, 72, 81—2
Будва 113, 117, 119, 121, 124—6
Будим 40, 42, 86, 100—102, 128—9, 143
Бујановац 71
Буонделмонти Исаул де 136
Бурбонски Јаков 146
Бургундија 40
Бусико, француски маршал 55

В

Ваљево, трг 75
Варвара, угарска краљица 75, 86, 147
Василије св., пирг 35—37
Васиљевић Франко 39, 88
Ватопед, манастир 25—6, 65
Ваџлав, пољски краљ 124
Велбужд 24
Венеција в. Млеци
Венцеслав, краљ 39
Видин 40, 51, 132
Видна, место 133
Видосава, жена војводе Николе 44
Видосава, жена војводе Новака 35, 45
Виен Жак де, Француски адмирал 41
Византија 72—3
Вина, село 44
Винарце, село 45
Виндеке Еберхард 26, 112
Винченца 55
Витко, војвода 24, 92, 117—121
Витомир, командант кнеза Лазара 9
Витош, планина 105
Влад V, влашки војвода 87
Владислав, властелин у Сребрници 108
Владислав I, пољски краљ 101
Владислав, син Драгутинов 37
Владислав, српски краљ 37
Владово, крај Мораве 10
Влађевина 10
Влађевић Влатко 10, 11
Влатко, севастократор 70
Влахотић Никша 67
Влахуш, сестрић В. Мишетића 75
Влашка 72, 101, 129, 133, 137, 145
Влковић Ђурђе 66
Водица 25
Војиновић Милош 146
Војсалић Петар 113
Вољавча, манастир 48
Врандук 91
Врање 70, 103, 105
Вратислав, син Дмитров 17
Вратко, син Вратислављев 17
Врља Мартин, из Новог Брда 44
Вук, челник 36
Вукан, син Немањин 17
Вукашин 27
Вуковић Влатко, војвода 10, 11, 32
Вукосава, жена Вукашинова 27
Вукославић Цреп 9
Вукчић Хрвоје, херцег 90, 102, 104—5, 108, 113
Вукша, поп 135
Вучитрн 77, 125
Вучковић Ј. 139

Г

Галата 93
Галеацо, херцег 40
Галипоље 89, 92, 112
Гара Јован 108
Гара Никола II, мађарски палатин 10, 41, 86, 147
Гатилузи Франческо II 64
Гаћице, село 44
Герасим, монах в. Бранковић Радоња
Гервасије, хиландарски старац 14
Гересдорф Кристоф фон 101
Глава, место код Црквине 134
Глухавица, код Новог Пазара 31, 37
Гњилане 65
Голубац 94, 131
Горино, село 45, 125
Горички Хенрих 146
Горња Шаторња 29
Градић Јуније 133
Градић Марин, дубровачки посланик 58, 96, 104, 111
Градић Матија 86
Градић Матко, дубровачки посланик 76

Белоцрковић Новак 47, 50
Бембо Марко 122—3
Бембо Франческо 124—5
Београд 10, 20, 21, 23—25, 31, 51—2, 75, 83—4, 90, 106—7, 110, 113, 126—7, 130—1, 133—137, 145—6
Бешењи Павле 91
Бијело Поље 133
Билећа 9, 31
Бинча Морава (Јужна Морава) 36
Бисерка, село 45, 50
Благај 113
Бобаљевић Доминико 64, 88
Бобовац 91
Богдан, властелин 24, 105
Богдан, војвода сребрнички 107
Богдан, казнац 104
Богдан, логотет 28, 88
Богдан, протовестијар 28
Богдан Југа 125
Богдашевић Вукота 44
Богородица св., манастир на реци Дајши у Браничеву 21
Богородица св., манастир на Тисменој у Румунији 73
Богослав, померански херцег 6
Богут Влахо 65
Богут Рута, кћи Влаха 65
Божидар 10
Бојана, река 31—2, 122—3
Болван (Бован), град 103
Болоња 74
Бољадиновић Петар 28
Бонифацијe IX, папа 31, 39
Борач, град у Гружи 14
Борач 76
Босна 24, 31, 46, 52, 70, 72, 74—5, 88, 90—1, 101, 106—9, 147
Босна, река 108
Бошковић Ђурђе 28
Браничево 16—7, 21, 32
Бранко, приштински ћефалија 36
Бранковић Вук, војвода 10, 14—6, 19, 23, 31—5, 37—9, 45, 65—6, 69—70, 78, 96
Бранковић Гргур 57, 59, 60, 65, 71, 87, 96
Бранковић Ђорђе, гроф 11
Бранковић Ђурађ 23, 28, 49, 57, 59, 62—3, 65—6, 68—9, 71, 73, 76, 78—81, 87, 92, 95—6, 98—100, 105, 109, 122, 124—6, 129—132, 134—7, 139, 142
Бранковић Ирина (Јерина), жена Ђурђа Бранковића 109
Бранковић Лазар 19, 57, 65, 79, 92, 94—6
Бранковић Мара 65—7, 71, 76, 78, 96
Бранковић Радоња 45, 63, 96
Бранковићи 31, 67—9, 76—7, 79, 90, 94
Братан, доместиг 25
Браун Максимилијан 47, 82
Бргбале Богослав 44
Бреје Луј 140
Брестовац, село 78
Бродар 91
Брокијер Бертрандон де ла 107
Бруса 51, 61, 106
Бугарска 23, 72, 81—2
Будва 113, 117, 119, 121, 124—6
Будим 40, 42, 86, 100—102, 128—9, 143
Бујановац 71
Буонделмонти Исаул де 136
Бурбонски Јаков 146
Бургундија 40
Бусико, француски маршал 55

В

Ваљево, трг 75
Варвара, угарска краљица 75, 86, 147

Василије св., пирг 35—37
Васиљевић Франко 39, 88
Ватопед, манастир 25—6, 65
Вацлав, пољски краљ 124
Велбужд 24
Венеција в. Млеци
Венцеслав, краљ 39
Видин 40, 51, 132
Видна, место 133
Видосава, жена војводе Николе 44
Видосава, жена војводе Новака 35, 45
Виен Жак де, Француски адмирал 41
Византија 72—3
Вина, село 44
Винарце, село 45
Виндеке Еберхард 26, 112
Винченца 55
Витко, војвода 24, 92, 117—121
Витомир, командант кнеза Лазара 9
Витош, планина 105
Влад V, влашки војвода 87
Владислав, властелин у Сребрници 108
Владислав I, пољски краљ 101
Владислав, син Драгутинов 37
Владислав, српски краљ 37
Владово, крај Мораве 10
Влађевина 10
Влађевић Влатко 10, 11
Влатко, севастократор 70
Влахотић Никша 67
Влахуш, сестрић В. Мишетића 75
Влашка 72, 101, 129, 133, 137, 145
Влковић Ђурђе 66
Водица 25
Војиновић Милош 146
Војсалић Петар 113
Вољавча, манастир 48
Врандук 91
Врање 70, 103, 105
Вратислав, син Дмитров 17
Вратко, син Вратисављев 17
Врља Мартин, из Новог Брда 44
Вук, челник 36
Вукан, син Немањин 17
Вукашин 27
Вуковић Влатко, војвода 10, 11, 32
Вукосава, жена Вукашинова 27
Вукославић Цреп 9
Вукчић Хрвоје, херцег 90, 102, 104—5, 108, 113
Вукша, поп 135
Вучитрн 77, 125
Вучковић Ј. 139

Г

Галата 93
Галеацо, херцег 40
Галипоље 89, 92, 112
Гара Јован 108
Гара Никола II, мађарски палатин 10, 41, 86, 147
Гатилузи Франческо II 64
Гаћице, село 44
Герасим, монах в. Бранковић Радоња
Гервасије, хиландарски старац 14
Гересдорф Кристоф фон 101
Глава, место код Црквине 134
Глухавица, код Новог Пазара 31, 37
Гњилане 65
Голубац 94, 131
Горино, село 45, 125
Горички Хенрих 146
Горња Шаторња 29
Градић Јуније 133
Градић Марин, дубровачки посланик 58, 96, 104, 111
Градић Матија 86
Градић Матко, дубровачки посланик 76

Граханица, село 36
Грачаница, манастир 36, 69, 83, 126
Грбаљ 126
Гргуревић Вук 87
Грделичка клисура 102
Григорије, игуман хиландарски 36
Гружа 14, 133
Грујић Радослав 49, 50
Грчка 101
Гундулић Бенедикт 96, 104
Гучетић Ђорђе, дубровачки посланик 111

Д

Дабиша, краљ 31
Давид, калуђер в. Дмитар, син Вуканов
Давид, стари српски писац 20, 31
Дајша, река 21
Дамјан, митрополит 97
Дандоло Ђакомо 114—117
Даниел, из Вероне, дубровачки лекар 86
Данилац Левооки, писац 20
Данило, игуман манастира Дренче 19
Данило II 24
Данило III, патријарх 17, 19
Дањ, место 123
Дебрецин 75
Дејановићи 33
Дечани, манастир 78, 84
Дил Шарл 140, 141
Димотика 99
Динић J. Михаило 11, 18—9, 36—8, 49, 81
Длугош Јован 102
Дмитар, син Вуканов 17
Днепоље, село 78
Добој 108
Добрања 44
Добрич поље 105
Добромир 44
Доброш, село 78
Доксом код Сера 52
Дољанц, село 78
Дореновић Никола 29
Доситеј, преписивач 20, 28
Доситеј-Мојсије 21
Драгаш Јелена, кћи Константинова 33
Драгаш Јован 33, 63
Драгаш Константин 33—5, 38, 99
Драгашевићи 33
Драгобиље 35, 45
Драгојлалић Обрад 16, 34, 47
Драгоман Мурат 138
Драгослалић Обрад в. Драгојлалић Обрад
Драгутин, краљ 146
Драгутин, отац Владислава 37
Дражуј, из Лесковца 44
Дреница 37, 66
Дренопоље в. Једрене
Дренча, манастир 19
Дриваст 31—2, 113—4, 116—9, 121, 124—5
Дрим, река 32
Дрина, река 107
Дубово, село 45
Дубочица 44—5, 125
Дубравница 9, 44
Дубровник 15, 34, 39, 42—6, 52—3, 67—8, 71, 77, 79, 83, 89, 106, 110, 111, 114, 117—8, 121, 133, 136—7
Дука 10, 11, 59, 60
Дунав, река 32, 40—2, 127, 132—3
Дучино, село 44
Душан, цар 17, 44, 50, 70, 76—7, 141

Ђ

Ђаково 42
Ђенова 73

Ђигинци, село 97
Ђурђе в. Бранковић Ђурађ
Ђурић J. Војислав 28

Е

Евренуз-бег 88, 105
Едриз 138
Едрон 66
Емо Бенедето 117
Енгел 128
Енглеска 40
Ердељ 74, 132

Ж

Жарковић Мркша 114
Жарковић Руђина, удова Мркше 114
Ждрело, град 32
Жигмунд, краљ в. Сигисмунд
Жича, манастир 24, 68—9
Жупа 27
Жупањевац, манастир 52

З

Забојана, место 124
Задар 122
Звечан 31, 108
Зелени град 56
Земун 43
Зета 24, 67—8, 78, 90, 113—4, 117—8, 123—4, 126, 135
Знепоље (Трн) 106
Зојић Видосава, жена Николе Зојића 49, 50
Зојић Никола 24, 26, 47—50
Зуб, дародавац 52
Зубровић Ђурађ 134

И

Ибар 34
Ибрахим-паша 99
Ивчин 80
Игњатије, ђакон 13
Илдерим (Бајазит) 11
Илок 42
Индија 56
Иногошт 70
Ирина, жена Манојла II 55
Иса, Бајазитов син 54, 72
Исак-бег 31, 99
Исидор, митрополит 84
Искра, река 105
Истамбул 33
Италија 101, 128
Ихтиман, град 105

J

Јабучје, село 79
Јањина, место 136
Јастребац, планина 105
Јевгенија, монахиња 15, 17—8, 28, 31, 33, 35—7, 39—40, 42—4, 49—53, 55, 58, 64, 66—7, 76—81
Јевгенија, жена Јована VII 63
Јевдокија, деспотица 136
Јевсевије, монах 21
Једрене 40, 63, 66, 69, 94—7, 99, 103
Јелашница, село 44
Јелашци 44
Јелена, Баошина кћи 113
Јелена, деспотица 64, 65
Јелена, деспотица в. Јефимија, монахиња
Јелисавета, жена Карла IV 32
Јелисавета, босанска краљица 147
Јелисавета, кћи Хермана II Цељског 147
Јеремија, светогорски прот 52
Јерусалим 23, 84

Јефимија, монахиња 19, 47, 50—1, 53, 79—80
Јефрем, писац 20—21
Јефросина, монахиња в. Јевгенија, монахиња
Јиречек Константин 18, 43, 48
Јован II Асен, бугарски цар 51
Јован VII, цар 55, 63, 93
Јован VIII, цар 127—9
Јован XXIII, папа 74
Јован, дубровачки трубач 83
Јован, јеромонах 20
Јован, протовестијар 67, 86
Јован, хиландарски старац 79
Јованка II, напуљска краљица 146
Јон Дан, син Мирче Старога 132
Јорга 56
Југа, властелин 45, 125
Југа Богдан 125
Југа Војин, војвода 125
Јусуф, Бајазитов син 54, 99, 100, 104

К

Казим, Бајазитов син 54
Казимир Велики, пољски краљ 32
Каленић, манастир 21, 27—8
Калнн дол, село 44
Кантакузен Јован 128
Кантакузени, солунска породица 109
Кањијажи Јован 42
Кањијажи Никола 39
Кањијажи Стефан 42
Капело Никола 123—4
Карамалија 111
Карло IV, цар 32
Кастриот Јован 123
Катакузина, кћи Ђурђа Бранковића 23
Квирини Франческо 13, 126
Кежмарк 124
Кеш, град 56
Кидон Димитрије, књижевник 13
Кирил, патријах 84
Киселков В. Сл. 23, 51—2, 126
Кнежевић Бранка 50
Ковачевић Љубомир 47, 70, 79—81
Колубара 131
Кондаков Никодим Павлович 140
Константин, син бугарског цара Страцимира 81—2, 126—7
Константин Филозоф 13, 14, 17—20, 22—25, 35, 43, 47—8, 52—3, 57—60, 62—4, 68, 75, 81—5, 87, 91, 94, 100, 103—4, 109, 126, 129—130, 136, 142—3
Констанца, на Боденском језеру 101, 103, 143—7
Контарено Ђеронимо, баил 56
Кончиновић Михаило 48
Коњух, село 36
Копаоник, планина 14
Копорин, црква 27
Копорићи 44
Копривница, село 65
Копријан, град 104, 106
Корнаро Ђовани 62
Корота Стефан 10
Космидион, код Цариграда 93, 94
Косово 10—13, 15, 24—5, 31, 37, 50, 63, 68—70, 72, 83, 105
Косталин, из Лесковца 44
Костанца на Боденском језеру 101, 109, 145
Костатер Јанакис 100
Котор 117, 120, 122—5
Котроманић Степан II 146
Котроманићи 147
Крагујевац 43, 133
Крајова 38
Крањчић Марин Друшко 124
Крапина 75
Кратово 14
Крива Паланка 70

Крушевац 19, 28, 39, 44, 51—2, 75, 90, 104—5, 117, 131
Крф 114
Кузмин, село 96
Кузмић Михаило 78
Кукањ, село 16
Куртеа де Арђеш 38
Куршумлија 50, 105
Кучлат 91

Л

Лавра св. Атанасија на Атону 52, 132
Ладислав, напуљски краљ 67
Лађевина, село 10
Лазар, кнез 9—12, 15—19, 25, 44, 47, 49, 58, 63, 69, 76—7, 79, 103, 125
Лазар, син Вука Бранковића 19
Лазар, Ђурђев син 23
Лазаревић Вук 16, 19, 27, 30, 44, 51, 57—9, 63, 67—8, 70, 79—81, 88—96, 98, 100, 141
Лазаревић Стефан, деспот passim
Лазаревићи 16, 35—7, 43—5, 50, 52, 66—7, 77, 79, 94, 133
Лазарица 51
Лајош Велики, краљ 9—10
Лапово 45, 48
Лаус Пезир 59
Лебровић Марин 28, 57—8
Левач 79
Левенклавије (Леунклавије) Јован 62, 146
Левооки Данилац, писац 20
Лезбос 42, 63
Лењинград 21
Лесковац 44—5, 125
Лешак, село 44
Лештјанска пустиња 20
Ливадија, село 36
Ливоча, село 35—6
Липљан, село 36
Липовац, град 103
Литва 101
Лондон 55
Лоредан Петар 112
Лошонц Стефан 17
Лублин 101
Лука, властелин 45
Лука, војвода 35, 45
Лукач, војвода 78, 126
Лунго Кандиото Петро 62
Лучани 70, 71

Љ

Љеш 125
Љубинковић Радивоје 48—9
Љубић Шиме 116
Љубостиња, манастир 20, 27—9, 51, 98

М

Маљушат, жупан 70
Манасија, византијски писац 20, 25
Манасија, манастир 25, 84
Мандаљена, Стефанова кћи 65
Манојани Никола де 111
Манојло, византијски цар 33, 40, 63, 93—4, 100, 127—8
Манојло II Палеолог, византијски цар 55, 73, 111
Мара, кћи Ђурђа Бранковића 23
Марија, кћи Лајоша Великог 9
Марино Сануто 62
Марица, река 19, 72, 102
Марко, епископ 20
Марко, краљ 34—8
Мартин V, папа 127
Масарак, командант српске војске 123
Матејча, манастир 141
Матија Кијевски, патријарх 55
Махмут паша 46
Мачва 32, 75, 131

Мађарска 9, 10, 42—3, 74—75, 100, 112, 122, 124, 127—8, 130—3
Међујане, село 44
Мезиер Филип 12
Месопотамија 56
Мехмед I, султан 54, 72, 91—2, 99, 102—6, 108, 111—2, 127
Миани Марко 114, 117
Мијатовић Чедомиљ 137
Мије Габријел 140
Милан, челник 78
Милано 55, 127
Милешева, манастир 25—6, 73
Милица, жена Богдана протовестијара 28
Милица, кнегиња в. Јевгенија, монахиња
Милош, властелин 11
Милтош, војвода 77
Милутин, краљ 37, 45, 140
Мираш, гласник 67—8
Мирковић Лазар 27, 29, 47, 57
Мировијски Петар 104
Мирошевци, село 44
Мирча, влашки војвода 33, 35, 38, 72, 82, 92, 94, 132
Митилена, острво 63—4, 66—7
Митровица 37
Михаил-бег, велики војвода 99, 127
Михаило, властелин 24, 47—8
Михаило, војвода 24, 45, 48, 105
Михаило св., манастир 126
Михаљ, војвода 48
Михаљевић Радослав, војвода 21, 48
Мишетић Влахуш 75
Мишетић Вукша 28, 64, 75
Мишетић Савко 75
Млава, река 32
Млеци 12, 32, 34, 42, 55, 62, 73, 78, 89, 91—2, 111—2, 114—123, 125—127, 131
Молдавија 101
Морава 10, 32, 48
Морава Јужна 105
Моравице 26
Мореја 55
Моровић Иваниш, бан 104
Моровић Јован 86, 104—5, 108
Моровић Петар, војвода 104, 108
Моћениго Томазо 42
Мошин Владимир 21
Мркша, војвода сићевски 126
Мурат, султан 9, 11—2, 127—9
Мурат II, султан 99, 117, 122, 127, 130—3
Мурат Драгоман, турски хроничар 138
Муса, султан, син Бајазитов 24, 48, 54, 69, 72, 89, 91—106
Мусић Стефан 9
Мустафа, син Бајазитов 127
Мустафа, син Мехмеда I 127
Мустафа, син Мурата II 99, 111

Н

Некудим 13, 28
Немања Стефан 17, 24, 130, 140
Немањићи 140
Немачка 40, 101
Немет, град 75, 106
Ненад, син Богдана казнаца 104
Нешри 138
Никеја 127
Никета Топија, кнез 78
Никодим игуман 44
Никола, брат Родопов 66
Никола, војвода 44
Никон, патријарх 23
Никопољ 19, 24, 30, 33, 35, 40—1, 43, 52, 69, 72, 93
Ниш 9, 90, 104
Новак, војвода 35, 45, 125
Новак Караљук, племић 24, 82, 125

Новаковић Стојан 14, 18, 43, 46, 48, 50, 82, 96, 126
Нови град 40
Нови Пазар 31
Ново Брдо 14, 18, 25, 28, 40, 42, 44, 79, 89, 90, 103, 107, 110, 125, 132

О

Овче Поље 82, 105
Огурли, слуга војводе Аслахана 96
Озрен, планина 104
Оливера, кћи кнеза Лазара 16, 31, 62—3, 91, 111, 134—5
Ораховац, село 78
Ораховица 29
Орбин Мавро 11, 17, 62, 65, 70
Орхан, Сулејманов син 103
Оршава 40
Остоја, краљ 46, 91, 101, 106
Остраће, село 44
Острвица 48, 50
Острогорски Григорије 33

П

Павија 55
Павле св., манастир 96
Падова 55
Пајазит, велики амир 16
Пајсије, патријарх 68
Пакрац 29
Палеолог Јован 128
Пантелејмон св., манастир 35, 37, 44—5, 48—9, 125
Параскева св. в. св. Петка
Параћин 9, 20
Параћиново брдо 52
Париз 12, 55, 62
Парцанова Прецрешња, село 44
Пауни, место 126
Пашајит, син Иса-бега 31, 99, 100, 104
Паштровићи, област 124—6
Перења Никола 17
Персија 56
Петар, брат Богдана протовестијара 28
Петар, војвода 28
Петар св., манастир 126
Петар, челник 28
Петка (Параскева) св. 51—2
Петковић Р. Владимир 29
Петрус 9
Пећ 24, 35, 45, 68—9, 76
Пимен, митрополит московски 13
Пипо Спано 74, 86, 89, 112, 132
Пирот 82, 98
Плав 69
Плањане, село 78
Пловдив 33, 95, 97—8
Плочник 9
Подвисоки 91
Подгор 45
Подградије, село 44
Полани Пиетро 123
Пољска 101
Поморавље 48
Поступовић Радич, челник 105
Поток, село 78
Праг 32
Прецрешња 44
Прешево 70, 71
Прибац, логотет 17
Привина глава 139
Пријезда, војвода 104
Прилепац 18
Припоље 69
Припчевић Матолино 43
Приштина 19, 25, 37, 39, 90, 108
Прозрак, планина 20
Прокупље 44
Пруска 39, 101
Псача 70
Псисин Младен 79

Р

Раваница, манастир 19, 25—6, 65, 85, 98, 125
Раденко, властелин 52
Раденовић Павле 102
Радешин 21, 48
Радич, дијак 20
Радојичић Сп. Ђорђе 18, 21—3, 51—2, 81
Радојчић Никола 11, 23, 143—4
Радојчић Светозар 141
Радонић Јован 23
Радоња в. Бранковић Радоња
Радослав Бугарин 44
Радослав, краљ 37
Радослав, минијатуриста 21, 28
Радошин 21
Радујевић Богдан 45
Радул Ћелави 132
Рађевић Раша 44
Рајић Јован 11, 62
Рамаћа, село 26, 45, 49
Расина 64
Ристислалића кућа 21
Растић Марин, дубровачки посланик 76
Растић Паскоје 133
Рафаил Антоније 20
Рашка 144, 146
Ресава 20, 25, 84, 132
Ресава (Манасија), манастир 19—20, 29, 65, 84—5, 135
Рибница, село 78
Рим 128, 143
Риналдо дељи Албици 131
Рихентал Улрих (Рајхентал) 144—7
Ровинари, село 38
Ровине 24, 35, 38, 47, 72
Рогатица 10
Родоп 66
Родопи (Славујеве горе) 97, 103
Родос 39, 42, 73
Роман, калуђер, брат Вука Бранковића в. Бранковић Радоња
Ромлијан Јохан од Цоберна 100
Руварац Иларион 18, 64, 143—4
Руденица, манастир 27
Рудник, планина 42, 49, 129
Рукх Зах, персијски шах 23
Русија 147
Русија Јужна 56

С

Сава Свети 24, 26
Сава, река 127
Сагредо Герардо 62, 64
Сеаддин, турски хроничар 138
Салутати Колучо 12
Самарканд 56
Самоково 105
Сандаљ Хранић 101, 102, 104—6, 111, 113, 115, 133,
Сарице, командант турске војске 63
Сатмар, жупанија 75, 106
Саучевић Дауд 100
Сварча, село 44
Света Гора (Атон) 21, 23—4, 35, 45, 73, 140
Свети Срђ, на Бојани 31—2, 123, 125
Световасилијевски пирг 35—6
Свилајнац 21, 48
Сврљиг 103
Сврчин, село 36
Себез 56
Северин, место 133
Седларце, село 45, 125
Сер 19, 33—4, 50, 52, 80, 93
Сибињанин Јанко 65
Сигисмунд св., бургундски мученик 32
Сигисмунд, краљ 9, 10, 14, 17, 23, 30—2, 38—43, 52, 72, 74—5, 79, 82, 86, 88—91, 94, 100—1, 104—6, 109, 111—12, 122—4, 128—31, 137—8, 143, 145—7
Силиврија 99, 100
Симеон свети Мироточиви 26
Силистрија 132
Сирија 56
Сирку Полихроније 139—40
Сисоје, духовник 52
Систан, град 56
Ситница 10, 76
Скадар 31—2, 69, 113—4, 116—26
Склав Антоније 71
Сколари Филип де 74, 147
Скопље 31, 108
Скопска Црна Гора 105
Славујеве горе (Родопе) 97
Смедерево 23
Смил, челник 37
Соко град 75
Соколац 103
Солун 73, 85, 100, 103, 127
Соркочевић Андрија 88
Софија 102—3, 130
Сплит 42—3
Спандуђино Теодор 62
Спиридон, патријарх 13, 16
Србија 13, 14, 17, 20, 23, 39, 40, 43, 45, 51, 63—4, 67—9, 72, 75, 77, 88—9, 93—5, 98, 100—2, 104, 107, 110, 127—8, 131, 135, 147
Сребрник 91
Сребрница босанска 49, 65, 106—8, 111, 134
Сребрница рудничка 30, 45, 48—9, 91, 126, 129, 132—3
Сремска Митровица 17, 43
Стајко из Сталаћа 44
Сталаћ 24, 44, 104
Станимака, утврђење 97
Станишић Живулин 80
Станојевић Станоје 47, 82, 96
Стефан Дечански 37, 70, 147
Стефан Првовенчани 83
Стефан, челник 78
Стефано Марин де 91
Стон 46
Страгари 26, 45, 48—9, 129
Страцимир, бугарски цар 52, 82, 126—7
Стржине, село 44
Стричевић Ђорђе 18, 36
Сулејман, султан 24, 54, 59, 66, 68—9, 72—3, 79—82, 88—99, 103
Сусјед 91
Сутјеска 12

Т

Таловац Матко, бан 138
Тамерлан (Тимур Ленк) 56, 138
Тата 125, 131, 137
Татари 60—1, 101
Твртко I, краљ 9, 12, 16, 31, 65
Твртко II, краљ 46, 101, 107—8
Темска, река 82
Теодор, деспот, Манојлов брат 33
Теодор, дубровачки трубач 83
Теодор, поп 79
Теодор, син Манојла II 55
Теодора, Баошина кћи 113
Теодосије 24
Теодосије, игуман 36
Тимур, татарски кан 30, 56—63, 72, 83
Тимурташ, паша 14, 59
Тисмена, манастир 25
Товрљанци, село 44
Топкатсарај 32
Топлица 9, 45, 50, 82, 105
Трепча 88, 108
Трипоље 30, 60, 69, 71, 76, 79
Трн (Знепоље) 106
Трнава, село 44
Трновац, село 70—1
Трново 32—3, 51
Трогир 12

11*

Туркестан 56
Турн Магурел 40
Турска 13, 101, 112, 117, 129—30, 145

Ћ

Ћирковић Сима 18, 48
Ћоровић Владимир 21

У

Угарска 138
Углеша, деспот 23, 79, 103, 105
Угљеша, ћесар 70, 93, 94
Угри 15, 46, 74
Улцињ 67, 113, 116—7, 119, 121, 124—6
Уна, река 75
Урвина, планина 38
Урош, краљ 37

Ф

Фериз, турски кефалија 31
Филип, бургундски војвода 82
Фиренца 11—2
Фируз-бег 59
Фоскарио Франческо, млетачки дužд 113
Фосколо Андрија 114, 117
Франкфурт 100
Француска 40, 101
Франческо II Гатилузија 63—4
Фридрих II Цељски 86
Фридрих VI, бургграф 104
Фружин, син цара Шишмана 82, 127

Х

Хамер Јозеф 56
Хамза, крајишник 103
Хенрих III, шпански краљ 57
Хенрих IV, горички гроф 147
Херман II, гроф Цељски 41, 75, 86, 146—7
Хиландар, манастир 16, 19, 25, 45, 70, 73, 78—9
Хиландарац Гаврило, писац 20
Хиландарац Григорије, писац 20
Хиос 42
Хлапова пољана 45, 48
Холгошта 44
Хопово, манастир 29
Хранотић Влатко 10
Хрвоје Вукчић 90, 102, 104—5, 108, 113
Хребељан, војвода 17, 77, 125
Хребељановић Прибац 17
Хуњади Јован 138
Хус Јан 101, 145

Ц

Цамблак Григорије 17, 20, 51—2, 147
Цариград 23, 40, 42, 55—6, 62—4, 66, 68, 93—5, 97, 99, 117, 122, 127—9, 145
Цинкајзен Ј. В. 56
Цинцуловић Мароје 30, 57
Цјевна, река 69
Цркве:
— Лазарица у Крушевцу 19
— Неа Мони у Солуну 85
— св. Арханђела Михаила у Вољавчи 48
— св. Арханђела у Призрену 21
— св. Богородице у Ахену 109
— св. Богородице у Драгобиљу 35, 45
— св. Богородице у селу Кукањ 16
— св. Богородице у Матејчи 141
— св. Богородице у Радешину 48
— св. Богородице у Хиландару 19
— св. Богородице у Холгошти 44
— св. Димитрија у Солуну 85
— св. Јована Претече у Црколезу 35, 45, 50
— св. Николе у селу Бањи у Дреници 66
— св. Николе у Врању 70
— св. Николе у Горњој Шаторњи 29
— св. Николе у Лучанима 70, 71
— св. Николе у Ораховици 29
— св. Николе у Псачи 70
— св. Николе у Сребрници 45, 49
— св. Пантелејмона 50
— св. Петке у Београду 52
— св. Четрдесет мученика у Трнову 51
— у Копорину 27
— у Ралешину 21
— у Рамаћи код Страгара 26
— у Ресави 28
— у Руденици 27
Црквина 134
Црколез 35, 45, 50
Црно море 42

Ч

Чабић, село 78
Чамурлу, село 105
Чачак 90
Чемерник, планина 103
Чепељ, острво 101
Ческово, село 78
Честин у Гружи 14
Чешка 101, 112
Чрнегоино, село 78
Чубук оваси 58
Чупор Павле 108

Џ

Џингисхан 56

Ш

Шабац 17
Шаин, војвода 105, 125
Шатоморан Жан 55
Шахин, турски командант Скадра 31
Шахир 56
Шерефедин Али Језд 59
Шилтбергер Јохан 30
Шипачно село 16
Шипка кланац 40
Шишково, село 105
Шишман Јован, бугарски цар 32—3, 82
Шишмановци, бугарска кућа 127
Шмит Фјодор 140
Шоша Симон 108
Шпанија 57
Штипоље 105
Штриговски Јозеф 139, 140

Туркестан 56
Турн Магурел 40
Турска 13, 101, 112, 117, 129—30, 145

Ћ

Ћирковић Сима 18, 48
Ћоровић Владимир 21

У

Угарска 138
Углеша, деспот 23, 79, 103, 105
Угљеша, ћесар 70, 93, 94
Угри 15, 46, 74
Улцињ 67, 113, 116—7, 119, 121, 124—6
Уна, река 75
Урвина, планина 38
Урош, краљ 37

Ф

Фериз, турски кефалија 31
Филип, бургундски војвода 82
Фиренца 11—2
Фируз-бег 59
Фоскарио Франческо, млетачки дужд 113
Фосколо Андрија 114, 117
Франкфурт 100
Француска 40, 101
Франческо II Гатилузија 63—4
Фридрих II Цељски 86
Фридрих VI, бургграф 104
Фружин, син цара Шишмана 82, 127

Х

Хамер Јозеф 56
Хамза, крајишник 103
Хенрих III, шпански краљ 57
Хенрих IV, горички гроф 147
Херман II, гроф Цељски 41, 75, 86, 146—7
Хиландар, манастир 16, 19, 25, 45, 70, 73, 78—9
Хиландарац Гаврило, писац 20
Хиландарац Григорије, писац 20
Хиос 42
Хлапова пољана 45, 48
Холгошта 44
Хопово, манастир 29
Хранотић Влатко 10
Хрвоје Вукчић 90, 102, 104—5, 108, 113
Хребељан, војвода 17, 77, 125
Хребељановић Прибац 17
Хуњади Јован 138
Хус Јан 101, 145

Ц

Цамблак Григорије 17, 20, 51—2, 147
Цариград 23, 40, 42, 55—6, 62—4, 66, 68, 93—5, 97, 99, 117, 122, 127—9, 145
Цинкајзен Ј. В. 56
Цинцуловић Марoје 30, 57
Цјевна, река 69
Цркве:
— Лазарица у Крушевцу 19
— Неа Мони у Солуну 85
— св. Арханђела Михаила у Вољавчи 48
— св. Арханђела у Призрену 21
— св. Богородице у Ахену 109
— св. Богородице у Драгобиљу 35, 45
— св. Богородице у селу Кукањ 16
— св. Богородице у Матејчи 141
— св. Богородице у Радешину 48
— св. Богородице у Хиландару 19
— св. Богородице у Холгошти 44
— св. Димитрија у Солуну 85
— св. Јована Претече у Црколезу 35, 45, 50
— св. Николе у селу Бањи у Дреници 66
— св. Николе у Врању 70
— св. Николе у Горњој Шаторњи 29
— св. Николе у Лучанима 70, 71
— св. Николе у Ораховици 29
— св. Николе у Псачи 70
— св. Николе у Сребрници 45, 49
— св. Пантелејмона 50
— св. Петке у Београду 52
— св. Четрдесет мученика у Трнову 51
— у Копорину 27
— у Радешину 21
— у Рамаћи код Страгара 26
— у Ресави 28
— у Руденици 27
Црквина 134
Црколез 35, 45, 50
Црно море 42

Ч

Чабић, село 78
Чамурлу, село 105
Чачак 90
Чемерник, планина 103
Чепељ, острво 101
Ческово, село 78
Честин у Гружи 14
Чешка 101, 112
Чрнегоино, село 78
Чубук оваси 58
Чупор Павле 108

Џ

Џингисхан 56

Ш

Шабац 17
Шаин, војвода 105, 125
Шатоморан Жан 55
Шахин, турски командант Скадра 31
Шахир 56
Шерефедин Али Језд 59
Шилтбергер Јохан 30
Шипачно село 16
Шипка кланац 40
Шишково, село 105
Шишман Јован, бугарски цар 32—3, 82
Шишмановци, бугарска кућа 127
Шмит Фјодор 140
Шоша Симон 108
Шпанија 57
Штипоље 105
Штриговски Јозеф 139, 140

САДРЖАЈ

Предговор 5
Кнез и деспот Стефан Лазаревић 9
Додатак I — Око једне минијатуре Минхенског псалтира 139
Додатак II — Срби и Сабор у Констанци 143
Поговор 149
Скраћенице 151
Именик лица и места 153

САДРЖАЈ

Предговор 5
Кнез и деспот Стефан Лазаревић 9
Додатак I — Око једне минијатуре Минхенског псалтира 139
Додатак II — Срби и Сабор у Констанци 143
Поговор 149
Скраћенице 151
Именик лица и места 153

МИОДРАГ АЛ. ПУРКОВИЋ

КНЕЗ И ДЕСПОТ
СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

Рецензент
др Сима М. Ћирковић

Уредник
Градимир Станић

Коректор
Јелисавета Љ. Радојловић

Издаје
Свети архијерејски синод
Српске православне цркве
Београд, Седми јули 5
Штампано у 2 000 примерака

Штампа
Београдски издавачко-графички завод
Београд, Булевар војводе Мишића 17